

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ
ФЕДЕРАЦІЯ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ
ОБ'ЄДНАННЯ ПРОФСПІЛОК ЛЬВІВЩИНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
імені М.І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

УКРАЇНСЬКА МІГРАЦІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ХХІ СТОЛІТТЯ

Наукове видання підготовлено:

д.е.н., проф. Садова У.Я. (наук. керівник), д.е.н., доц. Гринькевич О.С., д.ю.н., проф. Бортник Н.П., д.політ.н., проф. Юськів Б.М., к.е.н., доц. Степура Т.М., к.е.н., доц. Пелех О.Б., к.е.н., с.н.с. Риндзак О.Т., д.е.н., проф. Семів Л.К., к.е.н., доц. П'ятковська О.Р., к.е.н., доц. Тревого О.І., к.е.н., доц. Скорик Г.І., к.е.н., доц. Данилович-Кропивницька М.Л., к.е.н., с.н.с. Бідак В.Я., к.геогр.н., с.н.с. Теслюк Р.Т., к.держ.упр., с.н.с. Біль М.М., к.е.н., с.н.с. Андрусишин Н.І., Луцишин А.І., к.е.н., с.н.с. Левицька О.О., к.е.н., н.с. Мульська О.П., к.е.н., н.с. Бачинська М.В., к.пед.н., доц. Захарчук М.Є., к.е.н., доц. Гошовська О.В., пров. інж. Бараняк І.Є., пров. інж. Махонюк О.В., пров.інж. Ковальчук Л.В., ст. викл. Зайшла Н.О., Селешук Г.П., Мандюк Я.Ю.

Рецензенти:

Малиновська О.А. – доктор наук з державного управління, провідний науковий співробітник сектору міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи.
Гришнова О.А. – доктор економічних наук, професор кафедри управління персоналом та економіки праці Київського національного університету імені Вадима Гетьмана.
Шаблій О.І. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка.

Рекомендовано до друку Вченою радою

*Державної установи «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»
(протокол № 1 від 31 січня 2019 р.)*

Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття: наукове видання / наук. ред. У.Я. Садова. Львів, 2019. 110 с.

ISBN 978-966-02-8819-5

Наукове видання присвячено проблемам дослідження української міграції в умовах викликів світу, що змінюється. Основний акцент відведено розгляду факторів трансформації трудової міграції в контексті еволюції концепцій праці і зайнятості – від минулого до сучасного і майбутнього. Ця публікація – результат плідних зусиль команди однодумців – представників академічної і освітянської науки Західного регіону України, які тривалий час спільно працювали над даною тематикою, готові сказати своє слово при обґрунтуванні державних рішень з вирішення соціальних та економічних проблем трудових мігрантів, раді наведенню нових контактів з даного питання з представниками влади, бізнесу і громадських об'єднань (профспілок) на усіх рівнях їх організації задля покращення якості трудового життя людини-мігранта. Призначена для широкого кола читачів – науковців і практиків в Україні, представників міжнародних організацій, пересічних громадян, що цікавляться даною темою.

УДК 331.556:331.556.46:331.556.2:314.7 (477)

ПЕРЕДМОВА

***«Кожна людина має право вільно пересуватися
і обирати собі місце проживання
у межах кожної держави».***

***«Кожна людина має право покинути
будь-яку країну, включаючи й свою власну,
і повертатися у свою країну»***

***(«Загальна декларація прав людини»,
Генасамблея ООН, 10 грудня 1948 року, Ст. 13)***

Українська міграція уже давно перетворилася в унікальний національний феномен. Він має свою історію – своє минуле, сучасне і майбутнє. Є архівом здобутків і втрат людського і трудового потенціалу України, виразником мотивацій, потреб, досвіду її населення. Міграція живе у пам’яті українського народу.

Нині українська міграція «прокладає» у світ нові мости. Незалежно від конкретної мети, вона виконує важливу роль у життєдіяльності суспільства. Так, сучасна міграція реалізує функцію прискорення людського розвитку, адже сприяє розширенню світогляду особистості, впливає на соціально-психологічні характеристики індивіда, активує внутрішні ресурси людини для суспільної активності. Міграція виконує перерозподільчу функцію, оскільки знаходить відображення в динаміці й характері перебігу демографічних процесів, у розширенні або ж, навпаки, звуженні режиму демовідтворення за рахунок зміни статеві-вікової структури мешканців території, в акумулюванні ресурсу робочої сили. На міграцію покладена й селективна функція – не усі категорії населення схильні до переміщень однаковою мірою. А це означає, що міграція містить потенціал якісних змін складу та структури економічного активного (й неактивного) населення.

Окрема роль належить трудовій міграції. Українське суспільство позначене наслідками чотирьох потужних її хвиль, кожна з яких котилася на Захід і на Схід, несла у собі і страх, і біль, і надію. Нині Україна на порозі нової міграційної хвилі, яка в державі асоціюється з міграційними втратами молоді, з виїздом на постійне перебування цілих родин. Така міграційна поведінка модифікує регулятиви повсякденного життя українців (рід, владу, власність). Для одних – вона є викликом

на шляху збереження власної ідентичності, для інших – способом переходу до нових форм, видів, напрямів інноваційної діяльності.

Міграційні ефекти можуть обертатися як позитивами, так і негативами для людей праці, й людського розвитку загалом. Постає потреба пошуку нових моделей розвитку економіки і суспільства в умовах високої конкуренції, обґрунтування схем доступу до світових ринків і на цій основі забезпечення умов для підвищення добробуту людей. Принциповою рисою сучасної міграції є те, що це – феномен, який інституціоналізується, переростає з традиційного соціального руху в структурований соціальний організм (діаспора, мережа громадських організацій трудових мігрантів, інфраструктура ринку міграційних послуг тощо), а з цим – у суб'єкт та інструмент регулювання людської економічної активності.

Трудова міграція має два «крила» – економічне і соціальне. Вони обидва, у міру своїх можливостей, «піднімають» Україну над прірвою соціальних проблем. Адже, незважаючи на усі ризики, негативи, трудова міграція завжди є одним із шансів свободи вибору Людини.

Потенціал трудової міграції, який акумульований за межами української національної території, може «працювати» у реверсному режимі. Інституціоналізовані суб'єкти міграційних відносин через лобіювання інтересів мігрантів і української держави, взаємодію між собою, можуть призводити до продукування специфічних цілей, завдань, принципів організації своєї діяльності, набирати певних форм, властивостей виконувати специфічні функції, поставати як територіальні міграційні системи (ТМС).

Роль новітньої трудової міграції у забезпеченні сталості розвитку економіки української держави й суспільства може бути доволі велика. Це особливо проглядається крізь призму вивчення чинників економічної динаміки, котрі за своєю природою є соціально-економічними і мають багато спільного з принципами діяльності міжнародної організації праці (МОП). З кожним роком ця організація засвідчує цінність ідей, доводить їх прогресивність на шляху реалізації принципів колективної безпеки. Водночас, новітні глобалізаційні тенденції в економіці дають підстави стверджувати, що нова економічна рівновага, а з нею й стабілізація соціально-трудова відносин, вимагає ініціатив «знизу». Роль МОП у регулюванні процесів трудової міграції – очевидна. Це обумовлює і актуальність, і інтерес усіх зацікавлених сторін до їх вивчення.

Наукове видання дає змогу поглянути на місце України на глобальному ринку праці, ознайомитися зі станом української трудової міграції, її видами та регіональними особливостями, пов'язаними з внутрішніми переміщеннями населення, військовим конфліктом на Донбасі, проблемами внутрішньо переміщених осіб (ВПО), міграційними освітніми трендами, соціальним захистом трудових мігрантів, а також зазирнути в майбутнє нових концепцій праці та зайнятості населення.

ПОДЯКИ

Аналіз стану ринку праці та трудової міграції в Західному регіоні України здійснено за активної участі та підтримки керівництва Об'єднання профспілок Львівщини при повному сприянні у зборі й систематизації даних міграційної статистики з боку органів державної влади України у Львівській області, співробітників наукових та освітніх установ регіону, громадських об'єднань.

Колектив виконавців дослідження висловлює щире подяку Голові Об'єднання профспілок Львівщини Роману Дацьку за великий за інтерес і підтримку робіт такого характеру, а також за розуміння складності робіт й великого мандату довіри до подібних досліджень.

Аналітичний матеріал є частиною спільних наукових досліджень НДЦ «ДЕМОС» НУ «Львівська політехніка» (Інститут адміністрування та післядипломної освіти), кафедри статистики (економічний факультет) Львівського національного університету імені Івана Франка, відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Висловлюємо вдячність керівництву цих установ – ректору НУ «Львівська політехніка» професору Бобалу Ю.Я., ректору Львівського національного університету імені Івана Франка професору Мельнику В.І., директору ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» професору Кравціву В.С.

Висловлюємо подяку за активну підтримку та допомогу у забезпеченні робіт зі збору необхідної інформації у сфері праці та зайнятості Василю Барилюку – директору Львівського обласного центру зайнятості, Оксані Іванчук – заступнику директора Центру та Ользі Федик – начальнику відділу статистики та прогнозування Центру.

Згідно з усталеною практикою, автори беруть на себе відповідальність за методологію, дані, аналіз, висновки і рекомендації, представлені у цьому документі. Будь-який аспект цього дослідження не обов'язково відображає офіційну точку зору територіальних управлінь Державної служби статистики України, Державної служби зайнятості України, Державної міграційної служби України, Львівського об'єднання профспілок, а також НУ «Львівська політехніка», Львівського національного університету імені Івана Франка та наукових партнерів.

Уляна Садова

1. УКРАЇНСЬКІ МІГРАЦІЙНІ ТРЕНДИ У ФОКУСІ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ¹

“ ...Наша бо земля протягом довгих століть належала до антично-грецького кола, до кола античної культури Еллади – родовища пізнішої культури і Риму, і Європейського Заходу... знаходилася в колі...єдиної культури, до якої належав старовинний світ і з якого частини, варіанту, витворилася геть пізніше західна культура...вся західна цивілізація сучасна і все те, що нині називаємо європейською культурою... До цього кола не належала тоді ані середня, ані Західна Європа, ані сусідні нам ...народи. Ми були північною окраїною, північним сегментом цього культурного кола, що його так розширив герой популярної в нашій середньовіччі повісті – Александр Македонський. І так небезпечно розтягнув був той круг на південь і далеко на схід...”.
Євген Маланюк

Визначальною прикметою сучасного цивілізаційного поступу людства є глобалізація. Вона настільки швидко й суперечливо вривається у різні сфери суспільного життя, що породжує неоднозначне сприйняття й оцінки. Особливо помітні її впливи на економіку, державу, суспільство у тих країнах, котрі прагнуть мобілізувати свої сили задля проведення економічних реформ, відстоювання культурних цінностей, вибору моделі майбутнього розвитку. Це повною мірою стосується й України.

Історично феномен глобалізації уже не раз був присутній на українських теренах. Навіть у дуже далекі часи, коли мав місце рух народів з Азії на чорноморські степи,

¹ Садова Уляна Ярославівна, д.е.н., професор, Бортник Надія Петрівна, д.ю.н., проф., П'ятковська Оксана Романівна, к.е.н., доц., Тревого Олена Ігорівна, к.е.н, доц. (НУ «Львівська політехніка»), Гринькевич Ольга Степанівна, д.е.н., доц. (Львівський національний університет імені Івана Франка).

лежали у їх основі прояви глобалізації. Звісно, тоді це відбувалося на зовсім іншій технологічній основі.

В ХІХ–ХХ століттях участь українців у процесах глобалізації теж віддзеркалює міграція. Вона стала наслідком розвитку соціально-економічних відносин у сфері праці та зайнятості. Так, у середині ХІХ століття на території розселення українців було скасоване кріпацтво (1848 рік – західно-українські, а 1861 рік – східно-українські землі). За період до початку ХХ століття відбулися значні зміни у господарському житті людей (розвиток капіталізму, руйнування старих господарських звязків, ріст якості медичної допомоги), які призвели не тільки до покращення їх добробуту, але викликали явище суттєвого перенаселення території, ріст цін на землю, а згодом – породили першу масштабну хвилю зовнішньої міграції українського селянства на Захід і на Схід (Дод. 1). За даними досліджень О. Субтельного до Першої світової війни на Далекому Сході країни на Тихоокеанському узбережжі країни постійно проживало близько 2 млн українців¹. За підрахунками О. Малиновської, еміграція з Галичини, Буковини, Закарпаття охопила 7% населення. Понад 400 тис. українців виїхали до США². Саме глобалізація стала причиною переходу соціально-економічних відносин у сфері праці та зайнятості українців у нову якість. Вона ж спричинила глобальну еміграцію населення з України, позначилася на національному та регіональних ринках праці, на втраті людського потенціалу, на знищенні основ української сім'ї та традицій ведення домашнього господарства. «Шукайте головні причини еміграції і усувайте їх! – писав Іван Франко – ...не задовольняйтеся хапанням першого – ліпшого агента, а придивляйтеся до щоденної нужди, в якій живе народ, і радьтеся, виправляйтеся, ставте міцні кордони не з багнетів, а з добрих порядків, з корисних для народу економічних і суспільних інституцій»³.

Тісні зв'язки між процесами глобалізації, розвитком сфери праці й зайнятості, а також міграційною мобільністю українців можна було знайти у кожній міграційній хвилі:

- другій, у якій визначальними чинниками змін стали колективізація сільського господарства, голодомор 1932–1933 рр., сталінський терор (репресії каральних органів, концтабори), новобудови СРСР;
- третій, де дали себе взнаки етнічні чистки й міжурядові «домовленості» уряду СРСР з керманичами сусідніх держав про спільні заходи політики переселення населення (виселення українців, поляків, кримських татар, німців), реалізація тим же урядом СРСР, так званих «грандіозних проєктів століття» (освоєння цілини, побудова Байкало-амурської мігістралі і ін.), а в дійсності – виконання «цивілізаційних» завдань розбудови великої імперії;
- четвертій, позначені розвалом СРСР й падінням «залізної завіси» між країнами «соціалістичного табору» та країнами вільного світу, «диною» приватизацією власності активів державних підприємств, первинним нагромадженням капіталу

¹ *Субтельний Орест*. Україна: Історія. – К.: Либідь, 1991. – С. 232–233.

² *Малиновська О.А.* Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія / О.А. Малиновська. – К.: НІСД, 2018. – 472 с. (С. 333).

³ *Франко Іван*. Зібрання творів у п'ятидесяти томах. – Т. 44. – Кн. 2. – Київ, 1985. – С. 313.

з активізацією діяльності кримінальних структур й олігархату, глибокою і тривалою економічною кризою, безробіттям, а на завершення – військовою агресією східного сусіда (Дод. 1).

Нині Україна постала перед загрозою п'ятої хвилі української міграції, яка на думку експертів (І.Марков та ін.), розпочалася з 10-х років ХХІ ст., охопила молодь, причому, перш за усе, добре освічену, та на відміну від попередньої (економічної), вирізняється переходом до міграції населення як способу життя.

Нова міграційна мотивація є відповіддю людей на численні глобальні й національні виклики розвитку держави, її економіки й суспільства.

Україна нині посідає не найкращі місця у міжнародних рейтингах найбезпечніших для життя країн (Index The Global Peace Index¹), економічної свободи (Index of Economic Freedom), щастя (Index of Happiness), легкості ведення бізнесу (Doing Business/ease of doing business), глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) (рис. 1.1).

Україна – лідер за корупцією, за кількістю мільярдерів. За даними дослідження міжнародної консалтингової компанії Wealth-X² Україна в 2019 році увійшла у Топ-10 країн³ з найбільш швидко зростаючою кількістю мільйонерів (власників активів від 1 до 30 мільйонів доларів). Лише у Львівській області за підсумками кампанії декларування доходів офіційна кількість таких осіб зросла у 1,3 раза (з 176 у 2017 р. до 231 осіб у 2018 р.)⁴.

Україна – це держава з неймовірно низькою ціною людської праці: рівень середньомісячної мінімальної заробітної плати (основного соціального стандарту) – на відміну від країн – реципієнтів основної маси українських мігрантів Польщі (503 євро), Португалії (677 євро), Іспанії (858 євро), Великої Британії (1401 євро), Німеччини (1498 євро) – відстає у рази (в 2017 році становив 110 євро) (рис. 3.1).

¹ За міжнародним індексом найбезпечніших для життя країн (Global Peace Index) Україна станом на 2018 і 2017 роки посідала відповідно, 152-ге і 154-те місце зі 163 позицій. Для порівняння: у 2015 р. – 152-ге місце, у 2014 р. – 144-те, з 2010 до 2013 р. – 120-те, а у 2009 р. – 118-те місце. Наведено за: Злочинність в Україні: статистичні маніпуляції правоохоронців. Аналіз стану злочинності, її структури і динаміки на території країни за 2017 рік (у порівнянні зі статистичними даними за 2009, 2010, 2013–2016 роки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/zlochynnist-v-ukrayini-statystychni-manipulyatsiyipravoochorontsiv-analiz-stanu-zlochynnosti-yiyi-struktury-i-dynamiky-na-terytoriyi-krayiny-za-2017-rik-u-porivnyanni-zistatystychnymy-danymy-za-2009/>

² Ultra Wealthy analysis: The World Ultra Wealth Report 2018/ Wealth – X URL: <https://www.wealthx.com/report/world-ultra-wealth-report-2018/#downloadform>

³ Поряд з Єгиптом, Бангладеш, В'єтнамом, Польщею, Кенією, Індією, Філіппінами.

⁴ Бурбан Леся. Торік на Львівщині стало на понад півсотні більше офіційних мільйонерів //Leopolis. news [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://leopolis.news/torik-na-lvivshhyni-stalo-na-ponad-pivsotni-bilshe-ofitsijnyh-miljoneriv/>

Рис. 1.1. Україна у міжнародних індексах у 2015–2019 роках (місце)
Джерело: складено за [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]

Водночас, Україна є частиною європейського континенту. Вона наділена найбільш родючими чорноземами й корисними копалинами¹¹. Це аерокосмічна держава. Її авіаційна промисловість має повний цикл виробництва літаків. Вона вміє переорієнтувати завод «Електрон» з виробництва телевізорів на виробництво трамваїв, випускати якісну лижну амуніцію (зокрема, відомих брендів «Фішер», «Бліцард»), виго-

- ¹ Sustainable Society Index – your compass to sustainability. 2016. Sustainable Society Foundation, URL: <http://www.ssfindex.com/results/ranking-all-countries> (розрахунки за 2017–2018 роки не здійснювалися).
- ² The Global Innovation Index: Country Ranking. 2018. URL: www.globalinnovationindex.org/Home.
- ³ Logistics performance index. World Bank. 2018. URL: <http://lpi.worldbank.org/international/scorecard/radar/254/C/UKR/2018#chartarea>
- ⁴ Doing Business: Country Ranking. 2018. The World Bank. URL: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>
- ⁵ The Global Competitiveness Report (2017–2018). The World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
- ⁶ Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical update. 2018. URL: <http://hdr.undp.org/en/2018-update>.
- ⁷ The Global Enabling Trade Report. World Economic Forum. 2016. URL: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/economy-profiles/#economy=UKR> (розрахунки за 2017-2018 роки не здійснювалися).
- ⁸ Index of Happiness. The World Happiness Report 2018. URL: <http://worldhappiness.report/ed/2018>
- ⁹ Index of Economic Freedom. 2019. The Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking>
- ¹⁰ The Global Peace Index 2018. The Institute for Economics & Peace (IEP) URL: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2018/06/Global-Peace-Index-2018-2.pdf>.
- ¹¹ Маючи територію 0,4% від світової площі суші і чисельність мешканців 0,8% від загальної чисельності населення Землі вона видобуває 5% світової мінеральної сировини і продуктів її переробки (зокрема, 14% – залізних руд, 30% – марганцевих і 7% – кам'яного вугілля).

товляти добротну зброю. Її населення вміє дивувати світ масштабами волонтерського руху.

Україна має величезний людський потенціал, у тому числі для реалізації цілей сталого розвитку бізнесу, для запровадження принципів європейської системи регуляторної політики – починаючи від питань стандартизації, технічних регламентів, ринкового нагляду, до захисту прав споживачів, оцінки відповідності (сертифікації) товарів, маркування знаком СЕ (абревіатура фр. *Conformité Européenne* – європейська відповідність), метрології і метрологічного нагляду тощо.

В Україні активно розвивається громадянське суспільство. Громадські організації (партії, роботодавці, профспілки і ін.) переслідують різні цілі. Багато з них займається дослідженнями ринку праці. На цьому фоні роль українських профспілок особлива – захист прав і свобод людей праці. До речі, саме на Львівщині два століття назад у приватній друкарні Піллера постала перша профспілкова організація (6 листопада 1817 року)¹. Звісно, її можливості були далеко не такі як сьогодні. Проте, це був початок великого українського профспілкового руху. Інституціоналізація профспілок у різних країнах світу відбувалася неоднаково. Лише через сто років цей рух «породив» Міжнародну організацію праці. Усі наступні 100 років стали історією боротьби представників праці і капіталу. Сучасна взаємодія суб'єктів соціального партнерства є похідною врівноважування їх суперечливих інтересів. Причому ХХІ століття породжує нові ризики і виклики. Для профспілкових організацій Західного регіону України (членство нараховує більш 1,5 млн осіб), предметною нішею уваги є захист прав і свобод трудових мігрантів. Водночас, вони покликані ефективно працювати над створення захисту зон кваліфікованої праці.

Урочистості з нагоди 100-річчя Міжнародної організації праці, які проходять нині в Україні й на Львівщині, зокрема, стимулюють не тільки згадати про витоки української трудової міграції, окреслити стан і проблемні ніші її сучасного розвитку, але зупинитися на позитивах і перспективах міграційної активності населення у світі, що змінюється.

¹ *Берест Роман. Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817–1939 рр.). – Дрогобич: Відродження. – 1995.*

Таблиця 1.1

ПЕРЕДУМОВИ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ХВИЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МІГРАЦІЇ¹

Причини міраційної хвилі	Демографічні та соціальні фактори міграції України	Регіональні особливості економічних факторів міграції українського населення	Напрями міграційних потоків
1	2	3	4
І ХВИЛЯ: кінець XIX – початок XX ст.			
<p>Економічні й демографічні причини</p> <p>***</p> <ul style="list-style-type: none"> - Розвиток капіталізму, - Руїнування старих господарських зв'язків, - Ріст якості медичної допомоги, - Ріст рівня добробуту населення - Демографічний вибух 	<p><i>Стрімкий ріст населення. Ситуація суттєвого перенаселення території (хоча рівень загальної смертності населення залишався високим):</i></p> <ul style="list-style-type: none"> на початку XX ст. в українському ліво- і правобережному селі, де проживала основна маса людей - на кожен акр орної землі² припадало майже вдвічі більше населення, ніж в 1860 році [1]. <p>***</p> <p>КІЛЬКІСТЬ НАСЕЛЕННЯ [2]:</p> <p>1897 р. – 28860 тис. ос., 1914 р. – 36782 тис. ос.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Земельна реформа</i> - (при нестачі й відсутності знань, досвіду, фінансових ресурсів). Земельні угіддя перебували у власності представників привілейованих станів (окремих власників, держави, церкви ін.). У власності селян земельні площі становили (за даними перепису 1877 р.), зокрема: <ul style="list-style-type: none"> ✓ Південна Україна – 39%, ✓ Правобережна Україна 43%, ✓ Лівобережна Україна 52%³. <p>***</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Суттєвий ріст цін на землю</i> - <p>***</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Зубожіння населення</i> - 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>«східні українці»</i> – освоєння земель Тихоокеанського узбережжя Росії (в 1914 році на Далекому Сході постійно проживало близько 2 млн. українців [3]). ✓ <i>«західні українці»</i> (Австро-Угорська Імперія) – міграція на захід: <ul style="list-style-type: none"> - до Боснії та Герцоговини – 8–10 тис. осіб; - до США (1897-1907 рр.) – 284,4 тис. осіб; - до Канади – 170 тис. осіб; - до Пд. Америки – у 1920 р. в Бразилії – 47 тис. осіб, в Аргентині – 15 тис. осіб [4]. <p>***</p> <p>За окремими оцінками еміграція з Галичини, Буковини, Закарпаття охопила 7% населення. До початку Першої світової війни понад 400 тис. українців виїхали до США [14]</p>

¹ Садова Уляна Ярославівна, д.е.н., проф., Скорик Галина Іванівна, к.е.н, доц., Захарчишин Марія Євгенівна, к.пед.н., доц., Мандюк Ярина Юріївна (НУ «Львівська політехніка»), Семів Любов Казимирівна, д.е.н., проф., Бараняк Ігор Євгенович, пров. інж., Ковальчук Людмила Василівна, пров. інж., ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України».

² Один імперський (міжнародний) акр дорівнює 0,40468564224 га (4046,86 м²). Наведено за: Imperial and Metric Units' Online Conversion [Electronic resource] / Imperial To Metric.com Digital Converter – Access mode : <http://www.imperialtometric.com/>

³ Південна Україна (Катеринославська, Таврійська, Херсонська губернії), Правобережна Україна (Волинська, Київська, Подільська губернії), Лівобережна Україна (Полтавська, Харківська та Чернігівська губернії). Наведено та розраховано за: Якименко М., Красніков О. Торгівля землею в Україні та її соціально-економічні наслідки (1861–1918 рр.) / Економіка України. – 1999. №8. – С. 66.

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
	II ХВИЛЯ: міжвоєнний період XX ст.		
<p>Соціально-економічні та політичні причини. ***</p> <p>- Колективізація сільського господарства; - Голодомор 1932-1933 рр.; - Сталінський терор (репресії каральних органів), концтабори; - Новобудови СРСР</p>	<p>Деформація статеві-вікової структури населення. Втрати населення на фоні руйнівних соціальних катастроф: - голод 1921-1923 рр., - Голодомор 1932-1934 рр., - Великий терор (1937-1938 рр.). *** Втрата 3,9 млн осіб (1932-1934 рр.) або 13% від загальної чисельності населення України [6, 7, 8, 9, 10]. *** <u>КІЛЬКІСТЬ НАСЕЛЕННЯ</u> [10]: 1939 р. – 40861 тис. ос.</p>	<p><u>Радянська частина України:</u> - до утворення СРСР (1922 р.): не-вдалі бої та наступ червоних військ (кінець 1920 р.); масовий перехід командування УНР та українських військ на територію Польщі (переправлено Державну скарбницю, Державний Банк і Експедицію державних паперів, згодом – цивільні державні інституції та військо, яких відіслали до інтернованих таборів) [12]. - після утворення СРСР й запровадження радянської влади (політика жорсткого контролю переміщення населення шляхом введення паспортної системи, 1932 р.; організація апарату обліку та реєстрації населення, регулювання його візду та візду). Організовані набори для переселення населення. *** <u>Західна частина України</u> (під Польщею): активна проєміграційна політика II Речі Посполитої з метою позбавлення земель їх власників [13].</p>	<p>✓ <u>Соціально-економічна українська міграція</u> (політика «розвантаження» перенаселених районів України) [4]:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>добровільні переселення</u> – у другій половині 1920-х років до Сибіру переселилося близько 40 тис. осіб, на Далекий Схід – 50 тис. осіб. • <u>примусові переселення</u>: <ul style="list-style-type: none"> - особи - члени розкуркулених господарств під час колективізації – 1 млн осіб; - особи – репресовані та депортовані після приєднання Західної України (осінь 1939 р. – осінь 1940 р.) – 1,2 млн осіб. <p>✓ Організовані переміщення в Україну (за 1926-1939 рр. чисельність російськомовного населення зросла з 2,7 млн до 4,2 млн осіб [4].</p> <p>✓ <u>Політична українська еміграція</u> – достовірної інформації про обсяги немає. Водночас, прибульні підрахунки вчених вказують на наступну кількість [12]:</p> <ul style="list-style-type: none"> - станом на 1 жовтня 1923 р. – 30 тис. осіб. - станом на 1929 рік – за даними Українського соціологічного інституту в Празі (М.Шаповал) – зафіксовано 4 еміграційні групи: ✓ з колишніх військовослужбовців (в т.ч. військовополонених з російської армії) – 15 тис. осіб; ✓ колишні військовослужбовці УНР, ЗУНР та Кубанської народної республіки – 60 тис. осіб; ✓ українці, що воювали в складі армій Денікіна та Врангеля, переважно насильно мобілізовані – 100 тис. осіб; ✓ заробітчани із західних областей України – чисельністю до 30 тис. осіб (додаково див. [17]).

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
ІІІ ХВИЛЯ: з 1947 по 1953 рік			
<p>Політичні причини</p> <p>***</p> <p>Етнічні чистки.</p> <p>Міжурядові «домовленості»</p> <p>виселення поляків та українців.</p> <p>Реалізація «цивілізаційних» завдань розбудови СРСР.</p>	<p>Поява хвилеподібної динаміки у багатьох демографічних процесах, збільшення рівня смертності серед населення старших вікових груп (репресії каральних органів і концтабори), постаріння материнства.</p> <p>***</p> <p><u>КІЛЬКІСТЬ НАСЕЛЕННЯ</u></p> <p><u>1949 р. – 35964 тис. ос.</u></p>	<p>✓ Політика організованого великого переміщення населення в межах СРСР (з України до Середньої Азії та Сибіру – новобудови СРСР та з Росії в Україну).</p> <p>✓ Операція «Вісла» (етнічна чистка, 1947 р.). Мета – позбавлення населення прав на землю, ліквідація рідного шкільництва й культурно-освітніх установ, ліквідація української греко-католицької церкви.</p> <p>✓ Голод 1946–1947 рр.</p>	<p>- <i>Внутрішня міграція і переселення:</i></p> <p>✓ В 1944-1952 рр. з території Ізmailської та західних областей України було виселено 2103662 осіб, звинувачених в участі чи симпатіях до ОУН-УПА [4].</p> <p>- <i>Зовнішня міграція і переселення:</i></p> <p>✓ Східний вектор – «вимушена» евакуація та біженство в останні часи; організоване спрямування робочої сили на освоєння віддалених територій; репресивні депортації противників радянської влади та «ненадійного» з її точки зору населення» [14].</p> <p>✓ Західний вектор – примусова або політична (на каторжні роботи до Німеччини забрали понад 2 млн осіб, обсяг політичної еміграції оцінюється щонайменше у 100 тис. осіб) [14]. Зокрема:</p> <p>- у рамках операції «Вісла» українців переселяли з Польщі переважно у східні області України (в 11 східних областей переселено 267640 осіб). В західні області переселено 38166 осіб [15].</p> <p>- еміграція українських репатріантів з окупованих зон (англійської, американської, французької) – по завершенню війни там перебувало 2,3 млн українців [4].</p> <p>- міграція «остарбайтерів» (осіб, вивезених з України під час Другої світової війни на примусові роботи в Німеччину);</p>

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
			✓ Біженці та колишні воєни УПА, ветерани української дивізії «Галичина» (особи, які вирушили на Захід й уникнули покарань радянських спецслужб). Більшість емігрантів цієї хвилі осіла в Канаді, США, Великій Британії, Австралії, Бразилії, Аргентині, Франції (лише до Канади у цей час приїхало 37 тисяч осіб, у Сполучені Штати Америки – 80 тисяч, осіб, 20 тис. осіб – до Австралії).
IV ХВИЛЯ			
Економічні і політичні причини. *** Глибока і тривала економічна криза. Безробіття. Військова агресія.	Право на вільний виїзд за кордон та повернення на батьківщину. Старіння населення. <u>КІЛЬКІСТЬ НАСЕЛЕННЯ:</u> 1989 р. – 51448 тис. ос. 2002 р. – 48241 тис. ос. 2014 р. – 45246 тис. ос. 1918 р. – 42216 тис. ос. [12]	<p>✓ Демократизація суспільного життя.</p> <p>✓ Започатковано основи державної міграційної політики України:</p> <p>- основні принципи закріплено у Конституції України (Ст. 25, 26, 33);</p> <p>- відкрито представництво управління Верховного Комісара (УВКБ) ООН у справах біженців (1994 р., Київ);</p> <p>- підписано Угоду між Україною та УВКБ ООН (1996 р.);</p> <p>- Україна – повноправний член Міжнародної організації з міграції (з 2002 року);</p> <p>- регулювання міграції розглядається як засіб уповільнення демографічного розвитку України на період до 2015 року (2006 р.).</p> <p>✓ Повернення кримських татар</p> <p>✓ Лібералізація режиму кордонів</p> <p>✓ Ринкові реформи призвели до ліквідації місць прикладання праці,</p>	<p>✓ За роки незалежності у пострадянські держави виїхало близько 2 млн осіб, прибуло звітти – понад 2,2 млн осіб [3]:</p> <p>✓ за даними за 2017 р. – загальна кількість українських трудових мігрантів оцінюється у розмірі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>5,9 млн осіб</u> (Звіт спеціальної комісії ООН з міграції за 2017 р. [17]) або <u>4 млн осіб</u> або <u>16% населення країни</u> (Дослідження Центру економічної стратегії, за 2017 р.) [16]. • Чисельність українців, які одночасно працюють за межами країни (з числа тих, хто сплачує податки в Україні): - <u>3 млн осіб</u>: за даними ДСД НАНУ [2], - <u>2,6-2,7 млн осіб</u>: за даними Центру економічної стратегії [16]. <p>***</p> <p>- За 2002-2017 роки (15 років) з України виїхало і не повернулося:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 6,3 млн осіб (3,1 млн – через західний кордон, 3,2 млн осіб – через східний кордон)

Закінчення таблиці 1.1

1	2	3	4
		✓ Різниця в рівні життя та оплаті праці зумовила потужну хвилю трудової міграції.	<p>Тривалість роботи більшості українських заробітчан за кордоном (які повернулися додому) – не перевищує одного року, (29% – працювали понад рік, 14% – кілька років).</p> <p>***</p> <p><i>Вимушено переміщені особи:</i></p> <p>У березні 2015 року за кордоном нараховува-лося понад 760 тисяч біженців з України. З них – понад 625 тис. в Росії, понад 80 тис. — в Бі-лорусі, понад 44 тис. – у Польщі [18]</p> <p>Кількість внутрішньо переміщених осіб внаслідок конфлікту на Донбасі – 1,6 млн осіб.</p>

Пояснення до таблиці 1.1

1. *Субтельний Орест*. Україна: Історія. – К.: Либідь, 1991. – С. 232–233.
2. *Гладун О.М.* Нариси з демографічної історії України ХХ століття : монографія / О.М. Гладун ; НАН України, Ін-т демограф. та соціальн. дослідж. ім. М.В. Птухи. – Київ, 2018. – 224 с. (С. 124). // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/monografii/Gl.pdf>
3. *Шаповал Юрій*. Ілюстрована енциклопедія України в 4 томах. Том 1. Держава. – К.: В-во «Балтія-Друк». – 2009. – 160 с. (С. 36).
4. *Пирожков С.І.* Демографічні втрати Української РСР у 30-ті рр. / С.І. Пирожков, А.П. Перковський // Український історичний журнал. – 1989. – № 8. – С. 24–36.
5. *Воловина О.* Помісячний розподіл демографічних втрат внаслідок голоду 1933 р. в Україні / О. Воловина // Голод в Україні у першій половині ХХ століття: причини та наслідки (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947). Матеріали Міжнарод. наук. конф. – Київ, 2013. – С. 231–242.
6. *Лібанова Е.* Катастрофа та її відлуння. Оцінка демографічних втрат України внаслідок Голодомору 1932–1933 років / Е. Лібанова // Сучасність. – 2008. – №11 (листопад). – С. 22–29.
7. *Левчук Н.М.* Втрати міського й сільського населення України внаслідок Голодомору в 1932–1933 рр.: нові оцінки / Н.М. Левчук, Т.Г. Боряк, О. Воловина, О.П. Рудницький, А.Б. Ковбасюк // Український історичний журнал. – 2015. – № 4. – С. 100–101.
8. *Плазова Т.І.* Діяльність української еміграції в країнах Європи у міжвоєнний період ХХ ст. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. – Access mode : <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/25553/1/22-143-148.pdf>
9. *Jarzyna A.* Polityka emigracyjna. – Lwów: Dom książki polskiej, 1933. – S. 100
10. *Шваб Анатолій*. Національна політика II Речі Посполитої та еміграційні процеси на західноукраїнській землі / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2008. – №17. – С. 145–150. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/17/190Shvab.pdf>
11. *Служинська Зиновія*. Рід людський в Україні. – Львів: Львівський медичний університет ім.Данила Галицького. – 1995. – 114 с. (С. 51).
12. Населення України за 2017 рік. Демографічний щорічник/ Державна служба статистики України. Відп за випуск М.Б.Тімоніна–К. 138с.//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf
13. Скільки українців поїхало за кордон і що з цим державі робити. Аналітична записка (Ірина Піонтковська, Дмитро Яблонівський, Юлія Руда і ін.). – Центр економічної стратегії. – 23 квітня 2018 р. // Електронний ресурс]. – Режим доступу:
14. *Малиновська О.А.* Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія / О.А.Малиновська. – К.: НІСД, 2018. – 472 с. (С. 333).
15. Population division // World Population Prospects. The 2017 Revision Key Findings and Advance. – Tables [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.esa.un.org/UNPP/p2k0data.asp>
16. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити. Центр економічної

стратегії // Published our research paper in April 2018 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ces.org.ua/migration/>

17. У 30-х роках еміграція з Волині залишалася на рівні 20-х рр. (при загальній тенденції спаду еміграції з Польщі). Значно зросла частка волинської міжконтинентальної еміграції. Якщо в 1926–1931 рр. вона становила 12% від всієї міжконтинентальної еміграції з Польщі, то в 1935–1938 рр. – 23,4%. Із загальної кількості польської еміграції до Парагваю волиняни становили 53,3%, до Аргентини – 31,1%.
18. Ukraine situation under operational Ukraine – UNHCR External Update – 02 December 2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Sitrep%2020%20-%20Ukraine%20-%2028%20November%202014.pdf>

2. УКРАЇНСЬКА МІГРАЦІЯ І ЇЇ ВИМІРИ

*Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.
Яка біда мене, яка чума косила! —
а сила знову розцвіла.*

Павло Тичина

Українська трудова міграція у дзеркалі статистики¹

В Україні точні дані про обсяги, структуру, напрями міграційних переміщень населення відсутні. Причиною цьому є тривале зволікання з проведенням демографічного перепису (останній проводився в 2001 році), відсутність стимулів до належного ведення реєстраційної статистики, складності з організацією збору даних про трудових мігрантів, їх працевлаштування, доходи, тривалість поїздок тощо. Огляд доступних джерел про обсяги сучасної української трудової міграції дає змогу отримати таку картину:

¹ Садова Уляна Ярославівна, д.е.н., проф., Скорик Галина Іванівна, к.е.н., доц., Данилович-Кропивницька Марта Львівна, к.е.н., доц., Гошовська Оксана Вікторівна, к.е.н., доц., (НУ «Львівська політехніка»), Левицька Ольга Олександрівна, к.е.н., с.н.с., Махонюк Олександр Володимирович, пров. інж. (ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»), Юськів Богдан Миколайович, д.політ.н., проф., Пелех Оксана Богданівна, к.е.н., доц. (Рівненський державний гуманітарний університет).

- ✓ Загальна кількість трудових мігрантів:
 - 5,9 млн осіб (Звіт з міграції спеціальної комісії ООН за 2017 р.)¹.
 - 4 млн осіб (16% населення країни) – дані Центру економічної стратегії (за 2017 р.)².
- ✓ Чисельність українців, які одночасно працюють за межами країни, становить (з числа тих, хто сплачує податки в Україні):
 - 3 млн осіб (за даними ІДСД НАНУ³),
 - 2,6–2,7 млн осіб (за даними Центру економічної стратегії⁴).
- ✓ За період 15 років (2002–2017 рр.) 6,3 млн осіб виїхало з України і не повернулося (3 млн виїхало через західний кордон, 3,2 млн осіб – через східний)⁵.
- ✓ Тривалість роботи за кордоном переважної більшості українських заробітчан, які повернулися до України, не перевищує одного року (29% – працювали понад рік, 14% – кілька років⁶).
- ✓ Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) внаслідок конфлікту на Донбасі складає 1,6 млн осіб. Структура зайнятості ВПО в Україні:
 - 9 % економічно активного населення (прогноз зростання на найближчий період – 50 %); 20 % – офіційно працевлаштовані, інші працюють за усними угодами або вважають себе самозайнятими .
- ✓ Країни призначення українських трудових мігрантів (за результатами аналізу даних МОМ та Держстату України (рис. 2.1а).

¹ Подано за: International migration report high lights 2017 [Electronic resource]. – Access : http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf

² Українці все частіше працюють за кордоном, але повертаються в Україну / Центр економічної стратегії – квітень 23, 2018 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ces.org.ua/ukraintsi-vse-chastishe-pratsiuiut-za-kordonom/>

³ Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції Українців: масштаби, причини, наслідки / Демографія та соціальна економіка, 2018, №2 (33). – С. 11–26.

⁴ Українці все частіше працюють за кордоном, але повертаються в Україну / Центр економічної стратегії – квітень 23, 2018 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ces.org.ua/ukraintsi-vse-chastishe-pratsiuiut-za-kordonom/>

⁵ Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити. Аналітична записка (23 квітня 2018 року). / Центр економічної стратегії – 2018. – 50 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>

⁶ Настрої серед українців-заробітчан. – 01.02.2017 / Соціологічна група «Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_sredi_ukraincev-zarobitchan.html (Додатково: Аудиторія: респонденти, які працювали за кордоном протягом останніх 5 років. Вибіркова сукупність: 436 респондентів. Особисте формалізоване інтерв'ю (face-to-face). Помилка репрезентативності дослідження: не більше 5%. Терміни проведення: 1–10 грудня 2016 р.).

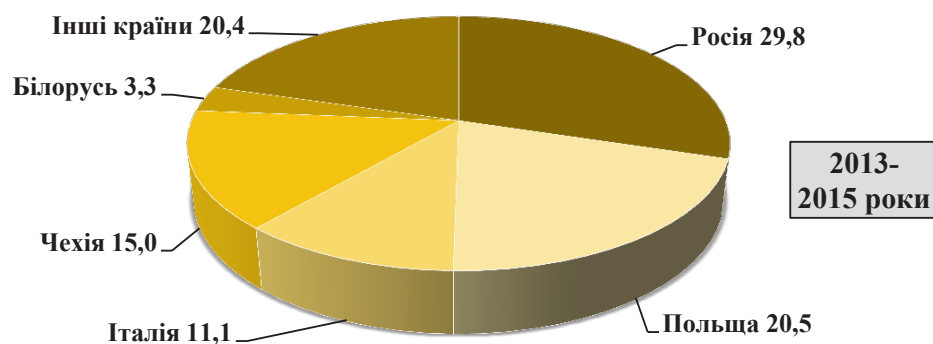

Рис. 2.1.а – Основні країни призначення українських трудових мігрантів в 2013–2015 роках

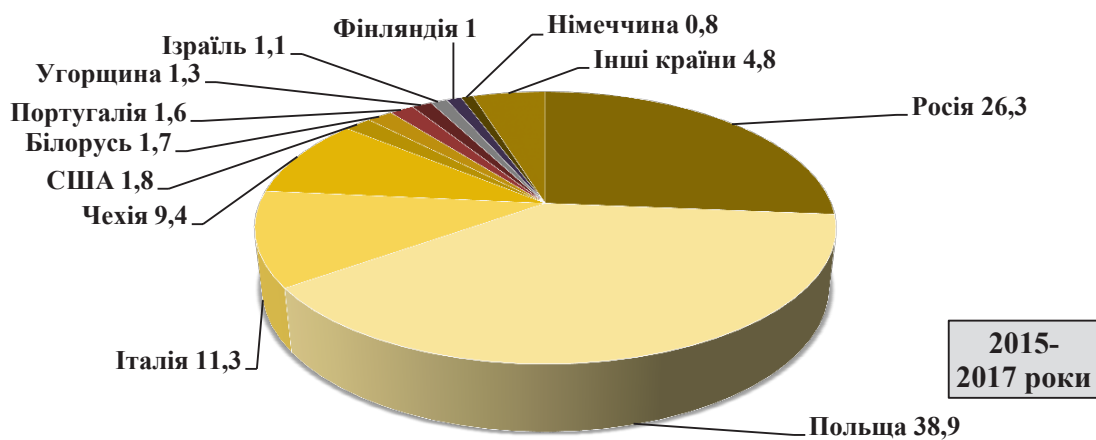

Рис. 2.1б – Основні країни призначення українських трудових мігрантів в 2015–2017 роках^{1 2} (автор: Махонюк О.В.).

¹ MOM «Міграція в Україні: факти і цифри» 2016 рік / ст. 13 / http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

² Зовнішня трудова міграція населення України. Статистичний бюлетень за 2015–2017 роки / Ринок праці / Публікації / Статистична інформація / Державна служба статистики України / <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Роль української міграції у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки¹

Для відновлення макроекономічної рівноваги в Україні важливо мати чітку уяву про роль української міграції у формуванні структури валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Україна – велика європейська держава. Відтак, у даному питанні слід виходити з реальних можливостей української економіки і конкурентного середовища, у якому ця економіка функціонує^{2,3}.

За результатами проведеного комплексного аналізу низки економічних явищ та процесів в Україні (аналізу сукупної продуктивності праці; аналізу динаміки структурних змін валового регіонального продукту (ВРП) та проведення на цій підставі кластеризації регіонів (областей) України (рис. 2.2 а, б); аналізу структурних змін ВВП з позиції зайнятості за видами економічної діяльності); а також аналізу динаміки та структури переказів трудових мігрантів вдалося встановити таку картину місця української міграції у забезпеченні конкурентоспроможності економіки України (рис. 2.3 а, б).

Детальніший аналіз показує, що в Україні склалася тенденція не лише до зростання частки активів, але і до зростання частки переказів трудових мігрантів. Тому, якщо протиставляти в структурі ВВП частку матеріальних активів і сумарну частку праці та переказів від мігрантів, то бачимо, що істотного поліпшення співвідношення не відбувається, і воно далі залишається далеким від ідеального – 30:70 (табл. 2.1). Тоді як наші розрахунки, зроблені на підставі даних лише оплати праці в Україні, демонстрували поступове поліпшення ситуації і наближення до цього співвідношення. Насправді реальність така: «праця», яка застосовувалася в Україні, фактично перемістилася у «працю» за кордоном. Вагомих ні технологічних, ні інноваційних зрушень, які впливають на співвідношення, реально не відбувається.

¹ Дослідження проведено д.пол.н., к.е.н. проф. Юськів Б.М., к.е.н. доц. Пелех О.Б. за авторською методикою, викладеною в: Пелех О.Б. Структурні зміни ВВП України з позиції зайнятості за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] // Інфраструктура ринку. – 2018. – № 25. – URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/25-2018>; Пелех О.Б., Юськів Б.М. Грошові перекази мігрантів у структурі валового внутрішнього продукту України // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 22. – С. 10–18; Пелех О.Б. Динаміка макроекономічних змін у структурі валового внутрішнього продукту України [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. – 2018. – № 11. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6657>; Пелех О.Б. Зміни у структурі валового регіонального продукту і сукупна продуктивність праці [Електронний ресурс] // Економіка та суспільство. – 2018. – № 19. – URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/>

² Yuskiv B. Kryzys migracyjny w Europie. Analiza zjawiska w mediach publicznych / Bohdan Yuskiv // Na pograniczach. Kultura – literature – media / Red. naukowa A.Chudzik, R.Lipelt. – Sanok: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2017. – S. 193–215.

³ Yuskiv B., Khomych S. Migracja w Polsce. Obraz medialny na przykładzie materiałów z dziennika «Rzeczpospolita» / Bohdan Yuskiv, Sergii Khomych // Na pograniczach. Refleksje o społeczeństwie i kulturze / Red. naukowa P.Frączek, J.-K.Karolczuk. – Sanok: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2018. – S. 87–105.

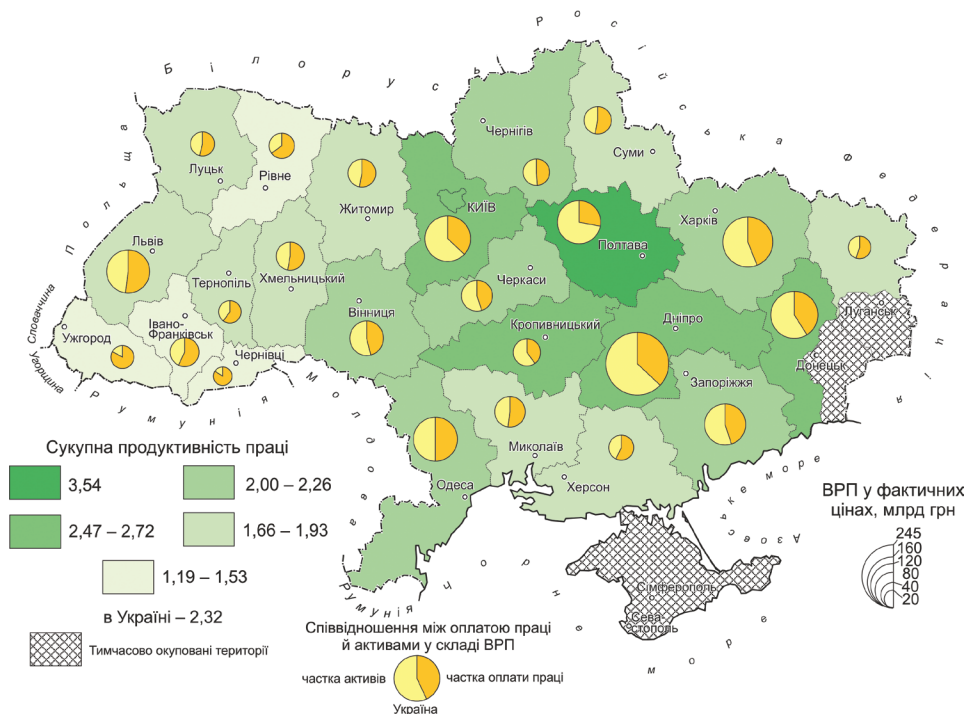

Рис. 2.2а. Рівень сукупної продуктивності праці областей України (2016 р.)
Джерело: власна розробка Б.Юськів та О.Пелех.

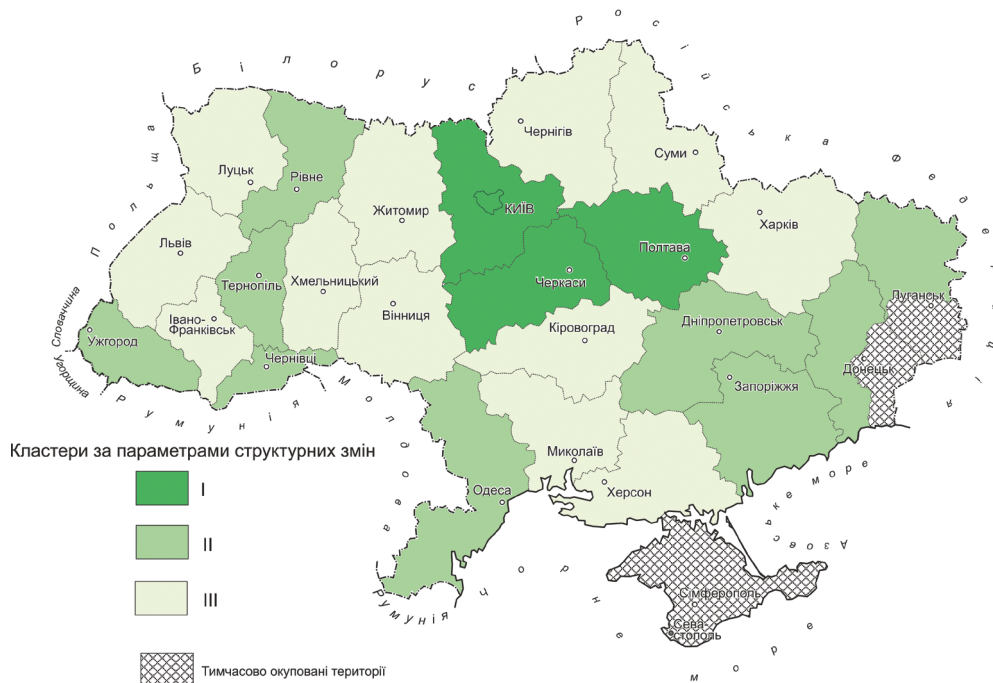

Рис. 2.2б. Кластеризація областей України за параметрами структурних змін ВРП (2008–2016 рр.)
Джерело: власні розрахунки Б.Юськів та О.Пелех.

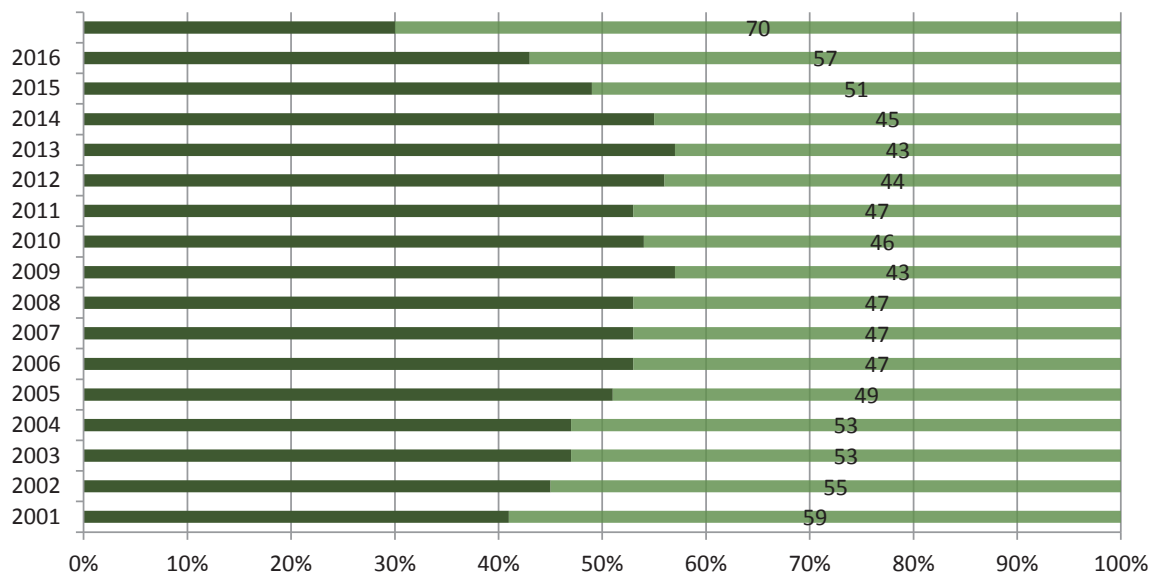

Рис. а. Співвідношення: оплата праці / активи

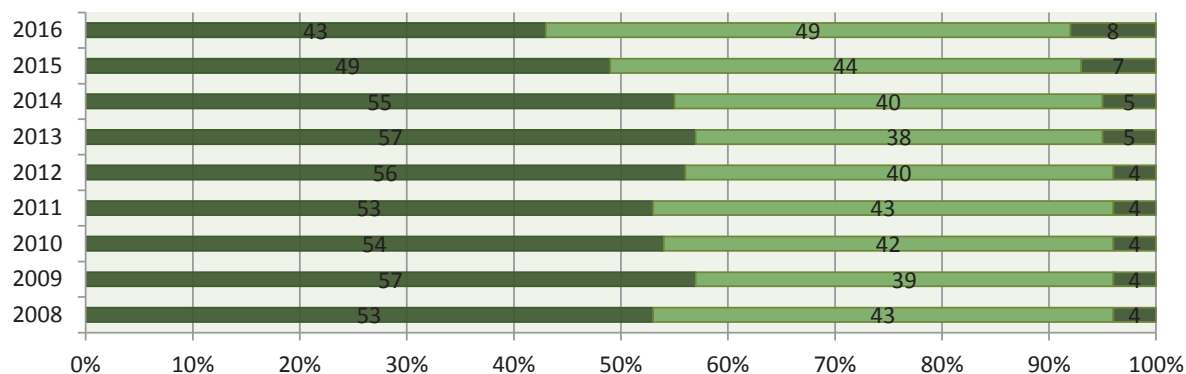

Рис. б. Співвідношення: оплата праці / активи/ перекази

Рис. 2.3. Динаміка структурних змін ВВП України в 2001-2016 рр.
(а. – з врахуванням переказів трудових мігрантів; б. – без врахування переказів трудових мігрантів).
Джерело: власні розрахунки

Дослідження тенденцій структури ВВП України за індикаторами *інтенсивності, швидкості та монотонності структурних змін* показують, що зрушень як таких не відбувається (рис. 2.4). Показово, що за показниками сукупної продуктивності переказів мігрантів і сукупної продуктивності праці мігрантів¹ на тлі інших областей істотно виділяються м.Київ і Одеська область. Зауважимо, що попри те, що Київ отримує кошти

¹ Сукупна продуктивність переказів мігрантів – це вартість ВВП, яка припадає на 1 гривню грошових переказів мігрантів з-за кордону (розраховується як ВВП поділене на суму грошових переказів мігрантів з-за кордону); сукупність продуктивності праці мігрантів – це вартість ВВП, яка припадає на 1 грн. частини оплати праці мігрантів, яка надсилається в Україну з-за кордону (розраховується як ВВП поділене на частину оплати праці мігрантів, що пересилається в Україну з-за кордону).

від своїх мігрантів, він як столиця і центр економічного життя країни, на нашу думку, є своєрідним акумулятором переказів-вихідців з усіх областей країни. За цими лідерами слідує Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Херсонська області. Цікавим є також факт, що такі традиційно «міграційні» області Західного регіону (Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська області), перебувають десь посередині списку, а Волинська, Рівненська та Закарпатська області – взагалі в кінці списку.

Таблиця 2.1

Динаміка зміни співвідношення між оплатою праці й активами у складі ВРП (2008–2016 рр.)

Види економічної діяльності	2013	2014	2015	2016
Операції з нерухомим майном	12:88	12:88	11:89	10:90
Промисловість	55:45	50:50	44:56	36:64
Інформація та телекомунікації	39:61	39:61	37:63	37:63
Фінансова та страхова діяльність	40:60	40:60	43:57	44:56
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	53:47	58:42	48:52	46:54
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	65:35	67:33	60:40	51:49
Сільське, лісове та рибне господарство	84:16	69:31	55:45	54:46
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	68:32	65:35	63:37	59:41
Професійна, наукова та технічна діяльність	63:37	72:28	71:29	63:37
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	74:26	85:15	80:20	74:26
Освіта	74:26	80:20	79:21	76:24
Тимчасове розміщування й організація харчування	90:10	99: 01	91:09	78:22
Будівництво	83:17	81:19	82:18	80:20
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	81:19	82:18	84:16	80:20
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	78:22	91: 09	97 : 03	90:10
Інші види економічної діяльності	—	—	—	—

Джерело: розрахунки Б.Юськів та О.Пелех на підставі даних Держкомстату України^{1,2,3}.

¹ Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності / Держкомстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/xls/vtr_u_xls.zip (дата звернення: 24.09.2018).

² Зайняте населення за видами економічної діяльності / Держкомстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2017_u.xls (дата звернення: 24.09.2018).

³ Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності / Держкомстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/Zarp_ek_p/xls/zep_17xls_u.zip (дата звернення: 24.09.2018).

Для поглибленого аналізу структурних змін, які мали місце в економіці України впродовж останнього десятиріччя, проведено розрахунок наступних оцінок: інтенсивності змін, швидкості змін сталості (монотонності) змін¹. Показник інтенсивності описує, наскільки сильними (глибокими) були зміни. У спеціальній літературі цей індикатор носить ще назву Мура (J. Moore – за прізвищем автора)². Аналіз інтенсивності змін переважно доповнюють аналізом швидкості змін. Показник швидкості запропонований М. Кукулою (K. Kukuła)³. Окремою методологічною проблемою структурної динаміки є вимірювання стійкості (монотонності) напрямку змін. Вирішення цієї проблеми зводиться до пошуку відповіді на питання, чи еволюція досліджуваної структури демонструє тенденцію сталого розвитку якомусь постійному напрямку змін, чи вона є результатом лише випадкових коливань частки окремих складників, які в довгостроковій перспективі не приводять до послідовних змін початкової структури.

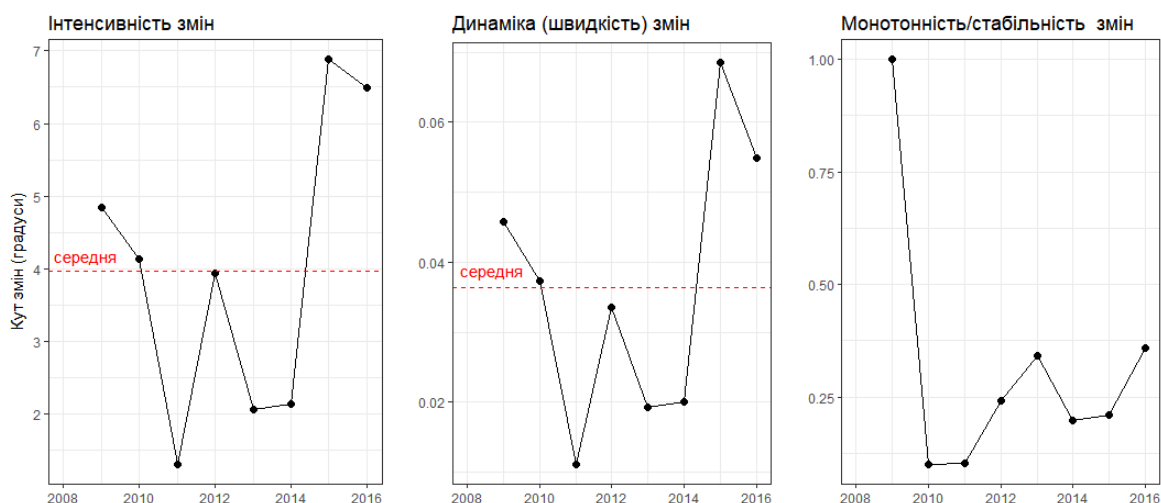

Рис. 2.4. Показники структурних змін ВВП (оплата праці / перекази / активи) (2001–2016 рр.)
Джерело: власні розрахунки Б.Юськів та О.Пелех.

Як стверджують експерти аналітичного центру CEDOS, низьку частку Західного регіону можна пояснити тим, що мігранти надають перевагу неформальним каналам переказу коштів: кур'єри, водії автотранспорту, друзі. Мігранти часто привозять гроші особисто, адже багато хто з них здійснює короткострокові поїздки в країни ЄС, які мають спільний із Україною кордон на заході. Крім того, причиною популярності неформальних каналів може бути їхня нижча вартість у порівнянні з офіційними каналами. З іншого боку, низька популярність офіційних каналів переказів також зумовлена недовірою до банківської системи загалом, небажанням показувати свої

¹ Автор методики О. Пелех.

² Moore J.A. A measure of structural change in output // Review of Income and Wealth, 1987. March. Vol. 24, No. 1. P. 105–118.

³ Kukuła K. Dynamika oraz kierunki zmian struktury usług produkcyjnych w rolnictwie // Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny. Rok XLVIII. Zeszyt 3. 1986. S. 169–181.

доходи та недостатньою фінансовою грамотністю населення¹. Серед областей з найменшим надходжень коштів – Луганська, Чернігівська області.

Так виглядає ситуація з оцінкою структурних змін ВВП в грошових одиницях.

Однак, якщо подивитися на ситуацію, беручи за основу показник сукупної продуктивності переказів міграції, то виразніше вимальовується загальна картина стосовно міграції (рис. 2.5): більшу цінність міграція має у Одеській, Херсонській, Чернівецькій, Івано-Франківській, Тернопільській, Закарпатській областях (позначені світлішим кольором; АР Крим до уваги не бралася через відсутність даних), тоді як найнижча цінність міграції спостерігається у Київській та Полтавській областях (позначено темнішим кольором).

На рисунках 2.6 а, б продемонстровано ще одну загальну регіональну тенденцію (стосується всіх областей): сукупна продуктивність праці зростає, тоді як сукупна продуктивність грошових переказів мігрантів до регіонів України навпаки – спадає. Слід вказати, що ситуація в областях потребує окремого дослідження.

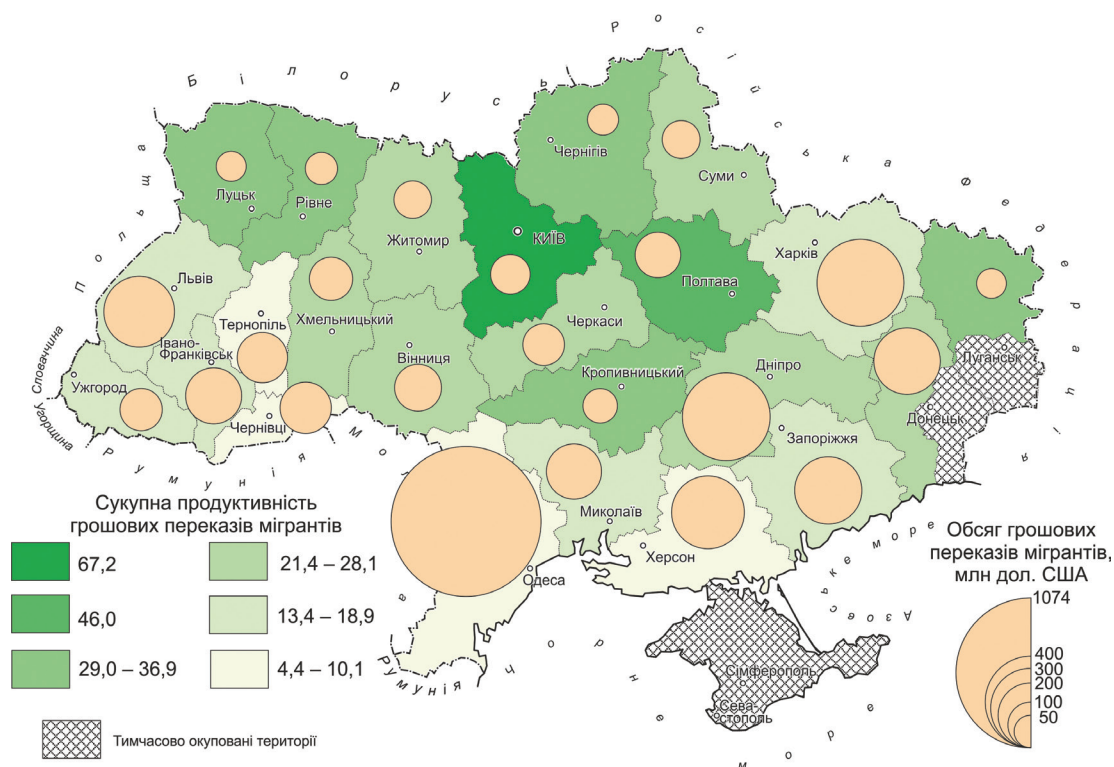

Рис. 2.5. Оцінка регіонів України за показником сукупної продуктивності грошових переказів мігрантів з-за кордону (2016 р.)
Джерело: власні розрахунки Б.Юсків та О.Пелех.

¹ Слободян О. Що ми знаємо про регіональний розподіл грошових переказів? / Аналітичний центр CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/shcho-my-znaiemo-pro-rehionalnyi-rozpodil-hroshovykh-perekaziv> (дата звернення: 24.10.2018).

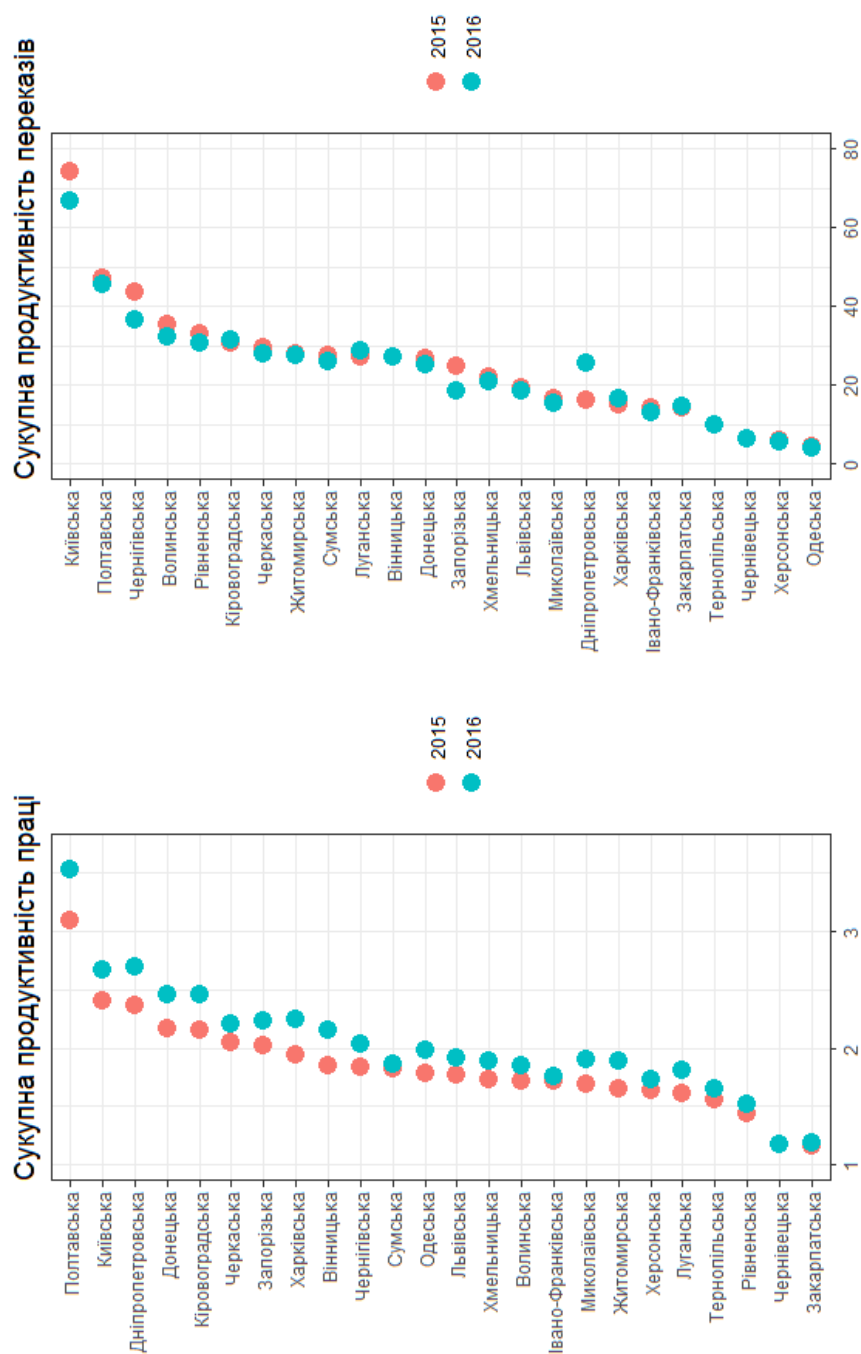

Рис. 2.6 (а,б). Динаміка змін сукупної продуктивності праці і грошових переказів мігрантів в областях України (2015-2016).
Джерело: власні розрахунки Б.Юсиків та О.Пелех.

Загалом, можна сформулювати кілька узагальнень щодо еволюції сукупної продуктивності праці на рівні України, областей і видів економічної діяльності, а також еволюції структури ВВП і ВРП з погляду співвідношення між часткою оплати праці та часткою доходів, які забезпечують активи:

- структурні зміни ВВП на всіх рівнях не мали і не мають однозначно цільового характеру, відбуваються хаотично і неорганізовано;
- частка праці в структурі ВВП до певного часу зростала, однак в останні роки ця тенденція змінилася, проте вона ще залишається далекою від ідеального співвідношення, що забезпечує конкурентність економіки;
- найбільші структурні зміни мали місце в останні роки (2014–2016 рр.), і водночас швидкість цих змін є незначною; за подібної тенденції навряд чи в найближче десятиліття структура ВВП і ВРП стане подібною до структури конкурентних економік розвинених країн;
- сказане вказує на відсутність цільової структурної політики в Україні, а тому постає проблема формування і реалізації комплексної програми структурних змін, спрямованих на підвищення ефективності і конкурентності української економіки.

Слід констатувати, що в Україні, на відміну від інших розвинених країн, має місце деформоване збільшення частки оплати праці, яка визначає деформації структури ВВП і обмежує потенціал, зокрема інвестиційний, її подальшого економічного зростання. У основі збільшення частки оплати праці має бути покладено підвищення продуктивності праці. Адже у сучасній економіці підвищення продуктивності праці є основним чинником забезпечення високих стандартів якості життя та гідного розвитку людини шляхом посилення інноваційної активності. Інноваційна насиченість національної економіки має стати першорядним складником, завдяки якому досягається основна ефективність, забезпечується конкурентоспроможність української продукції на міжнародних ринках.

Депресивна ситуація на ринку праці України (зниження реальної заробітної плати, зменшення кількості підприємств, зростання безробіття) призводить до того, що частина вивільнених працівників шукає роботу за кордоном. І як наслідок – зростання грошових переказів мігрантів, що одночасно різко знижує цінність переказів стосовно ВВП. Як вже зазначалось вище, «праця», яка застосовувалася в Україні, частково перемістилася у «працю» за кордоном. Ситуація, яка склалася, засвідчує, що втрати держави є і в економічному, і технологічному, і інноваційному плані. Зароблені гривні (вдома), чи валюта (за кордоном) не створюють додаткові активи. Зміни у структурі ВВП є досить незначними, повільними та відбуваються хаотично.

Відтак питання оптимізації структури ВВП з погляду співвідношення між оплатою праці найманих працівників і доходами матеріальних активів має стати невід’ємною складовою і стратегічним завданням державної економічної політики. При цьому слід виходити з реальних можливостей української економіки і конкурентного середовища, у якому вона функціонує. Структурна економічна політика має бути

спрямована на істотне цілеспрямоване підвищення продуктивності, узгодження галузевих і територіальних пріоритетів розвитку, які скеровані на технічне переозброєння промисловості, підготовку і перепідготовку фахівців, підвищення кваліфікації працюючих.

Роль української міграції у забезпеченні конкурентоспроможності економіки відстежується на різних рівнях її організації. На регіональному чи місцевому рівні тісними є зв'язки, що виникають на ґрунті розвитку галузевих ринків. Йдеться про виробництво товарів та надання послуг, про потребу в котрих заявляють самі трудові мігранти при реалізації коштів міграційного капіталу. В Україні – це переважно товари першої необхідності, послуги системи охорони здоров'я, освіти, транспорту тощо. В останні роки доволі показовим у цьому плані став ринок нерухомості (вторинної та первинної), на якому трудові мігранти не тільки реалізують набутий капітал, але й інвестують широкий розвиток інших супутніх виробництв (рис. 2.7, рис. 2.8)^{1,2}.

Наслідки міграційних процесів є неоднозначними. Їхній вплив на соціально-економічний і політичний розвиток України збільшується. Ступінь цього впливу багато в чому залежить від ефективності міграційної політики держави. Тому головним завданням розвитку системи управління міграцією є визначення максимально можливих і максимально узгоджених на міждержавному рівні меж внутрішньої компетенції держави в організації міграційного процесу.

¹ Інформація про обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті у 2018 році / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=28142256> (дата звернення: 24.10.2018).

² Житлове будівництво в Україні у 2012–2017 роках: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2018. – 61 с. (С. 25)

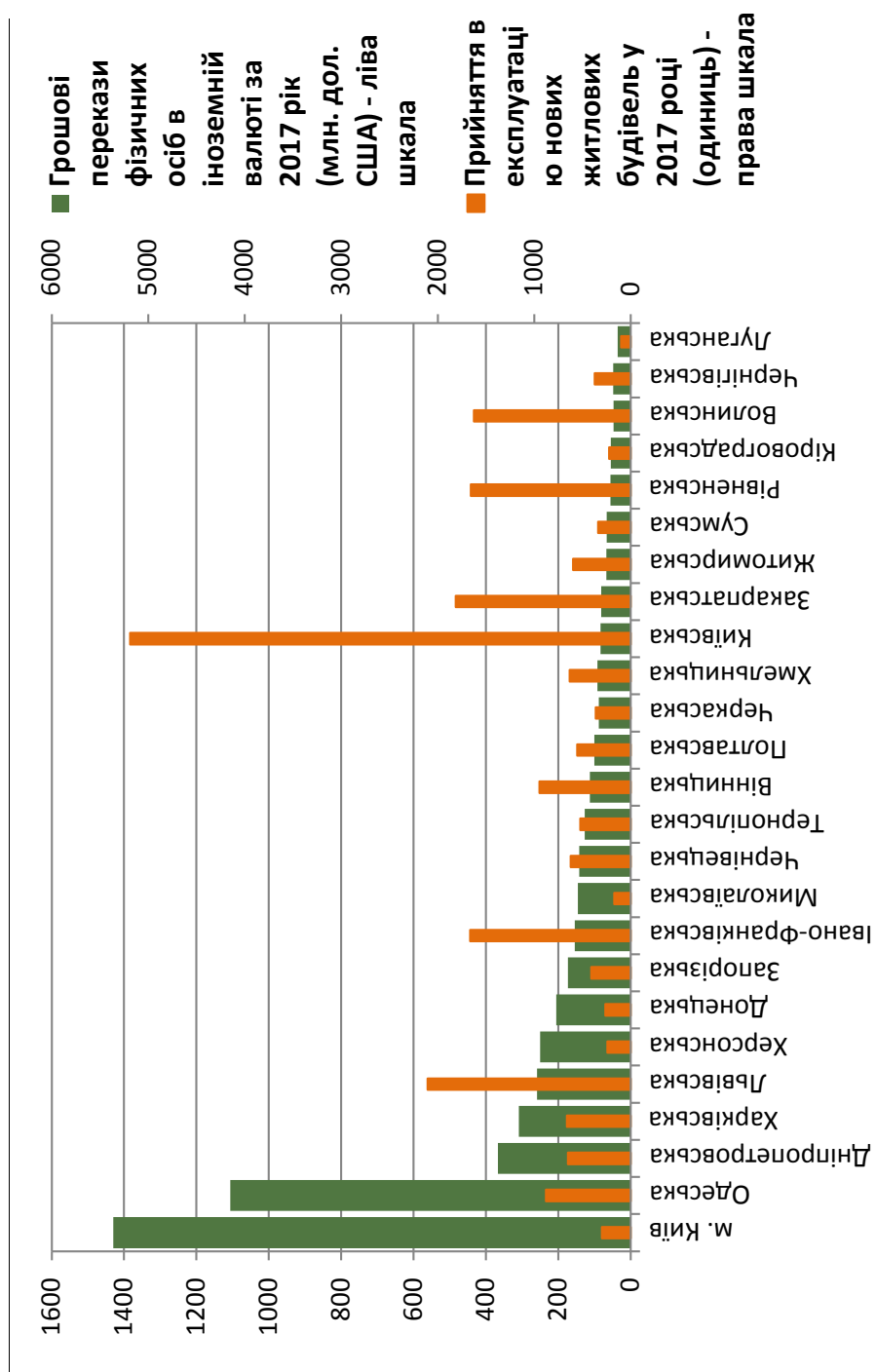

Рис. 2.7. Грошові перекази мігрантів та прийняття в експлуатацію нового житла в розрізі областей України, 2017 р.
Джерело: власна розробка О.Левицької

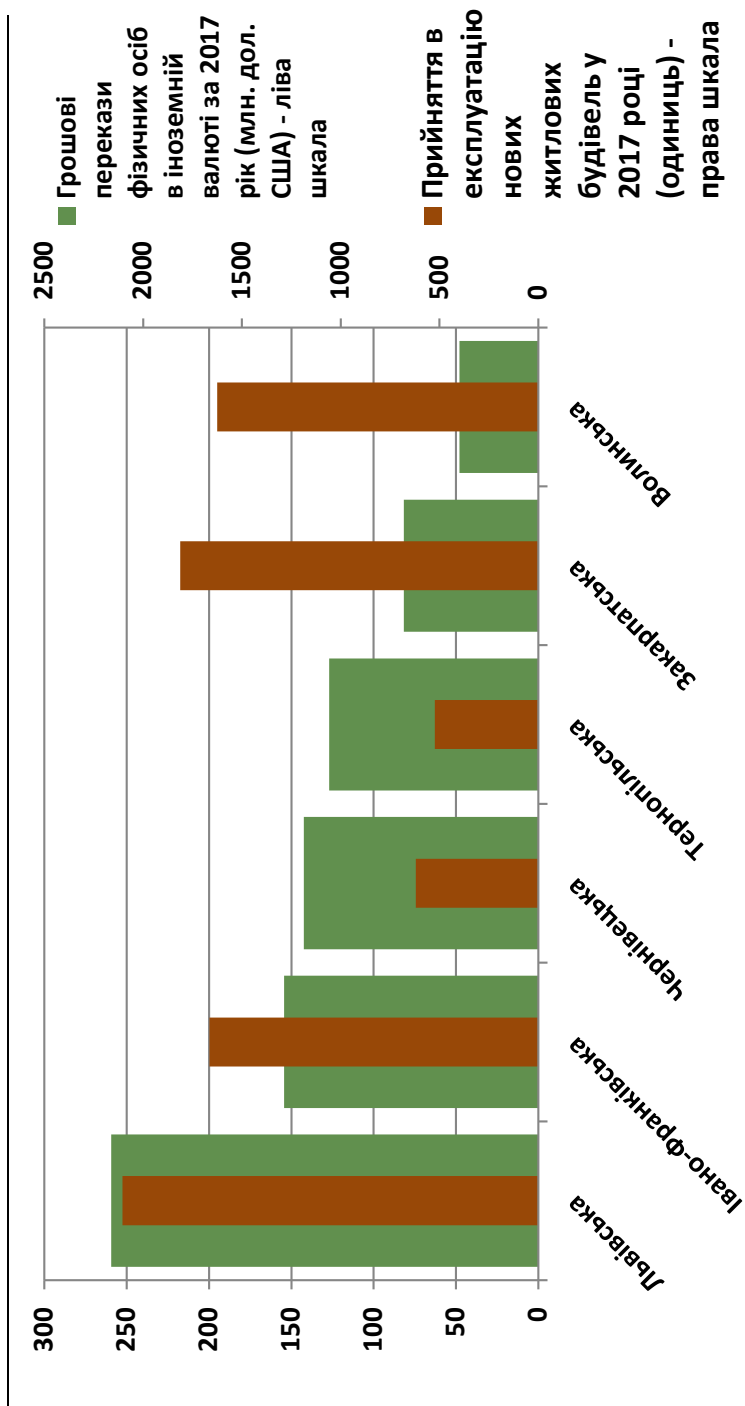

Рис. 2.8. Грошові перекази мігрантів (права шкала) та прийняття в експлуатацію нового житла (ліва шкала) в розрізі областей західного регіону України, 2017 р.
Джерело: власна розробка О.Левицької

3. НОВІТНІ ФАКТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ¹

*Калино, ти живи! Вві сні і наяву
Приходжу я до тебе, прилітаю
З-за Єнісею, Вісли, з-за Дунаю,
І рідною матусею зову,
І падаю в пахучу мураву,
І до колін солоних припадаю,
І в щасті непоганьбленім рידаю,
Бо корінь мій дитинний – тільки ти.*

Іван Драч

Визначальною рисою сучасного розвитку економіки України та її регіонів є рух до так званої «нової регіональної парадигми спільного ринку», згідно з якою міжнародна економіка є не безпосередньою взаємодією національного уряду з іншими національними урядами, а економічною (не політичною) взаємодією між регіональними економічними спільнотами². Така економічна парадигма суттєво детермінує уяву вітчизняних політиків, вчених і практиків про модель соціальної політики в державі (добробут – це тягар, принцип розподілу, капіталовкладення, право, мережа безпеки, система заохочення до праці чи капіталовкладення). Більше того, на фоні Європейської міграційної кризи вона породжує нові запитання на шляху реалізації українською державою політики євроінтеграції, модифікує роль і місце інститутів громадянського суспільства у сфері регулювання процесів праці та зайнятості населення, розвитку інфраструктури загальнонаціонального та регіональних ринків праці. Важливе значення для на цьому шляху має вчасна розробка державою якісного міграційного законодавства України (табл. 3.1).

¹ Садова Уляна Ярославівна, д.е.н., проф., Степура Тетяна Михайлівна, к.е.н., доц. (НУ «Львівська політехніка»), Семів Любов Казимирівна, д.е.н., проф., Бідак Володимир Ярославович, к.е.н., с.н.с., Теслюк Роман Тадейович, к.геогр.н., с.н.с., Андрусишин Наталія Іванівна, к.е.н., с.н.с., Бараняк Ігор Євгенович, пров. інж., Ковальчук Людмила Василівна, пров. інж. (ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»).

² Барнз В., Лебедур Л. Нові регіональні економіки. Пер. з англ. А.Пехник. – Львів: Літопис, 2003. – С. 183.

Серед визначальних факторів зумовленості сучасної української трудової міграції знову виступає глобалізація, світова кон'юнктура, науково-технічний прогрес, регіональна спеціалізація ринків, соціально-трудова потенція, а також геополітичні й геокультурні процеси, котрі особливим чином змінюють світогляд людей в умовах інформаційного суспільства.

Глобалізація і українська міграція. Україна, подібно до інших держав постсоціалістичного простору, характеризується низьким рівнем конкурентоспроможності продукції, недостатнім обсягом інвестицій, низьким рівнем залучення економіки до міжнародного поділу праці, дешевою робочою силою (рис. 3.1).

З цієї позиції український ринок праці є надзвичайно привабливим для реалізації амбіцій міжнародного капіталу. У територіальному вимірі саме фактор глобалізації спричинився до занепаду промислових гігантів спочатку у західному регіоні (90-і роки ХХ ст.), а в ХХІ ст. в інших регіонах України. На жаль, в країні дуже мало було зроблено для того, щоб скоротити інвервенцію низькоякісної товарної маси та збереження робочих місць. На Львівщині лише занепад ВО «Електрон» призвів до ліквідації 20 тисяч робочих місць та вивільнення робочої сили, до потенційної еміграції. Транснаціональні корпорації (ТНК) швидко зреагували на можливість використання тінізації відносин в економіці у своїх цілях. На це звертали увагу й вітчизняні експерти, котрі наголошували, що дане питання – це безпека сектору державних фінансів України (зазначимо, що у середині 2018 року в Україні рівень тінізації економіки склав 32% (рис. 3.2)¹.

Ситуація, яка склалася у сфері праці та зайнятості, почала вимагати негайної діагностики і контролю показників. В організації та проведенні моніторингу економічної активності населення України значну допомогу надала МОП.

Нині низька продуктивність праці, регрес у структурному і професійному розподілі, диференціація соціально-економічних умов зайнятості є основним чинником втрати трудового потенціалу. За даними з січня 2016 до вересня 2017 року включно кількість громадян України, що виїхали до ЄС, перевищило тих, що повернулися, більше ніж на 400 тисяч осіб (у перерахунку на місцеві ринки праці – це 1% робочої сили)². За даними спеціальної комісії ООН з міграції Україна входить у Топ-10 найбільших країн світу – постачальників трудових мігрантів в інші країни. Якщо в 2000 році вона займала 5 позицію у рейтингу країн світу, то в 2017 році – 8-му. При цьому, в абсолютному вимірі показник зріс з 5,6 млн осіб до 5,9 млн осіб (рис. 3.3).

До речі, прискорена міграційна мобільність населення нині властива більшості країн Європи та іншим регіонам світу. Наприклад, у Польщі динаміка показника за

¹ Власюк О.С. Тінюва економіка та її вплив на безпеку сектору державних фінансів України // Фінанси України. – 2013. – №6. – С. 18-25. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2013_6_4\(2\).pdf](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2013_6_4(2).pdf)

² Огляд економіки України. Американська торговельна палата в Україні. – Київ: Бізнес-центр «Горизонт-парк». – 2018. – 160 с. С. 86. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chamber.ua/Content/Documents/1017431819ACC_CountryProfile2018_UKR.pdf

Складено за: Monthly minimum wages - bi-annual data[earn_mw_cur] Last update: 31-01-2019 Eurostat - URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?query=BOOKMARK_DS-076596_QID_-2D8C8E98_UID_-3F171EB0&layout=CURRENCY,L,X,0;GEO_L,Y,0;TIME,C,Z,0;INDICATOR,S,C,Z,1;&zSelection=DS-076596TIME,2018S1;DS-076596INDICATORS,OBS_FLAG;&rankName1=INDICATORS_1_2_-1_2&rankName2=TIME_1_0_0_0&rankName3=CURRENCY_1_2_0_0&rankName4=GEO_1_2_0_0&rStp=&cStp=&rDCh=&cDCh=true&cDM=true&footnotes=false&empty=false&wai=false&time_mode=NONE&time_most_recent=false&lang=en&cfo=%23%23%23%23%23%23%23%23%23%23

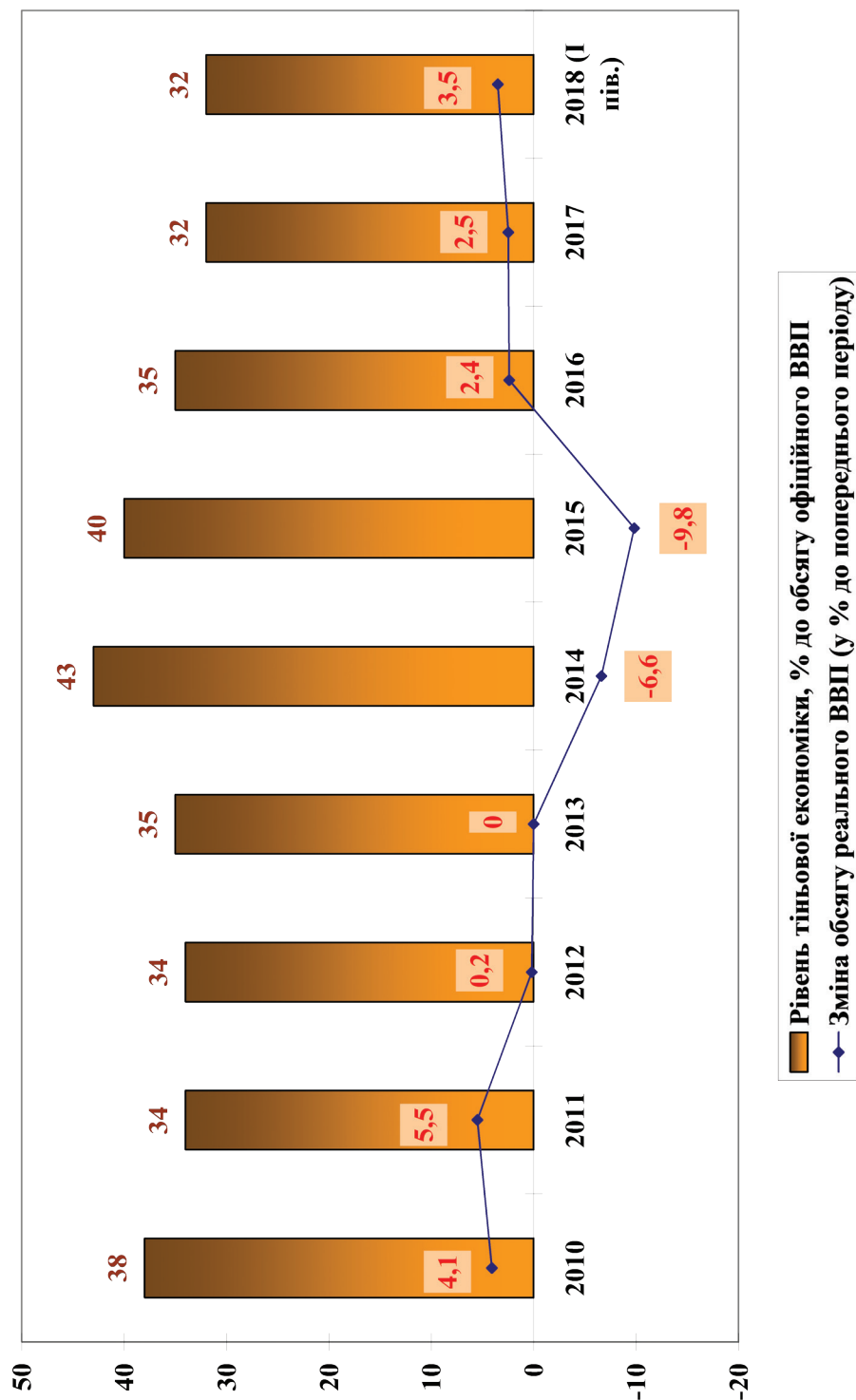

Рис. 3.2. Динаміка рівня тіньової економіки України в 2010–2018 рр., %¹

¹ Загальні тенденції тіньової економіки в Україні (I півріччя 2018 року). Міністерство регіонального розвитку і торгівлі в Україні. 2018. – С. 3. <http://me.gov.ua/Documents/Download?id=e80259b0-3b47-4ccb-8643-08f8e7a8b6fd>

аналогічний період значно вища, ніж в Україні. Вона породжує стрімке «оголення» національного ринку праці, пояснює високий попит польського роботодавця на українську робочу силу. Міжнародний перерозподіл робочої сили логічно веде до запуску нових схем боротьби за людський ресурс (рис. 3.3 а, б).

Рис. 1 Топ-20 в 2000 році, тис. осіб.

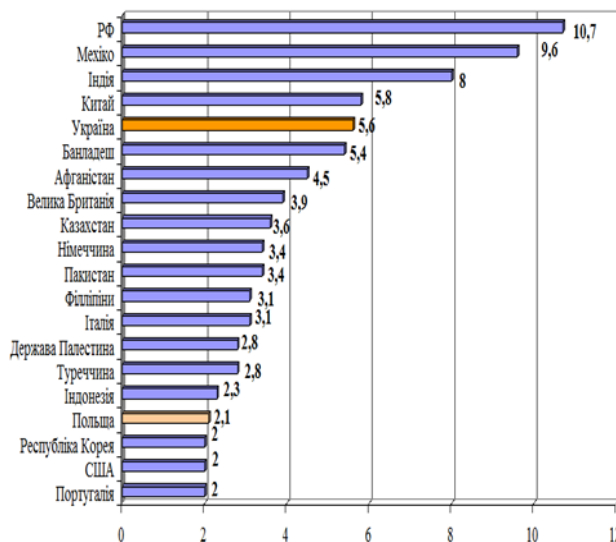
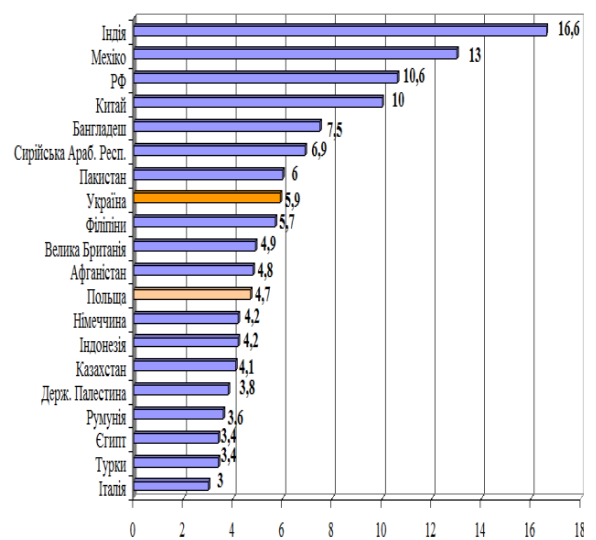

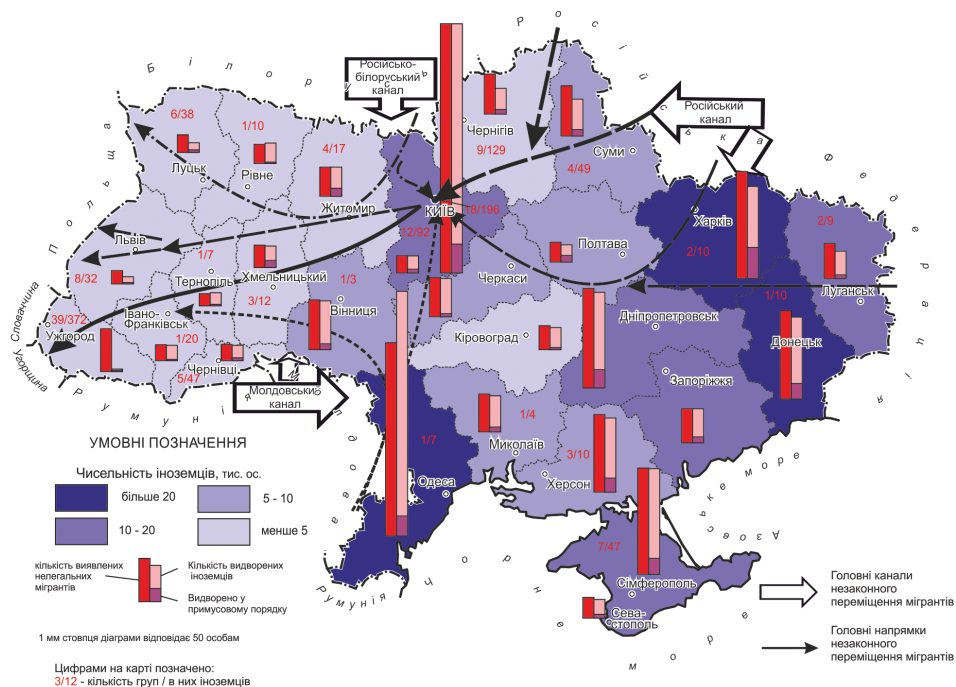
Рис. 2 ТОП-20 в 2017 році, тис. осіб.

Рис. 3.3 (а,б) Динаміка Топ-20 найбільших країн світу за походженням міжнародних трудових мігрантів 2000–2017 рр.¹

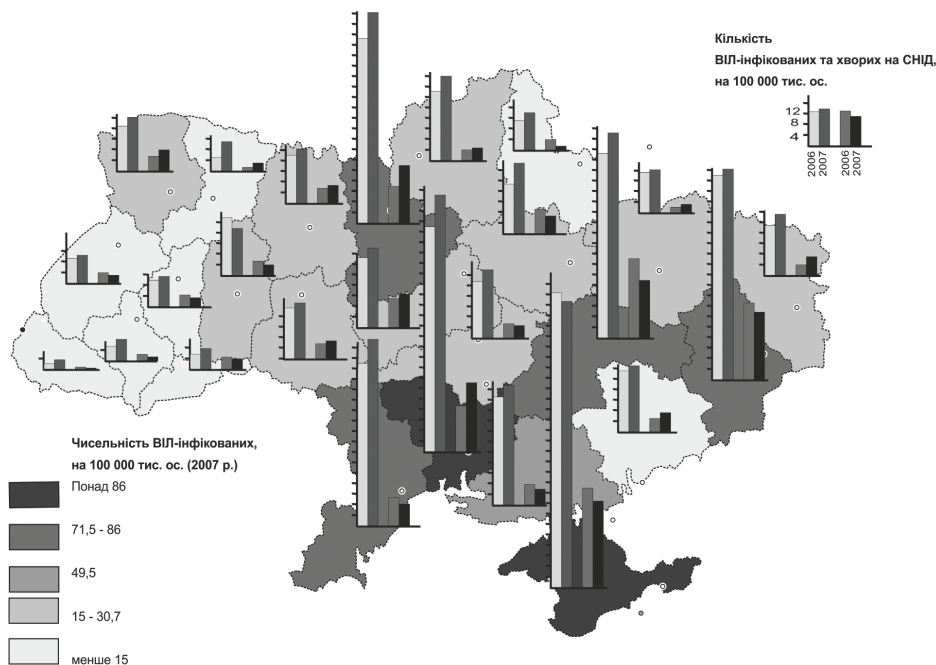
Для ринку праці України ризиками є: безвізовий статус з низкою країн ЄС, спрощена процедура отримання українцями робочої візи у Польщі, практично відсутність мовного бар'єру й інші інструменти впливу на мігранта. Водночас, цікавими є дослідження фахівців з міграції, котрі мають свою точку зору на міграційну мобільність населення. Зокрема, вважається, що особа, котра схильна до міграції, володіє вищим рівнем людського капіталу, ніж та, що веде стаціонарний спосіб життя. Відповідно, особа-мігрант швидше надається до підприємництва, до змін, до рееміграції при появі потрібних умов.

Водночас, ці ж фактори відкривають ворота ринку праці України для потоків низькокваліфікованої робочої сили з регіонів збройних конфліктів, військових протистоянь, стихійних лих. Потужними є обсяги трудової міграції з азійських країн. Слід додати, що проведене у свій час дослідження з питань регулювання процесів міграції населення дало змогу виявити наявність тісного зв'язку між показниками нелегальної міграції та зонами поширення інфекційних хвороб в Україні (рис. 3.4 (а,б)).

¹ Подано за: International migration report high lights 2017 [Electronic resource]. – Access : http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf

Міграційна активність іноземців в Україні (2007)

Захворюваність населення на ВІЛ-інфекцію та СНІД за регіонами в Україні, 2006 - 2007 р.

Рис. 3.4. (а,б) Канали переміщення іноземців та зони поширення інфекційних хвороб в Україні (за даними власних досліджень поч. ХХ ст.)¹

¹ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації // НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с.

Постає питання, яким чином можна вирішити проблему стабілізації загальної ситуації в українській економіці і державі? Відповідь тут очевидна – слід подолати дешевизну робочої сили й створити зони захисту кваліфікованої праці

Світова кон'юнктура і українська міграція. Розвиток сучасних галузевих й регіональних ринків праці перебуває під впливом світових цін на цілу низку товарів і послуг, на які існує попит споживача. В цьому плані показовими є види діяльності, пов'язані з видобутком нафти, газу, вугілля, окремих видів сировини, переробкою сільгосппродукції (деревина, бурштин, граніт, спирт і ін.), котрі забезпечують прибутки бізнесу, вищу заробітну плату працівникам. В Україні монополізація цього сировинного фактора в сукупності з іншими соціально-економічними й політичними спричинила територіальну асиметрію у розвитку регіональних ринків праці, а на етапі чергової кризи (при затуханні на них ділової й економічної активності) – еміграцію робочої сили у країни, де спостерігався попит на фахівців відповідного профілю. Для прикладу, у західному регіоні України саме так розгорталися події на ринку праці представників кваліфікованих професій та серед робітничих кадрів. Так, на Львівщині на початку ХХІ століття групою науковців ІРД НАН України було прийнято рішення проводити моніторинг процесів змін потреби економіки регіону у робітничих кадрах за спеціальною (незмінною) методикою^{1,2}. Невтішні результати, які були отримані у результаті збору даних за 2007 р., 2011 р., 2015 р., дали змогу не тільки сповіщати органи влади й громадськість території про насування незворотних тенденцій у сфері відтворення людських ресурсів, але й спрогнозувати точку відліку, так званого, «дна» процесів (точку біфуркації), за якою економіка регіону почне зворотній рух до свого відродження і основна її проблема буде стосуватися відсутності на місцевому ринку праці необхідної кількості і якості кваліфікованих кадрів, здатних виконувати відповідні функції. Якщо в 2007 році загальна потреба ринкоутворюючих підприємств³ області у робітничих кадрах становила 16 осіб на 100 працюючих, в 2011 р. – 8 осіб, то уже в 2015 році – 5 осіб. Структура додаткової потреби підприємств у кадрах (середня перспектива) була розрахована у розрізі груп спеціальностей і адміністративних районів за відповідні роки (табл. 3.1). В наступні роки інформація була використана при розрахунку регіонального замовлення на підготовку кадрів в системі ПТНЗ області.

¹ «Програма забезпечення високопрофесійними кадрами у Львівській області до 2015 року». Проект виконувався на доручення Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2006 року № 53740/2/1-06; рішення Львівської обласної ради від 29 грудня 2006 року № 187 «Про обласний бюджет Львівської області на 2007 рік» (пункт 20.8).

² Традиції ремісництва та дефіцит кваліфікації на регіональному ринку праці Львівщини / За ред. Садової У.Я. – Львів, НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2008. – 104 с.

³ Спеціальне обстеження керівників великих та середніх підприємств. Періоди обстеження – 2007 р., 2011 р., 2015 р. Вибірка – 1200 ос. – великі підприємства на суцільній основі, середні малі – методом відбору. Похибка вибірки – 5%.

Таблиця 3.1

Порівняльний аналіз структурних змін потреби економіки регіону Львівської області
в кадрах за професійною ознакою, % до підсумку.

Групи спеціальностей	2007 р.	2011 р.	2015 р.
Швейна справа	21,5	28,2	39,6
Електрика	2,4	2,5	5,9
Металообробка	12,6	6,7	10,4
Водії	5,1	8,7	5,3
Механіка	31,2	11,8	7,6
Житлово-комунальна сфера	7,7	1,2	0,3
Деревообробка	3,2	7,1	5,5
Будівництво	5,1	2,8	3,4
Різнороби	2,7	6	0,9
Кондитери	1,4	3,1	0,9
Лаборанти	0,4	0,4	0,4
Переробка продуктів харчування	0	1,7	0
Видобування кам'яного вугілля	1,9	0	0
Інспектор військової справи	2	9,9	11
Інші	3	10	8,9
Усі підгрупи	100%	100%	100%

Загальний висновок, який був зроблений у результаті досліджень, вказував на серйозні проблеми розвитку економіки Львівщини, оскільки, потенціал забезпечення РРП робітничими кадрами вичерпано. Динамічне і поступове зниження потреби у робітниках у попередні періоди часто носило зональний або ж вогнищевий характер, що вказувало на довершення ліквідації великих підприємств без народження хоч якоїсь заміни. Цікаво, що керівники моделювали пропозиції щодо виходу з кризи (переорієнтація виробництва продукції через зміну частки тих працівників, які є у дефіциті на ринку), зміна технології виробництва (зменшення частки зайнятих через механізацію і модернізацію праці), зміна політики зайнятості (підвищення її ефективності, зменшення витрат на оплату праці, перехід на контрактні умови праці, зміна тривалості робочого часу тощо). Нове дослідження, яке було проведене у 2017 році, вказало на важкий стан справ в економіці через відтік висококваліфікованої вітчизняної робочої сили, яка мала фах електрозварювальника, монтажника, будівельника, медсестри і ін. До останнього часу основними країнами призначення таких трудових мігрантів були Польща, Росія. Нині цей контингент української робочої сили переорієнтовується на ринки праці Німеччини, Великої Британії, США.

В останні роки цікаво простежувати формування нового явища в міграціології – територіальних міграційних систем (ТМС), міждержавних регіональних ринків праці, позначених дією додаткових (особливих) трудових договорів і угод¹.

¹ Садова У.Я., Андрусишин Н.І., Теслюк Р.Т. та ін. Формування територіальних міграційних систем як фактора нарощення соціально-економічного потенціалу. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку економіки України та її регіонів: національна доповідь [за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової та акад. НААН України М.Е. Хвеси́ка]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України. – 2014. – 776 с. – С. 164-252. [4,4 д.а.].

Показовими є особливості їх розростання на прикладі міграційних переміщень робочої сили і капіталу по лінії зв'язків Україна-Німеччина, Україна-Чехія, Україна-Італія і ін. Аналіз україно-німецької ТМС по вектору виїзду української робочої сили вказує на те, що найбільш привабливими для наших мігрантів є Тюрингія, Баден-Вюртемберг, Саксонія-Ангальт, Саар, Баварія, де на кожних 100 тисяч мешканців території припадає від двох до трьох сотень українських трудових мігрантів (рис. 3.5., рис. 3.6).

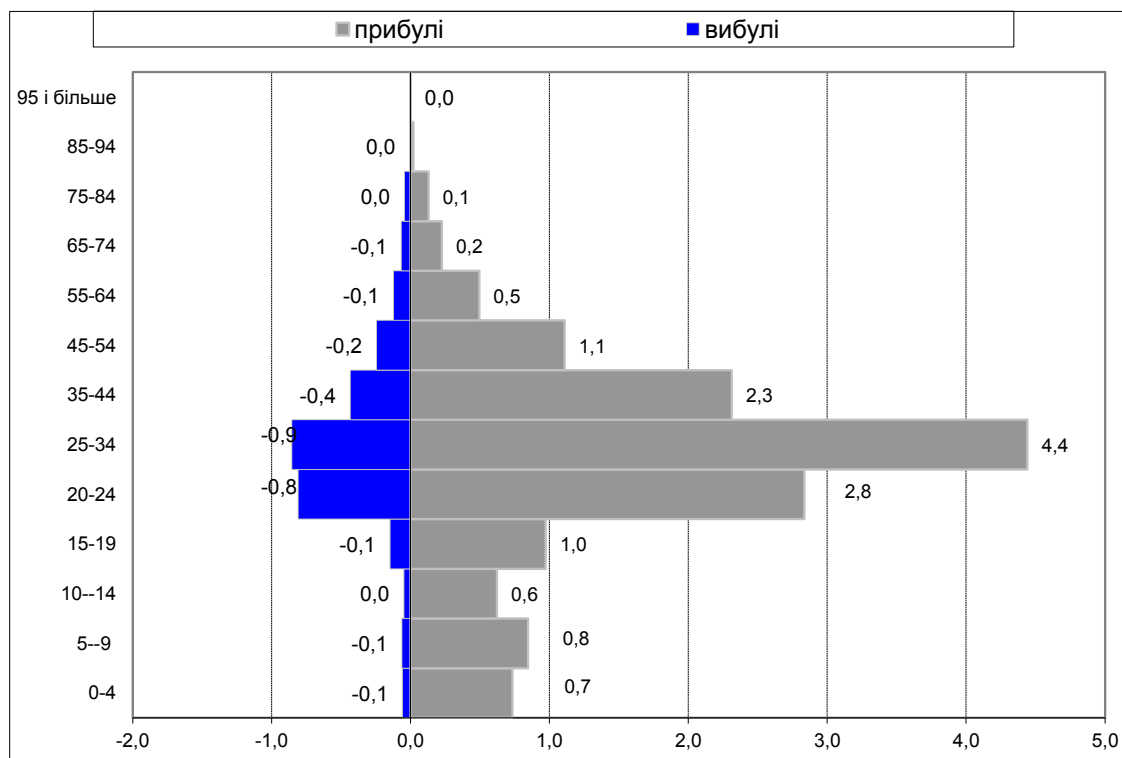

Рис. 3.5. Вікова структура українців, що емігрували на територію Німеччини і виїхали з неї у 2015 р., тис. осіб
Побудовано Бараняком І.Є.

Нині для європейського бізнесу особливо цікавою є дешевизна робочої сили в Україні та географічна близькість до західноєвропейського споживача. Особливий інтерес інвестори проявляють до регіонів Західної України, які впритул наближені до кордонів ЄС, а робоча сила є не тільки дешевою, але й демонструє європейський менталітет. Лише за останні кілька років німецькі підприємства створили в регіонах України понад 25 тисяч робочих місць. Серед найбільших підприємств з німецьким капіталом варто виділити підприємства в сфері виробництва комплектуючих до автомобілів та будівництва: Kromberg & Schubert, Bader-Україна, Forscher Україна, Leoni-Україна, Костал Україна, HeidelbergCement, KNAUF Гіпс Донбас, Klingspor-Україна, Henkel Bautechnik Україна (Дод. 3.2). Розвиток україно-німецьких економічних відносин посприяв створенню цілої низки спільних

підприємств та компаній, як у галузі сільського господарства (Pfeifer & Langen Україна, ТОВ «Альфред С. Топфер Інтернешенал»), торгівлі (Metro Cash&Carry), так і з питань вивчення ринків, надання юридичної допомоги, бізнес-консультацій тощо¹.

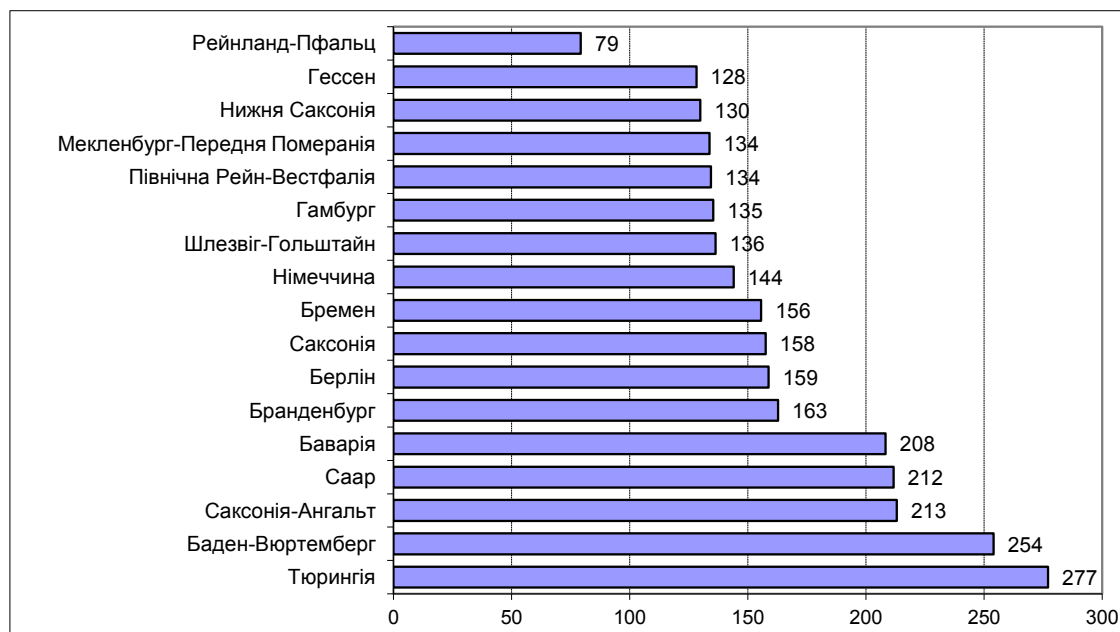

Рис. 3.6. Кількість українців, що припадають на 100 тис. населення
в розрізі земель Німеччини
Побудовано Бараняком І.Є.

Науково-технічний прогрес і українська міграція. Наука, інновації, інноваційне підприємництво – це ті ніші економіки й сучасного ринку праці, які забезпечують усталене економічне зростання й ріст добробуту громадян для передових країн світу. На жаль, Україна не може похвалитися продуктивним використанням інновацій. Навіть така фундаментальна перевага українців як їх активність у здобутті освіти (зокрема, післядипломної), котра в суспільстві знань є необхідною передумовою для інновацій, та, більше того, підносить державу у світових рейтингах до неймовірних висот, – не є національною силою. Зазначимо, за версією відомого американського агентства Blumberg², цей індикатор забезпечує Україні 5 місце у світі серед інших

¹ Бараняк Ігор. Україно-німецька територіальна міграційна система: сучасний стан та перспективи розвитку // Регіональна економіка. – 2016. – №4. – С. 66–75. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://re.gov.ua/doi/re2016.04.066_u.php

² Агентство Blumberg – американська компанія (партнерство з обмеженою відповідальністю), провайдер фінансової інформації. Один із двох провідних світових постачальників фінансової інформації для професійних учасників фінансових ринків.

ключових критеріїв загальної здатності кран світу до інновацій (2015)^{1,2}. Освіта, як продукт економіки знань, без наступної ланки її продуктивного використання у загальному ланцюгу сучасного виробництва, є фактором додаткового міграційного виштовхування молоді за межі національної економіки. Держава втрачає двічі – на етапі покриття витрат, пов'язаних з забезпеченням освітнього процесу, й на етапі знецінення людського капіталу. До речі, говорячи про високі значення індикатора післядипломної освіти населення, не варто забувати про вимоги до якості освітніх послуг. До речі, у США ведуть мову про напіврозпад знань (показник, котрий вказує на половину втрат працівником його компетенції, якщо той не приступив до роботи після закінчення навчального закладу протягом 4 років).

В Україні, на фоні проблем з працевлаштуванням на національному ринку праці, серед випускників перспективних спеціальностей ВНЗ та ПТНЗ склалася атмосфера не тільки розуміння, але й потурання міграції за кордон. Так, за даними дослідження «Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації»³, 76,3% студентів Львівської політехніки й 78,4% студентів Київської політехніки виявили бажання працювати за кордоном [Дод. 3.3]. Серед львівських студентів частка бажаючих виїхати за кордон з метою працевлаштування особливо велика у розрізі здобувачів таких спеціальностей: архітектори й будівельники – 94%, комп'ютерні технології – 83,8%, хімія – 83,3%, енергетика, машинобудування й радіотехніка – 82,9%, суспільні науки – 75,3%⁴. За такої ситуації про державну політику інновацій на ринку праці України говорити особливо складно.

Нині у промисловому комплексі України домінуючими є виробництва третього і четвертого технологічних укладів. Оцінки щодо перспектив інноваційного розвитку держави розходяться від вкрай песимістичних⁵ до прийнятних⁶, і навіть оптимістичних, з баченням як зробити в Україні «квантовий стрибок» з позицій

¹ Інноваційний Індекс Blumberg: Пітер Кой. Дослідження Вей Лу (2015). // [Електронний ресурс]. Спосіб доступу: <https://www.bloomberg.com/graphics/2015-innovative-countries/>

² В 2018 році результати України виявилися незадовільними – країна випала з топ 50-ти інноваційних економік світу (53 місце проти 46 в 2018 році). Подано за: Рейтинг инновационных экономик-2018: США выпали из десятки лидеров / THEWORLDONLY.ORG // [Електронний ресурс]. Спосіб доступу: <https://theworldonly.org/rejting-innovatsionnyh-ekonomik-2018/>

³ Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації (Опитування студентів НУ «ЛП» та НТУУ «КПІ») [Електронний ресурс] / І. Ключковська, О. П'ятковська, Ю. Марусик, В. Гойсан. – Львів, 2017. – 30 с. – Режим доступу: <http://miok.lviv.ua/>

⁴ П'ятковська Оксана. Інфраструктурне забезпечення транскордонного ринку праці в сучасних умовах української трудової міграції до Польщі // Транскордонне співробітництво та спільний європейський простір: теорія, практика і нові можливості / Колективна монографія. – Львів-Olsztyn: Національний університет «Львівська політехніка», 2018. – 160 с. (С. 115-127).

⁵ Жмеренецький Олексій. Глобальні економічні тренди та Україна без майбутнього // Економічна правда. – 2017. – (17 липня). // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/07/17/627005/>

⁶ Національний форум «Україна 2030» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kpi.ua/files/ukraine-2030-new.pdf>

аутсорсингового «сировинного ІТ-придатку» до повноцінного гравця на світовому ринку¹, як запустити креативну економіку². Очевидно, якщо здійснювати «прорив», то дії держави мають бути не просто швидкими, але навіть блискавичними.

Регіональна спеціалізація ринків і міграція. Особливістю сучасного ринку трансформаційних змін економіки України є те, що далеко не усі підприємства можуть заявити про свою конкурентоспроможність на ринку. У вигірній ситуації є ті, котрі у свій час отримали допомогу у рамках програм реструктуризації виробництва, підтримки для функціонування у кризових умовах (допомога надавалася з боку міжнародних фінансових структур (МВФ) та держави, для прикладу, Державна програма «Реструктуризація шахт Донбасу», «Українське вугілля» і ін.). Через деякий час такі підприємства відновили потенціал і змогли визначити обличчя свого регіону чи навіть усієї країни. Територіальна асиметрія, пов'язана з фактором виробничої спеціалізації, призвела до формування різних типів регіональних ринків.

Наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. на фоні технічних, технологічних, інформаційних досягнень людства, з'явилися шанси для появи нової спеціалізації ринків. В Україні хорошим прикладом цьому є поява спеціалізованого ринку ІТ-індустрії. Саме вона стала взірцем мобілізації людських і інших ресурсів для інноваційного прориву економіки. До речі, як й у випадку з сировинними ринками, вона має власне регіональне обличчя. З'явилися ідеї реалізовувати тут кластерні ініціативи (інноваційні кластери). В окремих містах (лідерах інновацій) це є передумовою для інтеграції кластерної моделі у загальну стратегію соціально-економічного розвитку держави.

Сучасний внутрішній ІТ-ринок України зростає набагато швидше, ніж у інших країнах. В 2016 р. загальне зростання склало 22% (тоді як розвинені ринки світу зростають не більше, ніж на 5% в рік)³, в 2017 році – 27%⁴. Нині ІТ-індустрія створює понад 3 % ВВП України (5 млрд \$ США), поряд з аграрним сектором (17 млрд \$ США) та металургією (14,3 млрд \$ США)^{5,6}.

¹ Пивоваров Андрій: Нам, як нації, треба визначитись: хто ми? Впевнений, що Україна - це ІТ-країна. //iPress.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ipress.ua/promo/andriy_ruvovarov_194959.html

² Перспективи приєднання України до платформи «Креативна Європа». Аналітична записка. // Національний інститут стратегічних досліджень – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1863/>

³ Україна на світовому ІТ-ринку: 10 найцікавіших фактів – Інфографіка (11 грудня 2017 року) НВ Бізнес // [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/ukrajina-na-svitovomu-rinku-it-top-10-najtsikavishih-faktiv-infografika-2353974.html>

⁴ Руда Юлія. Українська ІТ-міграція: це солодке слово «релокейт» (30 травня 2018) // Новое время // [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajinska-it-mihratsija-tse-solodke-slovo-relokejt-2472877.html>

⁵ Українська ІТ-галузь входить у трійку індустрій з найбільшою часткою у валовому внутрішньому продукті (ВВП) країни. НВ Бізнес (25 травня 2018) // [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/it-haluz-ukrajini-vvijshla-do-trijki-industrij-z-najbilshuju-chastkoju-vvp-2472196.html>

⁶ Ольга Карпенко. Украинское IT в цифрах: 74 000 специалистов, 3% ВВП, \$5 млрд в экспорте (инфографика) БИЗНЕС // [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <https://ain.ua/2015/09/25/ukrainskoe-it-v-cifrax-74-000-specialistov-3-vvp-5-mlrd-v-eksporte-infografika/>

Водночас, експерти попереджають, що Україна насичена численними викликами розвитку ІТ-індустрії. Так, у рейтингу рівня витрат на ІТ-сектор та залежності від цього рівня економічного розвитку держава займає одне з останніх місць серед країн з ІТ-сектором (\$32,2 ВВП на особу, за даними 2015 р.). Розвиток вітчизняного ІТ-ринку демонструє односторонні тренди. Низький рівень споживання ІТ в Україні є одночасно наслідком та причиною низького рівня добробуту громадян (саме сировинна, а не технологічна основа економіки зумовлює відставання у темпах розвитку від розвинених країн). Обсяг *внутрішнього ІТ-ринку* становить 1,1 млрд \$ США – проти 3 млрд \$ США в Індії і 7,1 млрд \$ США – у Великій Британії. Причому йдеться не про продукування, так званого, «заліза» (hardware) чи створення готового програмного забезпечення (packaged software), а лише одного сегменту – аутсорсингу. На ринку експорту ІТ-послуг Україна наразі у 5 разів скромніша від Польщі (3,2 млрд \$ США проти 16,3 млрд \$ США). Якщо подивитися на *загальний ІТ-ринок* України, то він зростає за усіма трьома сегментами: ринку «заліза»; ринку готового програмного забезпечення (ПЗ); ринку послуг. У територіальному розрізі структура ІТ-ринку дуже неоднорідна. Головні споживачі ІТ-послуг на внутрішньому ринку – найбільші промислові регіони України. Частка регіону у споживанні ІТ-послуг найбільша у м.Київ (17% усього продукту), далі йдуть Дніпропетровська область (8%), Харківська, Одеська і Львівська області (по 6%). Ще по 5% – Київська та Запорізька області. Вінницька область – 4 %. Решта області демонструють споживання ІТ-послуг на рівні 2-3 %.

Інше дослідження ІТ-компаній України, які можуть долучитися до розроблення Національної стратегії розвитку кластерів, показує, що основними видами діяльності є експортно-орієнтовані ІТ-компанії (більше 500 компаній з обсягом ринку 2 млрд \$ США і кількістю працюючих – 50 тис. осіб. Темпи зростання 20–30%), R&D Центри (100 центрів з обсягом ринку 1 млрд. дол. США та 5 тис. працюючих. Темпи зростання 30-40%), e-COMMERCE (більше 100 компаній з обсягом місцевого ринку 2 млрд \$ США і кількістю працюючих понад 1000 осіб. Темпи зростання 40–50%), STARTUP (понад 1000 стартапів загальною вартістю 1 млрд \$ США і кількістю працюючих – 1000 осіб. Темпи зростання 50-100%), E-GOVERNMENT (кількість працюючих – понад 1000 осіб, понад 50 стартапів. Темпи зростання 50–100%) [1].

Проведення власного контент-аналізу інформації з сайтів про діяльність ІТ-кластерів України дало змогу віднайти високі шанси входження окремих ІТ-кластерів в програму «Інтернаціоналізації кластерів малих і середніх підприємств (МСП), що реалізується у рамках програми COSME (Європейська програма підтримки малого і середнього бізнесу). Серед ключових гравців ІТ-ринку привертають увагу такі ІТ-кластери: Львівський (рік створення – 2010 р.) – понад 70 ІТ-компаній, понад 11 тис. осіб; Харківський (2015 р.) – 34 ІТ-компанії; Київський (2015 р.) – 24 ІТ-компанії; Луцький (2015 р.) – 9 ІТ-компанії; Черкаський (2015 р.) – 13 ІТ-компаній; Одеський (2015 р.) – 18 ІТ-компаній; Івано-Франківський (2015 р.) -

¹ Гид по ІТ-ассоциациям Украины // Електронний ресурс. Спосіб доступу: <https://ain.ua/2015/11/20/gid-po-it-associyayam-ukrainy-infografika>

15 ІТ-компаній; Дніпровський (2017 р.) – 15 ІТ-компаній. Розвивають також свою діяльність такі ІТ-кластери: Миколаївський (2017 р.) – 2 ІТ-компанії; Тернопільський (2017 р.) – 13 ІТ-компаній (сайту немає); Конотопський (2017 р.) – 5 ІТ-компаній; Вінницький (2017 р.) – інформація про кількість відсутня¹. Детальніший аналіз інформації у динаміці дає підстави стверджувати, що активний розвиток Львівського ІТ-кластеру має у своїй основі різні фактори. Аналіз стосується усіх восьми критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм (формування нових компаній, ріст зайнятості, зовнішніх інвестицій, ріст кластера, розвиток нових технологій, посилення міжнародної конкурентоспроможності, розвитку промисловості і науки, підвищення конкурентних переваг) (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Портрет ІТ-кластеру Львівщини в 2017 році [2]

Критерії оцінки	Значення показників
Частка ІТ-спеціалістів України, які працюють у Львові	15%
Фахівців випускається щорічно з львівських ЗВО	4100 ос.
Щорічний прогнозований середній приріст галузі	20%
Кількість ІТ-компаній	192 од.
Зареєстрованих юридичних осіб	388 од.
Частка обороту ІТ-галузі в ВРП області, % та М. дол США	14,4% (\$ 280 М – \$ 300 М)
Оборот ІТ-галузі міста – частка у ВРП Львівської області	7,2%
Податки до місцевого бюджету, М. дол США	\$ 12,403 М
Медіана доходів в ІТ по місту	\$ 1736 (мін. \$ 250, макс. \$ 5500)
ІТ-спеціалістів у місті	13513 до 15155 ос.
Кількість фрілансерів та працівників ІТ-відділів у інших галузях міста	3188 до 4830 ос.
На 1000 мешканців міста	20 ІТ-спеціалістів
На 1000 працюючого населення міста	60 ІТ-спеціалістів
Частка до постійного населення міста	2%
Частка ІТ-сімей у структурі населення міста	2,3%
Частка до усього працюючого населення міста	6%
Середній вік програміста	26 років (18–30 років)
Частка чоловіків	77%
Частка жінок	23%

¹ ІТ-кластери України // Електронний ресурс. Спосіб доступу: <https://dou.ua/lenta/articles/it-cluster-review/>

² Складено за: Презентація «Дослідження ІТ-ринку Львова». Підготовлена членами Львівського ІТ-кластеру спільно з соціологічною агенцією «Фама» (https://itcluster.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/05/IT_Research-ukr-2016_05_20.pdf) з використанням інформації про функціонування львівського ІТ-кластеру (<https://itcluster.lviv.ua>).

Цікавою є інформація про міграційні настрої представників ІТ-професій, оприлюднена експертами та журналістами каналу «НВ»¹. Навіть доволі загальне опитування профільних інтернет-ресурсів дало змогу дізнатися, що «серед підписників українського сайту dou.ua такими, які уже виїхали за кордон є 4% осіб, ще 9% активно готуються до виїзду, 43% про це думають. Серед країн призначення Польща – 26% опитаних, Німеччина – 19%, США – 13%. Лише менше 2% повернулося на батьківщину після роботи за кордоном, бо там не сподобалося» Загалом більшість визнає, що повертатися не збирається, хоча це кваліфіковані спеціалісти, молоді за віком люди. Принциповою рисою, яка відрізняє представників ІТ-сектору від інших трудових мігрантів, не є фінансові можливості. В Україні, особи які працюють по аутсорсингу², можуть отримувати вищі зарплати, ніж в Європі чи у США. Серед перших причин виїзду фахівців названо не доходи, а якість середовища проживання (освіта, охорона здоров'я), перспективи розвитку компанії, а також доступ до іншої культури, можливість дізнатися щось про інші країни. Майже половина фахівців при виїзді відразу забирає із собою сім'ю. Водночас, представники ІТ-індустрії, вказують на умови повернення додому – «значне покращення в країні» (63%), «сімейні обставини (39%), закінчення військового конфлікту, надходження з професійної точки зору цікавої пропозиції.

Соціально-трудовий потенціал і міграція. Зміст соціально-трудового потенціалу, його структури (здоров'я, освіта, інтелект, професіоналізм, пасіонарність, організованість, робочий час), усіх енергетичних можливостей зосереджені в соціальній парадигмі. Саме ця парадигма дозволяє досягнути внутрішні ресурси людини і соціуму (котрі зрештою визначають фізичні межі потенціалу, можуть бути мобілізовані й приведені до дії у процесі праці), пояснити роль міграції в переході до інноваційно-сегментованої економіки.

В Україні, яка обтяжена спадщиною минулого і технічною відсталістю виробництва, процес формування й реалізації соціально-трудового потенціалу її населення завжди мав свої регіональні особливості. У західних областях, у регіоні Карпат, традиційно фіксувалися високі показники демографічного потенціалу, працездатності. Вони продовжували існувати до недавнього часу. Нині демографічна ситуація погіршується. Проте, не так інтенсивно, як у Чернігівській області (рис. 3.7).

¹ Руда Юлія. Українська ІТ-міграція: це солодке слово «релокейт. Новое время (30 травня 2018 р.) // Електронний ресурс. Спосіб доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajinska-it-mihratsija-tse-solodke-slovo-relokej-2472877.html>

² В Україні ІТ-сфера розвивається на самостійних засадах. Це пов'язано з відсутністю стимулів і державних програм, які запроваджувались у 1980-1990-х роках в Індії, Бразилії та на Філіппінах, і інших країнах. (Наведено за: Еволюція ІТ-аутсорсингу в Україні. Європейська Бізнес Асоціація. (22.11.2017 р.). // Електронний ресурс. Спосіб доступу: <https://eba.com.ua/evolyutsiya-aoutsorsynguv-ukrayini/>

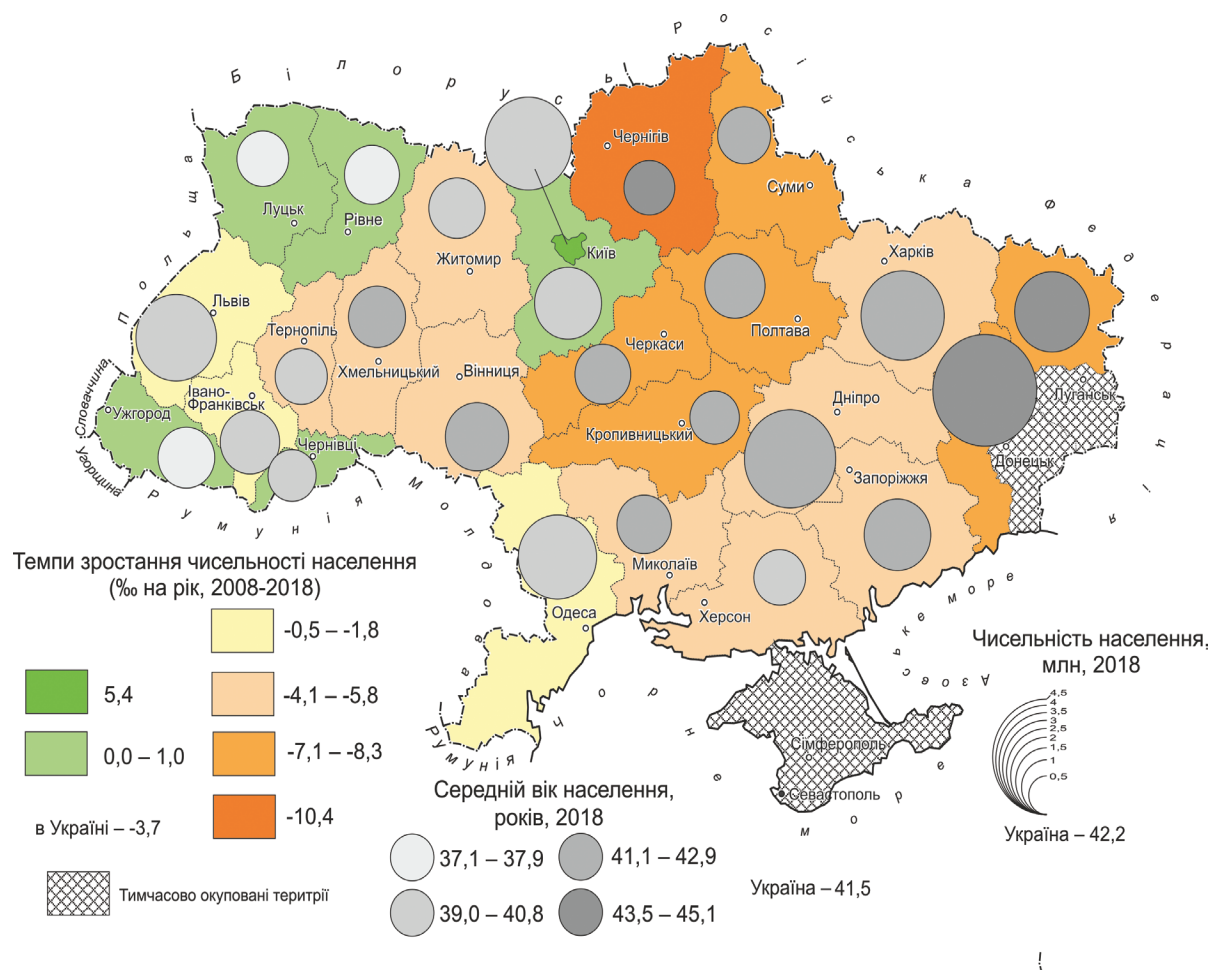

Рис. 3.7. Динаміка чисельності і середній вік населення України в 2008–2018 рр.

Автор: *Р.Т. Теслюк*

Цікаво, що у західному регіоні України навіть глибинні деформації демовідтворення у середині 90-х років ХХ ст. не призвели до таких гнітючих наслідків, як це мало місце в інших регіонах держави (рис. 3.8). Регіон вигідно вирізняється з-поміж інших кращою якістю людського потенціалу (природної основи здатності до праці, а також відтворення майбутніх поколінь)¹, на жаль, тут прагнення людей до праці задовольняється через трудову міграцію.

¹ Якість людського потенціалу (ЯЛП) – це об'єктивно обумовлена інтегральна сукупність властивостей людини (організму, індивіду, особистості), які проявляються або можуть проявитися за певних умов середовища її існування (життя та праці), і вказують на можливі межі відтворення структур людини (компонент) (Степура Т.М.).

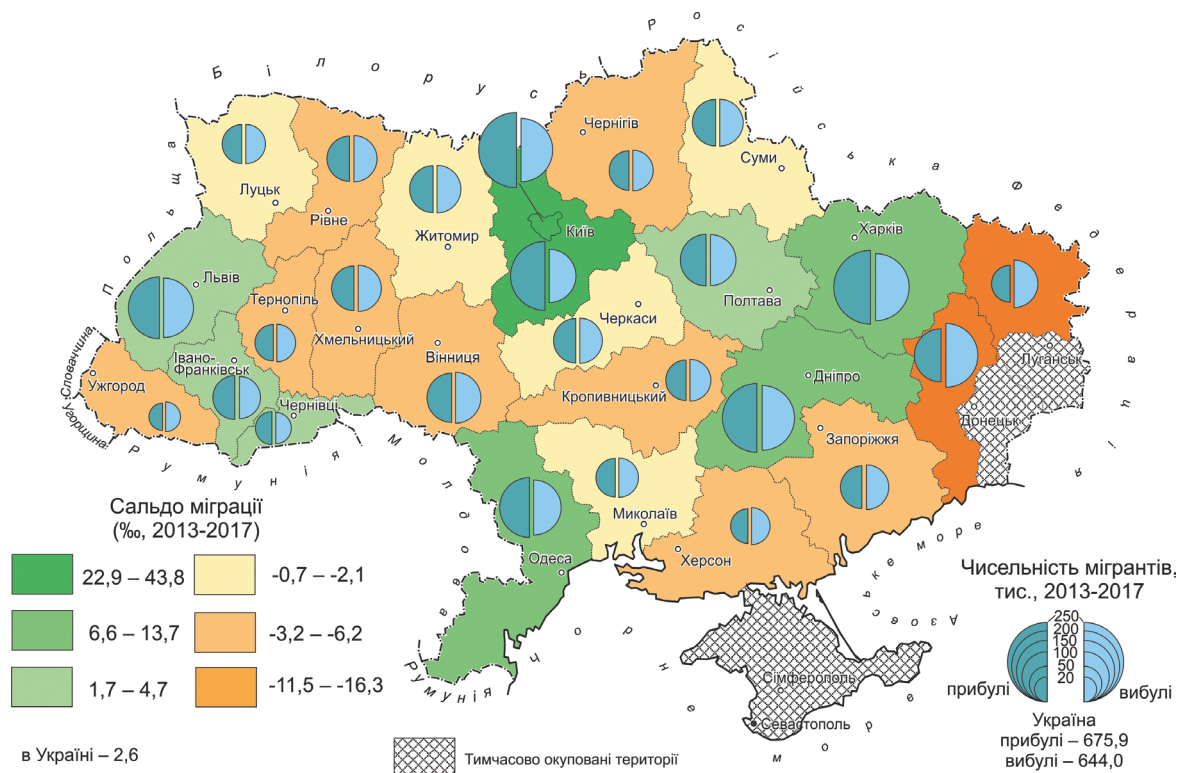

Рис. 3.8. Сальдо міграції та чисельність мігрантів в 2013–2017 рр.
Автор: Р.Т.Теслюк

Наслідком надмірних природних й міграційних рухів населення є специфічні ареали скупчення економічно активних мешканців території, котрі за умови відсутності місць прикладання праці поповнюють ряди трудових мігрантів (рис. 3.8, 3.9).

Цікаві результати з позиції перспектив формування й реалізації державної міграційної політики в Україні представляють учені, які займаються дослідженнями якості людського потенціалу. В останній час помітно зросла тривалість людського життя, відтак розширилися фізичні межі трудової активності, які можна і варто інтегрувати і залучати до суспільного виробництва. Таке населення розміщено по території країни вкрай нерівномірно. Його міграційні аспірації принципово відрізняються від людей, які молодші за віком. У випадку комплексного аналізу інформації про ЯЛП можна вести мову про специфічні ареали локалізації потенціалу міграційного виштовхування/притягування мешканців території (табл. 3.3).

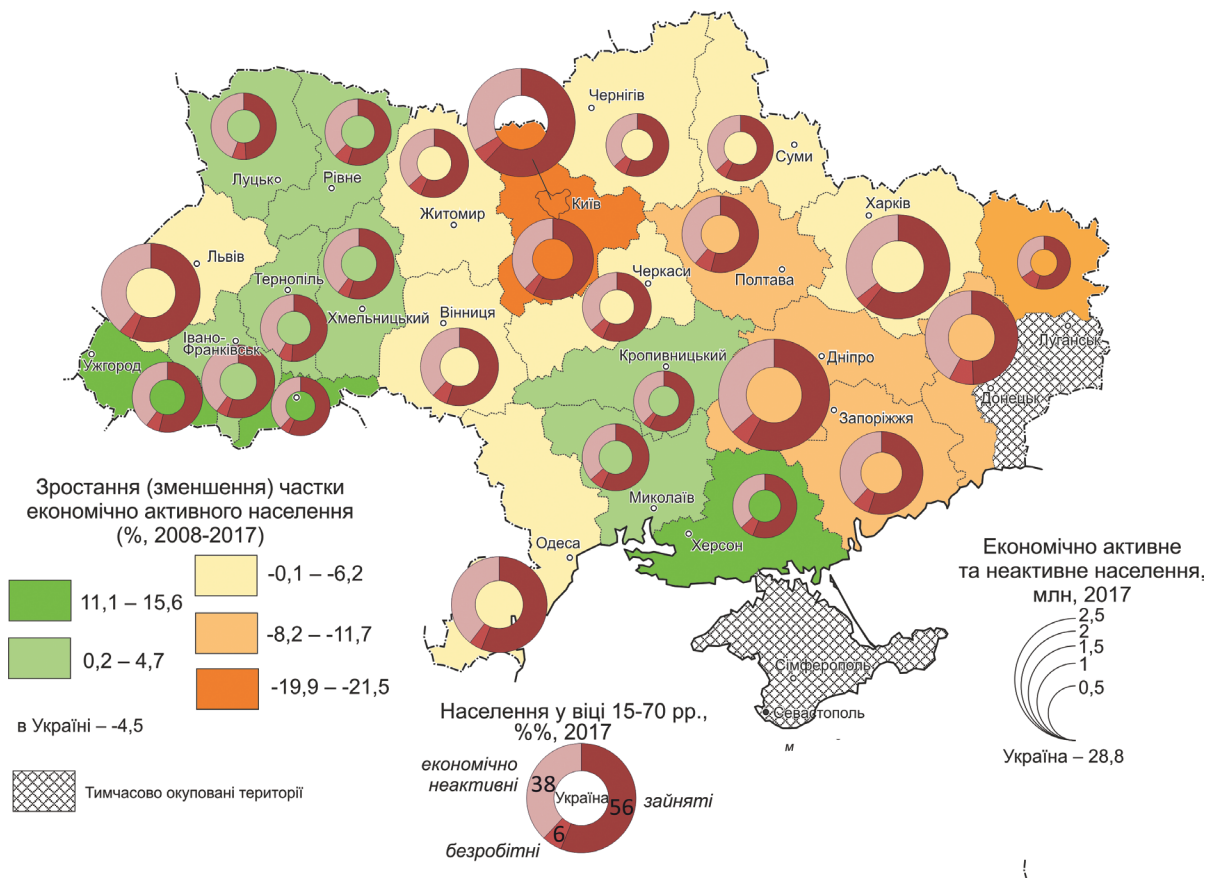

Рис. 3.9. Динаміка й структура економічно активного населення в Україні в 2008–2017 рр.

Автор: Р.Т.Теслюк

Таблиця 3.3

Класифікація регіонів України за якістю людського потенціалу (ЯЛП):
демографічно-валеологічний вимір (2012–2017 р.)¹

Класифікаційні групи	Назва регіону (області)
Висока	м. Київ, Львівська, Закарпатська
Помірно висока	Волинська, Івано-Франківська, Рівненська, Одеська
Середня	Запорізька, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Чернівецька
Нижче середнього	Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Миколаївська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська
Низька	Донецька, Луганська

Вивчення сили зв'язку між процесами відтворення соціально-демографічного потенціалу і міграції населення показало, у Карпатському регіоні спостерігається цікаве явище демографічного переходу (ультрапарадоксальна фаза), котре робить

¹ Автор Стенура Т.М.

специфічний вплив на траєкторію усіх демографічних процесів. Спостерігаються кращі, ніж в інших регіонах України, показники демографічного росту населення, його економічної активності. За умови повернення трудових мігрантів додому регіон Карпат здатний оминати депопуляційні зміни, пов'язані з демографічним переходом»¹.

Геополітичні й геокультурні процеси і міграція. Дані фактори особливим чином міняють світогляд людей в умовах інформаційного суспільства. Йдеться про те, що сучасна міграція має відношення як до глобалізації, так і регіоналізації ринку праці, до розвитку систем зайнятості населення, де важливе значення має мова, релігія, культурні цінності.

На початку ХХІ ст. започаткувалося створення принципово нової геопросторової організації суспільства, а значить і зайнятості людей з використанням Grid-інфраструктури (системи комп'ютерних центрів (кластерів), ліній оптово-волоконного зв'язку для передачі інформації користувачам. З одного боку, людина-мігрант стає вільною у свободі вибору зайнятості (покоління міленіумів – освічені, цілеспрямовані, космополіти)², з іншого – усе більш прив'язаною до мережі, до віртуальної економіки і її інформаційного скелета (до віртуального поселення, району, комплексу, організації, робочого місця і т.д.). Наявність у людини телефону (смартфону) робить її мобільною у виконанні фінансових операцій. Локальне офлайн-спілкування перетворюється в онлайн-комунікацію. Під впливом персоналізації стрімко зростає ринок розваг і комунікацій, ринок мікрокредитування (он-лайн), кредитів на авто, іпотеки, студентських позик, ринок доставки вантажів та замовлень, он-лайн-маркети, реклами³. За ними йде перерозподіл бюджету людського часу: середній час, який дорослі витрачають протягом доби на споживання контенту з цифрових медіа, сягає 5,9 годин. Електронна торгівля стає стимулятором нової економіки і інновацій. Державні інституції по-різному забезпечують конфіденційність даних на законодавчому рівні. Вони працюють над тим, щоб навчальні та просвітницькі програми використовувалися для вирішення робочих питань. Цікаво, що значна кількість приватних технічних компаній з високою ринковою оцінкою засновані мігрантами у першому поколінні.

У червні 2007 року національна науково-освітня мережа «URAN» (Ukrainian research and Academic Network) була підключена до аналогічної Європейської мережі (GEANT-2) з центром у Женеві. Для людини-трудоного мігранта відкрилися

¹ Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 2. Соціально-демографічний потенціал / відп. ред. У.Я. Садова. – 2013. – 454 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

² *Прус Марія.* Освічені, цілеспрямовані, космополіти. Хто такі «п'ята хвиля української еміграції»? ukrainian.voanews (13 Квітень, 2018) [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу // <https://ukrainian.voanews.com/a/piata-khvylya-ukrainskyh-emihrantiv/4335520.html>

³ *Мельник Олександр.* Інтернет у 2018-му від Мєрі Мікер: гроші, тренди і компанії. – На часі // Електронний ресурс. Спосіб доступу: <https://nachasi.com/2018/06/10/internet-u-2018/>

можливості передавати завдання через грідовські технології. Нею можна управляти так само, як і звиклим працівником. За останніми даними (Шаблій О.І.) в Україні найбільші грідовські вузли зосереджені у містах-«мільйонниках» (Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса) та у Львові. Чотири з шести головних інформаційно-комунікаційних ліній скеровані на Київ, окремим субцентром південного сходу є Дніпропетровськ, найближчим часом внаслідок введення у дію ліній Львів-Одеса-Сімферополь та Харків-Донецьк URAN закільцюється. Нині наростає геопросторова інтеграція всеукраїнського соціуму. Відбувається це на функціональному рівні. Цікаво, що в Україні існують дослідження, які показують, що найактивнішими користувачами мобільного Інтернету є Кив і Київська область, Харків, Дніпро, Одеса, Запоріжжя, Львів та Полтава¹. Інше медійне агенство Zenith Optimedia оприлюднило дані, скільки часу хвилин) українці витрачають на різні медіа впродовж дня – 2010 р. – 385,9 хв, 2011 р. – 373,3 хв, 2012 р. – 373,1 хв, 2013 р. – 359,9 хв, 2014 р. – 359,3 хв, 2015 р. – 346,1 хв, 2016 р. – 337,5 хв, 2017 р. – 327,2 хв². Вказані дослідження дають підстави робити висновок, що українське суспільство активно інтегрується у світ інформаційної економіки. В цьому процесі надзвичайно активні трудові мігранти.

¹ Мобільні оператори показали, на що українці витрачають Інтернет. Znuu.ua 17/08. // Електронний ресурс. Спосіб доступу. – <https://m.znaj.ua/techno/mobilni-operatori-pokazaly-na-sho-ukrayinci-vytrachayut-internet>

² Завдяки інтернету людство витратить на медіа на 1,4% часу більше, ніж торік – прогноз Zenith Optimedia Media Sapiens // Електронний ресурс. – Спосіб доступу. https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/zavdyaki_internetu_lyudstvo_vitrachatime_na_media_na_14_chasu_nizh_torik_prognoz_zenithoptimedia/

Додаток 3.1

**ОСНОВНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ УКРАЇНИ,
ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ МІГРАЦІЇ¹***Загальні положення:*

- ✓ Про Концепцію державної міграційної політики: Указ Президента України від 30 травня 2011 року № 622/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 16. Ст. 772.
- ✓ Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 року № 5492-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. Ст. 716.
- ✓ Деякі питання надання адміністративних послуг у сфері міграції: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 листопада 2016 р. № 770. *Офіційний вісник України*. 2016. № 88. Ст. 2886.
- ✓ Про утворення територіальних органів Державної міграційної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2011 р. № 658. *Офіційний вісник України*. 2011. № 47. Ст. 1902.
- ✓ Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360. *Офіційний вісник України* від 05.09.2014 – 2014 р., № 69, стор. 23, стаття 1923, код акта 73661/2014.
- ✓ Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного демографічного реєстру та надання з нього інформації, взаємодії між уповноваженими суб'єктами, а також здійснення ідентифікації та верифікації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2017 р. № 784. *Офіційний вісник України*. 2017. № 86. Ст. 2610.
- ✓ Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1058-р. *Урядовий кур'єр* від 17.11.2011. № 214.
- ✓ Про схвалення Концепції здійснення першочергових заходів з реформування Державної міграційної служби: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2015 р. № 1411-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. Ст. 195.
- ✓ Про схвалення Концепції створення національної системи ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2015 р. № 1428-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 4. Ст. 245.
- ✓ Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 60. Ст. 1837.

¹ Складено Бортник Надією Петрівною, д.юрид.н, проф. НУ «Львівська політехніка».

✓ Про затвердження плану заходів на 2018–2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 602-р. *Урядовий кур'єр* від 18.09.2018. № 174.

✓ Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби платних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1098. *Офіційний вісник України*. 2011. № 84. Ст. 3068.

✓ Про затвердження переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розміру плати за їх надання: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2007 р. № 795. *Офіційний вісник України*. 2007. № 42. Ст. 1671.

✓ Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 травня 2014 р. № 523-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 45. Ст. 1193.

Громадянство, оформлення паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон:

✓ Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

✓ Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон: Постанова Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 37. Ст. 545.

✓ Про затвердження Порядку оформлення документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, громадянам, які проживають на тимчасово окупованій території України: постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2014 р. № 289. *Офіційний вісник України*. 2014. № 61. Ст. 1686.

✓ Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 302. *Офіційний вісник України*. 2015. № 40. Ст. 1188.

✓ Про затвердження Порядку внесення засобів електронного цифрового підпису до безконтактного електронного носія, що міститься в паспорті громадянина України, та надання послуг електронного цифрового підпису з використанням паспорта громадянина України з імплантованим безконтактним електронним носієм: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 869. *Офіційний вісник України*. 2016. № 97. Ст. 3148.

✓ Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та

знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 2014 р. № 152. *Офіційний вісник України*. 2014. № 45. Ст. 1188.

Реєстрація місця проживання:

✓ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232.

✓ Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12 січня 2006 року № 3334-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 19–20. Ст. 159.

✓ Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 р. № 207. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. Ст. 1108.

Імміграція:

✓ Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001 року № 2491-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 27. Ст. 1198.

✓ Про затвердження Порядку формування квоти імміграції, Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування та виконання прийнятих рішень: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2002 р. № 1983. *Офіційний вісник України*. 2002. № 52. Ст. 2400.

✓ Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 118. *Офіційний вісник України*. 2017. № 22. Ст. 623.

✓ Про затвердження Положення про пункти пропуску через державний кордон та пункти контролю: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2010 р. № 751. *Офіційний вісник України*. 2010. № 65. Ст. 2265.

Правовий статус іноземців, осіб без громадянства, біженців, вимушених переселенців:

✓ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.

✓ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 року № 3671-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.

✓ Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 509. *Офіційний вісник України*. 2014. № 81. Ст. 2296.

✓ Про затвердження Положення про посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2012 р. № 196. *Офіційний вісник України*. 2012. № 20. Ст. 756.

✓ Про затвердження Положення про посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2012 р. № 199. *Офіційний вісник України*. 2012. № 20. Ст. 758.

✓ Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2012 р. № 150. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. Ст. 612.

✓ Про затвердження Типового положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. № 1110. *Офіційний вісник України*. 2003. № 30. Ст. 1549.

✓ Про затвердження Порядку оформлення, виготовлення і видачі посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання і технічного опису їх бланків та внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2002 р. № 1983: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2012 р. № 251. *Офіційний вісник України*. 2012. № 24. Ст. 912.

✓ Про затвердження норм харчування іноземців та осіб без громадянства, що розміщуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, пунктах тимчасового розміщення біженців Державної міграційної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2015 р. № 144. *Офіційний вісник України*. 2015. № 26. Ст. 758.

✓ Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби платних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1098. *Офіційний вісник України*. 2011. № 84. Ст. 3068.

✓ Про затвердження переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розміру плати за їх надання: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2007 р. № 795. *Офіційний вісник України*. 2007. № 42. Ст. 1671.

✓ Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 травня 2014 р. № 523-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 45. Ст. 1193.

Трудова міграція:

✓ Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 5 листопада 2015 року № 761-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 49–50. Ст. 463.

✓ Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.

✓ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377.

- ✓ Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.
- ✓ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.
- ✓ Про ратифікацію Угоди між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення: Закон України від 5 вересня 2013 року № 458-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 20–21. Ст. 730.
- ✓ Про затвердження Порядку формування та ведення переліку суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, та суб'єктів господарювання, які здійснюють наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в інших роботодавців: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2013 р. № 400. *Офіційний вісник України*. 2013. № 43. Ст. 1543.
- ✓ Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1060. *Офіційний вісник України*. 2015. № 102. Ст. 3522.

Додаток 3.2

**ПЕРЕЛІК ПІДПРИЄМСТВ З НІМЕЦЬКИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ
В СЕКТОРІ МАШИНОБУДУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА
УКРАЇНИ – РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР**

№	Назва підприємства	Профіль економічної діяльності	Місце знаходження головного підприємства
1	2	3	4
Машинобудування			
1.	Kromberg & Schubert	електромережі для відомих німецьких автомобільних брендів Mercedes, Volkswagen, BMW	м. Луцьк, м. Житомир
2.	Bader-Україна	виробництво шкіряних автомобільних салонів преміум-класу для AUDI та BMW	м. Городок Львівської області
3.	Кабельний завод «Sumitomo»	постачальник електронних джгутів і компонентів для електромобілів Volkswagen, Audi, SEAT, Porsche, Bentley	м. Тернопіль, м. Чернівці
4.	Forschner Україна	випуск схемних електричних джгутів для німецької автомобільної техніки різних типів	м. Свалява, Закарпатська область
5.	Leoni	виробництва електричного устаткування для двигунів і транспортних засобів	м. Стрий, Львівська область
6.	TycoElectronicsUkraine	виробник конекторів та електричних джгутів для німецьких автомобільних компаній BMW, Opel та Mercedes.	м. Івано-Франківськ
7.	Виробниче об'єднання «Карпати»	виробник електротехнічного обладнання для німецьких автомобільних підприємств, у т.ч. Porsche, Mercedes та Volkswagen	м. Івано-Франківськ
8.	Підприємство «Точприлад»	електричні джгути, акустична апаратура та електронне обладнання для німецьких компаній BMW, Mercedes та Volkswagen	м. Мукачів, Закарпатська область
9.	Костал Україна	електронне обладнання для німецьких автомобільних підприємств BMW, Mercedes та Volkswagen	м. Переяслав- Хмельницький, Київська область
10.	SEWS Україна	кабельна продукція	м. Чернівці
11.	W.E.T. Automotive Ukraine	системи підігріву сидінь, сенсорні датчики, автомобільні джгути	м. Виноградів, Закарпатська область
12.	BoschUkraine	виробник стартерів та іншої електротехнічної продукції для німецьких компаній BMW, Mercedes та Volkswagen	смт Краковець, Львівська область
13.	ТзОВ «Хан-електробау Україна»	Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів	м. Нововолинськ

1	2	3	4
14.	Fuhrlander AG	виробництво сучасних вітрогенераторів	м. Краматорськ, Донецька область
15.	Корпорація «Електрон»	виробництво автобусів, тролейбусів та трамваїв	м. Львів
Будівництво			
16.	HeidelbergCement	виробник будівельних матеріалів	м. Дніпро
17.	KNAUF Гіпс Донбас	виробництво гіпсокартонних плит, декоративних прикрас та сухих сумішей.	м. Соледар, Донецька область
18.	Klingspor-Україна	Провідний виробник абразивних інструментів та матеріалів в Україні	м. Великі Мости, Львівська область
19.	Henkel Bautechnik Україна	виробництво будівельних матеріалів	м. Вишгород, Київська область

Джерело: складено Бараняком І.Є.

Додаток 3.3

МІГРАЦІЙНІ НАСТРОЇ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЗОВОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ

Опитування студентів НУ «ЛП» та НТУУ «КПІ» [Електронний ресурс] / І. Ключковська, О. П'ятковська, Ю. Марусик, В. Гойсан. – Львів, 2017. – 30 с. – Режим доступу: <http://miok.lviv.ua/>

Дослідження проводилось Міжнародним інститутом освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка» (МІОК) серед студентів НУ «Львівська політехніка» (час проведення дослідження: 24 жовтня – 11 листопада 2016 р. та серед студентів НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (3–14 квітня 2017 р.)

Об'єкт дослідження – студенти IV-V курсів НУ «ЛП» та НТУУ «КПІ».

Метод опитування – анкетування (самозаповнення у присутності інтерв'юера).

В опитуванні застосовувалась багатоступенева ймовірнісна вибірка.

На першому шаблі була здійснена стратифікація відповідно до факультетів, на другому – відповідно до курсів, на третьому здійснено гніздовий відбір академічних груп, на четвертому – простий відбір студентів у межах відібраних на третьому шаблі академічних груп.

Вибірка – 801 респондент (401 респондент із НУ «ЛП» та 400 респондентів із НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»).

Статистична похибка вибірки (з довірчою ймовірністю 0,95 та без урахування дизайн-ефекту) не перевищує 4,7%.

Витяг з результатів дослідження

Бажання працювати за кордоном виявили 76,3% студентів Львівської політехніки й 78,4% студентів Київської політехніки. При цьому, такі бажання більшою мірою висловлюють вихідці з села (87,7% проти 53,9% виходців з міста). Більш схильні до міграції особи з найнижчим рівнем матеріального добробуту. Більшість з числа бажаючих – згодна працювати не за фахом. Половина львів'ян і третина киян дали б згоду на неофіційне працевлаштування, якби була така можливість.

Майже кожен п'ятий студент з ЛП та кожен сьомий студент з КПІ погодились би на подальше перебування за кордоном після закінчення дозволеного терміну та без його продовження. Кожен п'ятий студент і кожна четверта студентка ЛП погодились би на перебування за кордоном після закінчення дозволеного терміну та без його продовження. Серед студентів КПІ майже кожен шостий студент та кожна дванадцята студентка КПІ погодились би на перебування за кордоном після закінчення

дозволеного терміну та без його подовження. Цікавими стали відповіді студентів щодо бажаного рівня оплати праці:

для студентів НУ «ЛП» – мінімальна місячна зарплата, за яку студенти погодились би працювати за кордоном (медіана), –1,2 тис. дол. США (курс долара на момент опитування 25 грн за 1 дол.) та 10 тис. грн – мінімальна місячна зарплата, за яку погодились би працювати в Україні і не виїжджати за кордон (медіана);

для студентів КПІ – мінімальна місячна зарплата, за яку студенти погодились би працювати за кордоном (медіана 2 тис. дол. США (курс долара на момент опитування 25 грн за 1 дол.) та 15 тис. грн – мінімальна місячна зарплата, за яку студенти НТУУ «КПІ» погодились би працювати в Україні і не виїжджати за кордон (медіана).

Майже половина студентів хотіла би виїхати за кордон на постійне проживання. Загалом, такі проблеми як низький рівень зарплат, неможливість професійної реалізації, хабарництво та корупція змушують молодь задумуватися про еміграцію.

Вищенаведене дослідження засвідчило ще одну деталь – представники рейтингових спеціальностей не відчують відповідальності перед державою за надану їм можливість здобувати освіту.

Додаток 3.4

МІГРАЦІЙНИЙ ПАКТ ООН¹: глобальна угода між країнами, що стосуватиметься всіх аспектів міжнародної міграції (10–11 грудня 2018 року, Королівство Марокко)

У грудні 2018 року в Королівстві Марокко відбулася Міжурядова конференція (Саміт), на якій прийнято Глобальний договір для безпечної, організованої та регулярної міграції (Марракеш, 10-11 грудня 2018) за участю 150 країн світу².

Ідея міграційного пакту виникла під час дебатів на Генеральній Асамблеї ООН у 2016 році. Їх результатом стала Нью-Йоркська декларація щодо біженців і мігрантів, у якій всі 193 країни ООН визнали, що у цій галузі необхідна тісніша міжнародна співпраця (погоджено 13 липня 2018 року відповідно до резолюції 72/244)³. Зокрема, країни, що погодили декларацію, пообіцяли поважати людську гідність, боротись із ксенофобією і підтримувати держави, що приймають велику кількість мігрантів. Тоді ж була поставлена нова мета – прийняти міграційний пакт до кінця 2018 року. Документ має рекомендаційний характер і юридично необов'язковий.

Пакт містить 23 цілі щодо координації зусиль країн у порятунку життів мігрантів, захисту їхніх прав, допомозі в інтеграції тощо. Виконання цих цілей допоможе знизити потік мігрантів на локальному, національному, регіональному і глобальному рівні. Серед цих завдань:

- ✓ «Створення сприятливих політичних, економічних, соціальних і екологічних умов» у тих країнах, котрі породжують прибуття мігрантів;
- ✓ Гарантування безпеки мігрантів;
- ✓ Створення для мігрантів сприятливих умов, котрі забезпечують їх інтеграцію у нове суспільство;
- ✓ Посилення співпраці між країнами в боротьбі з торгівлею людьми;
- ✓ Координація дій і обмін інформацією між державами.

Аргументами до прийняття Глобальної Угоди між країнами з питань міграції стало те, що, за даними ООН, у світі близько 250 мільйонів людей (або 3% населення планети) залишили місця постійного проживання у пошуках кращого життя.

До прийняття пакту у світі не існувало жодних загальноприйнятих домовленостей щодо міжнародної міграції. Якщо біженцям від військових конфліктів і політичного

¹ GLOBAL COMPACT FOR SAFE, ORDERLY AND REGULAR MIGRATION (11 July 2018).

² https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf

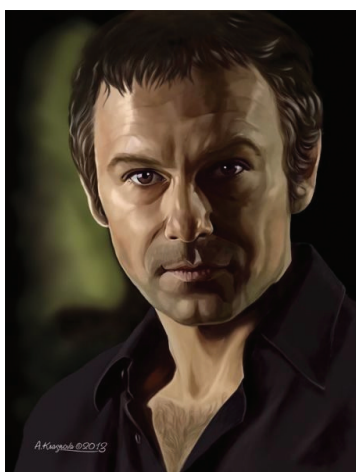
³ <http://www.un.org/en/conf/migration/about-conference.shtml>

переслідування була присвячена Женевська конвенція, і їх проблемами займається Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), то тепер для мігрантів, які не підпадають під дію Женевської конвенції, діятиме міграційний пакт ООН.

На жаль, в 2018 році лідери окремих держав (зокрема, США, Австрії, Угорщини, Італії, Польщі і Словаччини) висловили незгоду з умовами пакту і відмовилися ставити підпис під угодою.

4. ОКРЕМІ ВИДИ МІГРАЦІЙ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ

4.1. Вимушені переміщення населення¹

*Так було добре нам колись.
Так, де без поту і там, де без сліз.
Тільки не було в того мети –
Я так не можу, а як можеш ти?*

*Гілля калин похилилося,
Мамо, кому ж ми молилися?
Скільки іще забере вона
Твоїх дітей, не твоя війна?*

Святослав Вакарчук

Загальна ситуація: макро- і регіональний виміри. Україна внаслідок військового конфлікту з Росією зіткнулася з проблемою внутрішньої вимушеної міграції населення з окремих територій Донецької, Луганської областей та АР Крим до інших регіонів. Ситуація щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) продемонструвала здатність усього суспільства до мобілізації. На рівні держави було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (20.10.2014 року), а дещо швидше «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (15.04.2014 року).

¹ Біль Мар'яна Михайлівна, к.держ.упр., с.н.с.; Теслюк Роман Тадейович, к.геогр.н., с.н.с.; Бачинська Марія Володимирівна, к.е.н., с.н.с.; Риндзак Ольга Тадейвна, к.е.н., с.н.с., Махонюк Олександр Володимирович, пров. інж. (ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»).

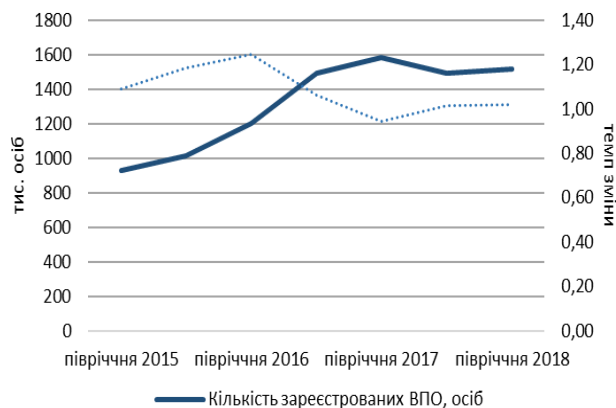

Рис. 4.1. Динаміка офіційно зареєстрованих ВПО в Україні, осіб, 2015-2018 роки

Стихійні вимушені міграції «офіційно» охоплюють 3,6 % населення України. Якщо включати все населення конфліктних територій, у т.ч. АР Крим, то майже 19 % громадян країни потрапили в площину територіальних протиріч. Станом на 30.07.2018 року за даними структурних підрозділів соціального захисту населення взято на облік 1516246 осіб з окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим (рис. 4.1)¹.

Регіональна локалізація ВПО диференціює пріоритети їх соціального захисту (рис. 4.2).

Особливості соціального захисту ВПО в Україні. Вимушені переміщення актуалізували цілу низку питань щодо соціального захисту ВПО та їх інтеграції у приймаючі регіони в Україні. Владою впроваджено низку *інструментів соціального захисту ВПО*:

- ✓ щомісячна адресна допомога для покриття витрат на проживання;
- ✓ грошова допомога ВПО, житло яких зруйновано або стало непридатним внаслідок проведення АТО/ООС;
- ✓ доставка соціальних виплат додому особам з інвалідністю;
- ✓ виплата грошової допомоги дітям, які народилися у ВПО після початку тимчасової окупації, АТО/ООС;
- ✓ допомога студентам та учням професійно-технічних навчальних закладів до закінчення закладів освіти, але не більше ніж до досягнення 23 років, виплати від держави соціальної стипендії;
- ✓ спрощення процедури надання субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг.

Основним інструментом соціального захисту є *щомісячна адресна допомога* за умов реєстрації ВПО в службах соціального захисту, відсутності в нього права власності на житло на підконтрольних Україні територіях та відсутності граничної суми коштів на депозитному рахунку. Розмір допомоги від початку і до нині залишається на низькому рівні: для непрацездатних осіб (пенсіонери, діти) – 1000 грн на одну людину; для працездатних осіб – 442 грн на одну людину; для інвалідів І групи – 130 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (на

¹ Моніторинг міграційної ситуації та змін у сфері управління міграцією та кордонами. Липень 2018 року / Підтримка управління міграцією та притулком в Україні : Державна міграційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/zvit_vypusk_28.pdf

1.02.2018 року це 1784,90 грн, на 1.02.2019 р. – 1946 грн); для інвалідів II групи – 115 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (на 1.02.2018 року це 1578,95 грн, на 1.02.2019 р. – 1722 грн); для інвалідів III групи – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність (на 1.02.2018 року це 1373 грн та на 1.02.2019 р. – 1497 грн)¹. Низький розмір виплат не спонукав ВПО до обліку, що спричинило нерозуміння реальних масштабів вимушеної міграції в Україні.

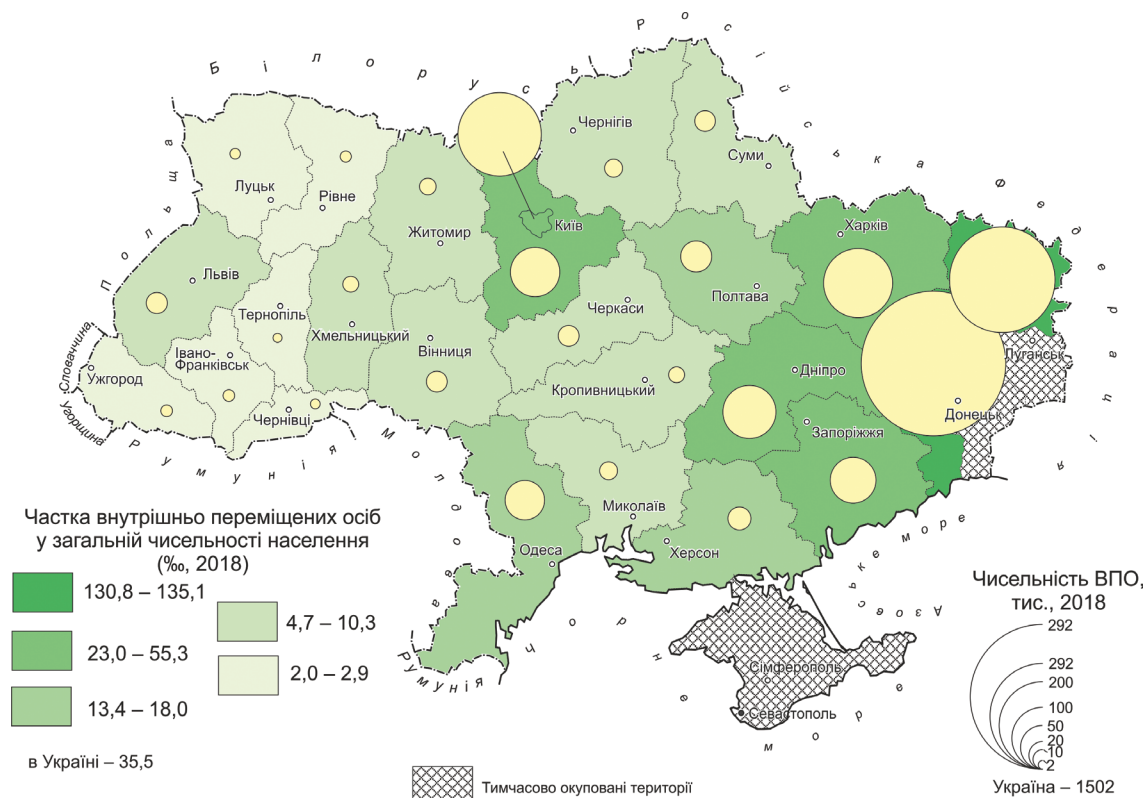

Рис. 4.2. Регіональна локалізація офіційно зареєстрованих ВПО в Україні, середина 2018 року (автор: Р.Т.Теслюк)
Джерело²

На початкових етапах конфлікту особливу активність проявило громадянське суспільство. У результаті було реалізовано багато проєктів, ініційованих громадськими організаціями, що орієнтовані на захист ВПО. Нижче наведемо приклади деяких з них:

- Благодійний фонд «Добрий Самарянин» (м. Одеса) – благоустрій житла для ВПО (будівництво пансіонату), навчання для соціальних працівників;

¹ Щомісячна адресна допомога : Внутрішньо переміщені особи : Igov. Портал державних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://igov.org.ua/subcategory/1/32/situation/49>

² Динаміка міграції в Україні: де живе найбільше переселенців (11.05.2015) : Слово і діло [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.slovoidilo.ua/2018/05/11/infografika/suspilstvo/dynamika-mihracziyi-ukrayini-zhyve-najbilshe-pereselencziv>

- проект «Спільні дії – єдина громада» («Dumka», ГО ТІМО «Відкриті двері», м. Кропивницький) – допомога родинам ВПО у соціальній адаптації за новим місцем проживання;
- проект «Впровадження підходу «кейс-менеджмент» у роботі з ВПО» (Карітас, м. Одеса, м. Краматорськ, м. Дніпро, м. Київ, м. Запоріжжя) – навчання соціальних працівників сучасним методам у роботі з ВПО;
- проект «Безоплатна правова допомога внутрішньо переміщеним особам – запорука рівних можливостей» (Програма Розвитку ООН в Україні, Уряд Японії, м. Одеса) – надання безоплатної правової допомоги ВПО.

Зазначені приклади підтверджують вагому роль громадських організацій у вирішенні різних проблем ВПО в Україні.

Особливо проблемним виявилась допомога у забезпеченні ВПО житлом. З цією метою були спроби державного фінансування місць компактного проживання ВПО. Для прикладу, Львівщина стала однією з областей, яка отримала державне фінансування на покриття потреб санаторіїв і місць компактного проживання, що приймають ВПО. Однак поставлені вимоги не дозволили використати значну частину виділених коштів. ВПО довелося реєструватися у санаторіях і подавати заявки на допомогу заздалегідь, проте більшість з них змінили місце свого проживання до того, як з'явилася можливість її отримати. Одночасно виявилась низькою довіра власників санаторіїв до влади, зокрема щодо реального фінансового відшкодування. Тому даний механізм виявився неефективним.

Проблеми працевлаштування ВПО та їх схильність до міграції. Серед численних труднощів ВПО за новим місцем перебування, однією з найбільш вагомих є проблема працевлаштування. Як підтверджують результати соціологічного опитування (проведене у 2015 році ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», МБФ «Карітас України» у 7 областях України та м. Київ), *незапланована зміна місця проживання призвела до зміни, а у більшості випадків і погіршення, соціального та професійного статусу ВПО: якщо до переїзду 70 % були забезпечені працею, то на момент опитування – лише 16 %, 28 % перебували в активному пошуку роботи.*

У процесі соціологічного дослідження було виявлено наміри ВПО щодо вирішення проблеми власного працевлаштування. Третина респондентів готові й надалі продовжувати пошуки роботи за спеціальністю в межах України. Майже половина опитаних висловила готовність до зміни спеціальності, виду діяльності або проходження курсу спеціальної професійної підготовки чи перепідготовки. Частка осіб, котрі хотіли б розпочати власну справу, становить 12 %. Виїхати за кордон на постійне місце проживання, або на заробітки на тривалий час хотіла б приблизно однакова кількість учасників дослідження – по 5 %, ще 3,3 % їздили би на тимчасові заробітки в інші країни (рис. 4.3). Таким чином, кожен десятий з вимушених переселенців є потенційним зовнішнім мігрантом. Найбільша серед усіх досліджуваних регіонів налаштованість респондентів на зовнішню трудову міграцію спостерігалась у Львівській області.

При розробці заходів для вирішення найактуальніших проблем ВПО, проблем зайнятості зокрема, ключове значення мають плани людей на майбутнє. Різні моделі поведінки ВПО потребують відповідних методів регулювання. Результати дослідження показали, що більше третини респондентів прагнуть повернутися на малу батьківщину, а менше третини – не визначились зі своїми планами на найближче майбутнє. Більше чверті всіх опитаних вирішили залишитись у регіоні свого тимчасового перебування.

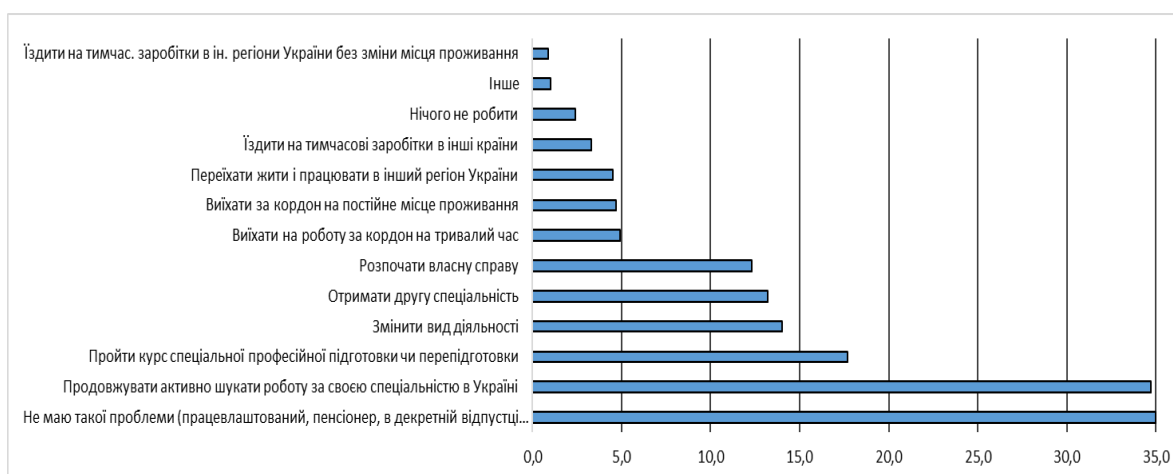

Рис. 4.3. Що готові зробити ВПО для оперативного
вирішення проблеми працевлаштування (2015 рік)
Джерело¹

Рішення ВПО щодо місця майбутнього проживання здебільшого залежить від встановлення миру в Україні (78 %). Крім того, важливе значення для учасників опитування має наявність житла як у регіоні їх теперішнього перебування (17 %), так і у вимушено покинутому регіоні (11 %). Це пояснює, чому третина респондентів не визначилась зі своїми планами на майбутнє.

В умовах, що склалися, українська держава поставлена перед вимогою насамперед вирішення двох найгостріших проблем – встановлення миру і забезпечення територіальної цілісності країни.

¹ За результатами опитування ВПО ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», МБФ «Карітас України» // НДТ «Соціально-економічна захищеність мігрантів: загальнонаціональний та регіональний вимір» (2013-2015 рр.) № ДР 0113U000106.

4.2. Освітня міграція в Україні та її трансформація у трудову¹

***«Лупайте сю скалу!
Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас!
Зносить і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу сесю розбити»
Іван Франко***

Чинники зростання освітньої міграції в Україні. Приєднання України до Болонського процесу (2005 р.), Революція Гідності (2013 р.), анексія Криму (2014 р.), військові події на Сході України (з 2014 року по теперішній час), Угода про асоціацію між Україною і Європейським Союзом (2014 р.), зумовили активні процеси в освітній міграції українців.

Ухвалений у 2014 році Закон України “Про вищу освіту” задекларував міжнародну інтеграцію та інтеграцію національної системи вищої освіти в Європейський освітній простір одним із головних принципів державної політики в освіті. У галузі міжнародного співробітництва Закон визначив дванадцять напрямів діяльності університетів, серед яких участь у програмах обміну студентами, викладачами й дослідниками, організація міжнародних наукових заходів тощо².

Додатковим інституційним каталізатором освітньої міграції стала участь українських університетів у програмах Еразмус+, Горизонт-2020, які розширюють можливості для українців здобувати вищу освіту за кордоном у рамках міжнародної академічної мобільності.

Свобода вибору, як одна з головних європейських цінностей, стала в українському суспільстві головною інституційною умовою академічної свободи та зростання масштабів міжнародної і міжрегіональної освітньої міграції.

¹ Гринькевич Ольга Степанівна, д.е.н., доцент кафедри статистики ЛНУ імені Івана Франка

² Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. №1556-VII зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.01.2019).

Україна на карті міжнародних потоків освітньої міграції. Незважаючи на проблеми національної безпеки, пов'язані з агресією Росії на Сході країни, повільні темпи економічного зростання, Україна продовжує залишатись привабливою для навчання, потрапляючи у топ-25 країн з найбільшою кількістю іноземних студентів (рис. 4.4).

Водночас за даними Інституту статистики ЮНЕСКО у 2015 році вперше за попередні десять років кількість українців, які здобувають вищу освіту за кордоном, перевищила число іноземних громадян, які приїжджають на навчання в Україну (табл. 4.1).

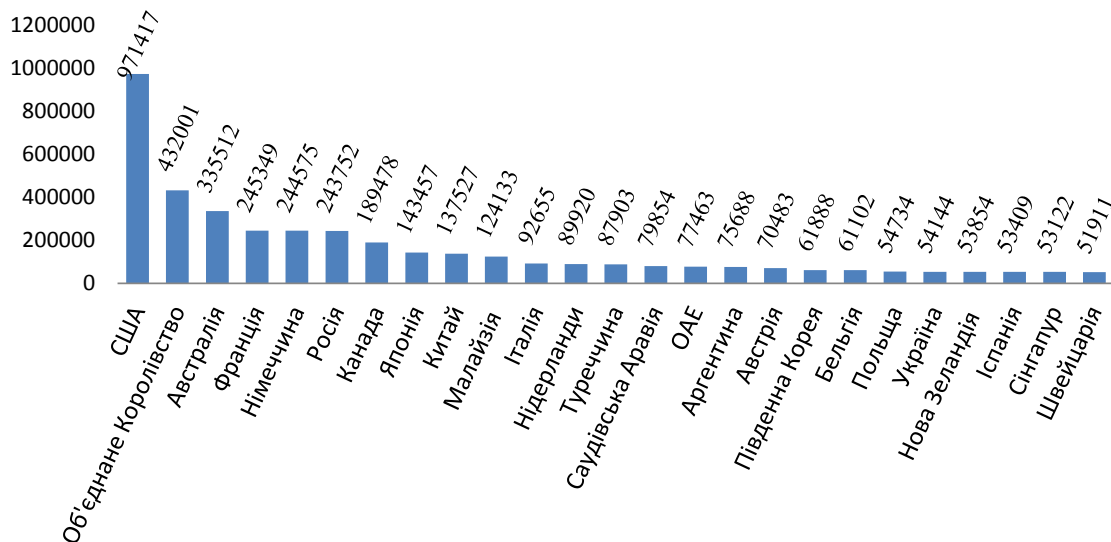

Рис. 4.4. Топ-25 країн-експортерів освітніх послуг за кількістю іноземних студентів у 2016 році, осіб
Джерело¹

Таблиця 4.1

Міжнародна мобільність студентів в Україні у 2012–2017 роках

Індикатор	Роки					2017
	2012	2013	2014	2015	2016	
Кількість студентів з України, які навчаються за кордоном, осіб	37216	42530	49966	68295	77263	77219
Кількість іноземних студентів в Україні, осіб	43609	49686	60037	57583	54144	52768
Чистий потік міжнародної мобільності студентів, осіб	6393	7156	10071	-10712	-23119	-24451

Джерело²

¹ Education: International student mobility in tertiary education. UNESCO-UIS. URL: <http://data.uis.unesco.org>. (Last accessed: 12.01.2019).

² Там само.

Відносний рівень вихідної мобільності студентів (співвідношення тих, хто виїжджає на навчання за кордон до загальної кількості студентів в країні) за період 2001-2017 років зріс в Україні майже у 5 разів (рис. 4.5).

За привабливою стороною позитивної динаміки освітньої міграції українців за кордон (з точки зору перспектив міжкультурної комунікації) “приховується” проблема втрати соціального капіталу молоді, яка має намір залишатись після навчання за кордоном. Якщо переважна більшість іноземних студентів після завершення навчання в Україні повертається на батьківщину (що значною мірою пояснюється міграційною політикою України та відповідною нормативно-правовою базою щодо іноземних студентів), то українська молодь, як показують соціологічні дослідження, зацікавлена знайти роботу і залишитись у країні, де здобула закордонний диплом.

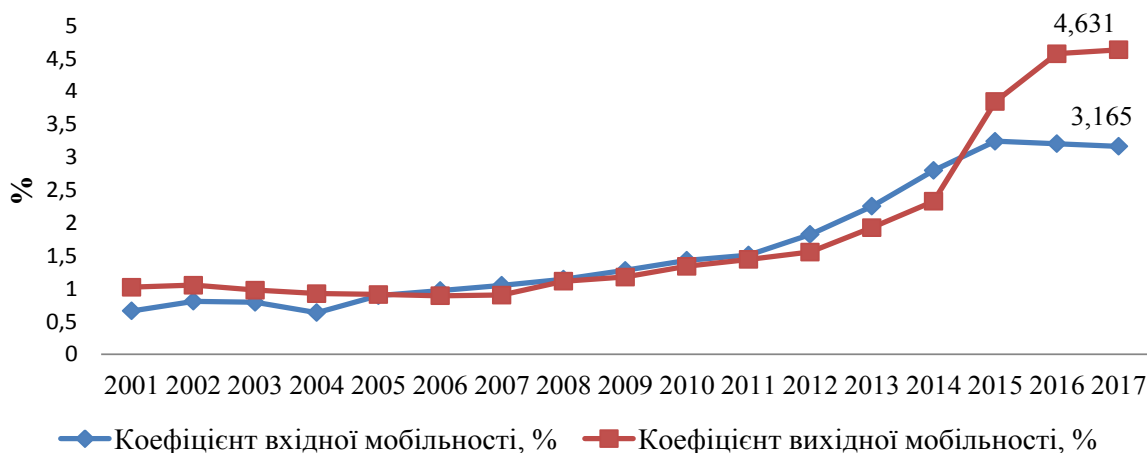

Рис. 4.5. Коефіцієнти міжнародної вхідної та вихідної мобільності студентів у вищій освіті України, %
Джерело¹

Зовнішня освітня міграція українців та її трансформація у трудову. Головними чинниками, які визначають інтенсивність і напрями міжнародних потоків українських студентів, є транскордонний характер територій та асиметрія соціально-економічного розвитку країн і регіонів.

Аналіз географічно найближчих країн-конкурентів на міжнародному ринку праці та ринку освітніх послуг дає підстави дійти висновку, що ними для України є Росія і Польща. За кількістю іноземних студентів у 2016 році Польща вперше випередила Україну, активно реалізуючи стратегію інтернаціоналізації системи вищої освіти і вирішуючи власні проблеми втрати людського капіталу через зростання міграції поляків у більш заможні країни Євросоюзу, США, Канаду та інші країни з розвинутою економікою. В результаті українська молодь у Польщі стала найбільш затребуваною серед іноземних студентів (табл. 4.2).

¹ Education: International student mobility in tertiary education. UNESCO-UIS. URL: <http://data.uis.unesco.org>. (Last accessed: 12.01.2019).

Таблиця 4.2

Топ-10 зарубіжних країн, де навчались українські студенти у 2014 і 2016 роках

Країна	Кількість українських студентів, осіб	
	2014 рік	2016 рік
1. Російська Федерація	12043	22440
2. Польща	9485	29253
3. Німеччина	5444	5850
4. Чеська Республіка	2098	2674
5. Італія	1903	2552
6. США	1392	1615
7. Угорщина	1169	1105
8. Франція	1131	1226
9. Велика Британія	1035	978
10. Австрія	964	1194

Джерело¹

Соціологічні дослідження, проведені у Польщі у 2014-2015 роках серед іноземних студентів, показують, що більше двох третин українських студентів мали намір залишитися у цій країні після завершення навчання (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Плани іноземних студентів окремих країн після завершення навчання у Польщі
(опитування 2014-2015 років)

	Мають намір залишитися у Польщі, %	Мають намір працювати у Польщі, %
Україна	70	77
Білорусь	63	81
Росія	75	75
Інші країни	58	59

Джерело²

Аналогічні опитування, проведені польськими дослідниками у 2015 і 2017 роках, дали підстави сформулювати висновок, що Україна не матиме суттєвих переваг внаслідок здобуття українськими студентами вищої освіти у Польщі, оскільки лише 13% опитаних українців мають намір повернутися на батьківщину (рис. 4.6).

¹ Global Flow of Tertiary-Level Students / UNESCO. URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flow-viz.aspx>. (Last accessed: 17.01.2019)

² Trzeciński R. Zagraniczni studenci – czy potencjalni uczestnicy polskiego rynku pracy? Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy : Raport z badań 2014–2015 / w: J. Konieczna-Salamatin (red.); Wyd. iSEE i Fundacja «Nasz Wybór». Warszawa, 2015. S. 175–210. (Last accessed: 19.12.2018).

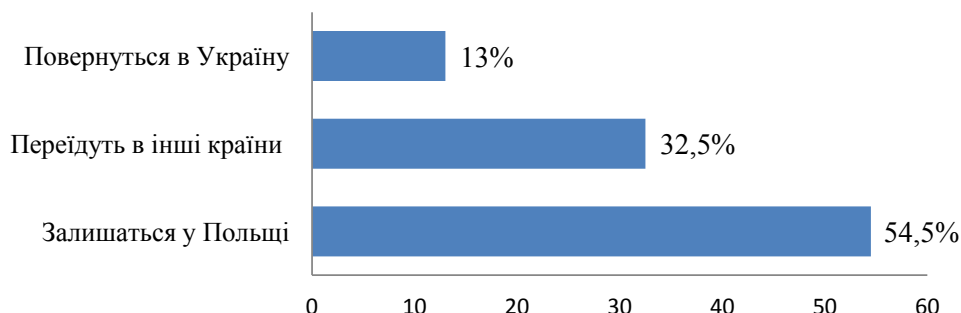

Рис. 4.6. Плани українських студентів після завершення навчання у Польщі (опитування 2015 і 2017 років)
Джерело¹

Втім, як стверджують польські дослідники, відповіді студентів про життєві плани – це лише декларації про наміри. Багато респондентів серед українців вважає, що нинішня криза в Україні є тимчасовою, ситуація на батьківщині поліпшиться і молоді люди зможуть досягти своїх життєвих цілей в Україні².

Міжрегіональна освітня міграція українців. Унаслідок цілого комплексу соціокультурних, політичних та інституційних чинників, зокрема, військових подій на сході України, запровадження електронної форми подачі документів для вступу у заклади вищої освіти, внутрішня міжрегіональна міграція українських студентів активно набирає обертів.

Через військові події на Сході України в інші області переведено на навчання 8 000 студентів, евакуйовано 16 університетів і 10 наукових академічних установ³. Актуальними для евакуйованих ЗВО є проблеми збереження кадрового потенціалу та забезпечення умов його реалізації (нестача житла, необхідного устаткування, лабораторного обладнання тощо), повноцінної освітньої діяльності (у більшості евакуйованих ЗВО переважає дистанційна форма навчання), недостатній рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення наукової діяльності. Гострою є проблема фінансової підтримки викладачів, навчально-допоміжного персоналу, студентів, чії родини перебувають у складному фінансовому становищі, мають першочергово вирішувати проблеми купівлі або оренди житла, пошуку роботи у регіонах нового проживання.

Поряд з боротьбою українців за формування єдиної політичної нації та економічну незалежність в українському просторі вищої освіти відбувається активне зростання

¹ Długosz P. Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie Integracja ukraińskich studentów podejmujących naukę w Polsce. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* Migration Studies – Review Of Polish Diaspora nr 2 (168)/2018, ss. 67–92 DOI: 10.4467/25444972SMPP.18.020.9146

² Długosz P. Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie Integracja ukraińskich studentów podejmujących naukę w Polsce. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* Migration Studies – Review Of Polish Diaspora nr 2 (168)/2018, ss. 67–92 DOI: 10.4467/25444972SMPP.18.020.9146

³ Higher Education in Ukraine: Briefing Paper. British Council. 2015. URL: <https://www.britishcouncil.org>. (Last accessed: 09.09.2018).

обсягів міжрегіональної мобільності молоді, а відтак – модернізація молодії української еліти. Прикладом є динаміка студентів з інших областей України, які вступають на навчання до Львівського національного університету імені Івана Франка (рис. 4.7).

Рис. 4.7. Кількість і частка студентів з інших регіонів України серед студентів-першокурсників ЛНУ імені Івана Франка
Джерело¹

За період 2004–2018 років кількість студентів першого курсу навчання у ЛНУ імені Івана Франка з інших областей України зросла майже вдвічі, а географія першокурсників охоплює не лише найближчі регіони, а й більш віддалені центральні та південно-східні області України.

Активізація процесів внутрішньої міграції зумовила нову важливу проблему – втрату багатьма регіонами України (Кіровоградська, Чернігівська, Житомирська, Закарпатська, Донецька, Волинська області) значної кількості випускників шкіл (в окремих регіонах майже половину), які обирають для навчання університети з інших областей України, і часто пов'язують своє майбутнє місце праці саме в регіонах, де здобувають вищу освіту.

¹ Зведені дані про вступ до ЛНУ імені Івана Франка у підсистемі «Абітурієнт». ЛНУ імені Івана Франка. Відділ АСУ-ЗВО «Сігма», 2019.

5. МАЙБУТНЄ ПРАЦІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ МІГРАЦІЙ¹

*Нам треба жити кожним днем.
Не ждять омріяної дати.
Горіть сьогоднішнім вогнем,
Бо «потім» може й не настати...*

Ліна Костенко

Глобальні та національні ринки праці зазнають сьогодні значних структурних і функціональних трансформацій, в результаті чого формуються нові типи трудових відносин, нові концептуальні підходи до організації робочого процесу, базовані на засадах гнучкості і мобільності праці. Глобальні тренди позначаються також на ринку праці України, котра протягом останніх років залишається одним із найбільших донорів людських ресурсів для більш розвинутих країн. Як наслідок, в Україні спостерігається нестача кваліфікованих кадрів, особливо у сферах охорони здоров'я та освіти, зменшення чисельності працівників робітничих і технічних спеціальностей. Попит на останніх має тенденцію до зростання, зокрема у регіонах із програмами ревіталізації промислових підприємств (Київська, Львівська, Івано-Франківська та інші області). Такий дисбаланс на ринку праці поглиблюється розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в контексті глобальної інформаційної революції, що супроводжує четверту промислову революцію (4IR), а також посиленням диспропорцій в економічному зростанні країн. Внаслідок цих процесів зовнішня трудова міграція в Україні досягла великих масштабів і змінила правила взаємодії учасників національного та регіональних ринків праці, встановлюючи нові засади та принципи зайнятості населення.

¹ *Левицька О.О.* – старший науковий співробітник, к.е.н., *Мульська О.П.* – науковий співробітник, к.е.н., ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України».

У теперішніх умовах всі концепції та теорії праці оцінюються на предмет оригінальності засобів і способів вирішення проблем працевлаштування, соціального захисту та соціально-трудової інклюзії (включення). Екзистенціальні принципи сучасних концепцій праці були розроблені ще в 90-х роках німецьким економістом Гюнтером Шмідом (*Günther Schmid*). Він представив концепцію перехідного ринку праці (англ. *transitional labour market concept*) як нову європейську (зокрема німецьку) стратегію зайнятості, яка підтримує інституційні механізми подолання структурних змін, обумовлених соціальними ризиками¹. Ключовим моментом концепції є те, що нові форми соціального забезпечення повинні охоплювати ризики вимушеного безробіття (шляхом встановлення інституційних «мостів» на критичних етапах трудового життя людини), а також робити ринок праці більш гнучким і перспективним для категорій з високим ризиком соціального виключення². З моменту виникнення концепція перехідного ринку праці зазнала змін і доповнень у працях таких зарубіжних вчених: П. Ауер (P. Auer), Т. Вільтхаген (T. Wilthagen), Б. Газієр (B. Gazier), С. Гюстафсон (S. Gustafsson), А. Крімман (A. Crimmann), Ж. де Конінг (J. De Koning) та ін. Тепер вона відома як концепція «флексик'юріті» (англ. *flexicurity – flexibility and security*), яка поєднує гнучкість ринку праці та безпеку для працівників. Багато країн вже запровадили принципи «флексик'юріті», наприклад, у Німеччині та Швейцарії введено страхування заробітної плати, в Нідерландах і Данії апробовано план страхування життєвого циклу, а в Австрії практикується страхування мобільності працівників. Метою таких ініціатив є забезпечення більшої гнучкості за розумного рівня безпеки для роботодавців та працівників. У випадку України принципи «флексик'юріті» знаходяться на етапі теоретичного осмислення та пошуку можливостей їх реалізації в управлінні ризиками безробіття, часткової зайнятості та недостатнього соціального забезпечення працівників, а також у зменшенні професійної сегрегації та сегментації національного ринку праці. Адаптивність концепції «флексик'юріті» в контексті України вимагає врахування нових пріоритетів європейської політики зайнятості населення, зокрема в частині: формування ефективної стратегії зайнятості на державному, регіональному та локальному рівнях; створення механізмів соціального захисту економічно неактивного населення; розробки комплексних стратегій навчання протягом усього життя (англ. *lifelong learning*); розробки проактивної політики тощо.

Таким чином, популярність концепції «флексик'юріті» поклала початок новітнім тенденціям на світових ринках праці – флексибілізації (*flexibilization*) та сек'юритизації (*securitization*) трудових відносин. Ці процеси пов'язані з появою різних гнучких форм зайнятості, які часто називаються «нестандартними», «нетрадиційними», «атиповими», «тимчасовими» або «прекарними» (ненадійними). Хоча кожен термін

¹ Schmid, G., 1995. Is Full Employment Still Possible? Transitional Labour Markets as a New Strategy of Labour Market Policy. *Economic and Industrial Democracy*, SAGE, 16, pp. 429-456 (p. 429).

² Schmid, G., 2006. [online] Social Risk. Management through Transitional Labour Markets. *Socio-Economic Review*, 4, pp. 1-33 (p. 2-3) [viewed 19 September 2018]. Available from: <https://doi.org/10.1093/SER/mwj029>.

має свої особливості, всі вони тісно пов'язані між собою і загалом стосуються трудових відносин, які не відповідають характеру постійної, регулярної, безстрокової праці з одним роботодавцем протягом тривалого часу¹. Нестандартні форми зайнятості є результатом зміни концептуальних і практичних підходів до праці, а також наслідком створення нових типів підприємництва в усьому світі, які здійснюються в режимі реального часу через Інтернет для забезпечення послуг, процесів і корпоративного управління на відстані. Таким чином, завдяки тотальній диджиталізації (*digitization*) та віртуалізації (*virtualization*) робочих місць процес праці все менше визначається часом та місцем, дедалі більш орієнтуючись на моніторинг ефектів праці (у тому числі за допомогою нових інструментів моніторингу та оцінки).

Серед численних форм гнучкої зайнятості теоретики і практики розрізняють: а) повну зайнятість в умовах гнучкого робочого часу; б) зайнятість неповний робочий день (робота з меншою кількістю годин праці в тиждень); в) тимчасове працевлаштування (терміном до шести місяців роботи відповідно до чинного українського законодавства); г) вторинну зайнятість (додаткове працевлаштування за межами основної роботи); д) зайнятість за цивільно-правовими договорами; е) працю на дому; є) роботу на вимогу (у тому числі фрілансинг); ж) віддалену зайнятість (віртуальні робочі місця); з) позаштатне працевлаштування (лізинг, аутстафінг та аутсорсинг персоналу); і) офіційну самозайнятість; ї) неформальну зайнятість (включаючи неоплачувану роботу у домашньому господарстві, форми неофіційної самозайнятості); й) незареєстровану зайнятість у формальному секторі. У той же час, Міжнародна організація праці (МОП) виокремлює чотири основні види зайнятості, які належать до сфери нестандартних трудових відносин. Це, зокрема, тимчасове працевлаштування (непостійна робота та зайнятість на обмежений період); робота на умовах неповного робочого часу та робота на вимогу; тристоронні трудові відносини (тимчасова робота через агентство та інші форми трудового посередництва); залежна самозайнятість (відносини, у яких працівники юридично класифікуються як самозайняті, але хтось інший керує їхньою роботою)². Слід зазначити, що наведені класифікації є умовними, оскільки багато гнучких форм праці пов'язані між собою (наприклад, самозайнятість може бути одночасно неформальною, віддаленою, з гнучким робочим часом і на вимогу).

Наразі Україна стикається з такими ж економічними трансформаціями, що й розвинені країни світу. Ініціюючи багато технологічних та організаційних інновацій, ці країни поширюють нові підходи до формування та регулювання ринку праці з урахуванням нестандартної зайнятості, нетрадиційних підходів до організації роботи та інших тенденцій. Як наслідок, багато нових трендів стали характерною ознакою українського ринку праці, особливо у сфері ІКТ, секторі послуг і креативних індустріях (табл. 5.1).

¹ EUROFOUND, 2017 (November, 24). [online]. *Atypical work. European Observatory of Working Life*. [viewed 20 October 2018]. Available from: <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/atypical-work>.

² ILOSTAT, 2018. [online]. *Non-standard forms of employment* [viewed 17 August 2018]. Available from: <http://www.ilo.org/global/topics/non-standard-employment/lang--en/index.htm>.

Таблиця 5.1

Сучасні тренди на ринку праці України в умовах інформаційного суспільства

Тренди	Опис
1	2
Віртуалізація бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> • віртуальні підприємства • нові електронні сервіси та процеси • електронна торгівля (e-commerce)
Коворкінг (спільний простір для праці) та віртуалізація робочого місця	<ul style="list-style-type: none"> • дистанційна робота (telecommuting) • «гарячі» робочі місця (hot desk environment) • віртуальна група (virtual team) • готельна система (hoteling) • система «мотелю» (moteling) • віртуальний офіс
Флексибілізація (надання гнучкості) організації праці	<ul style="list-style-type: none"> • праця на дому • фрілансинг • робота на вимогу (за викликом) • телеробота (telearbeit, telework) • робота у тимчасовому офісі
Флексибілізація режиму праці	<ul style="list-style-type: none"> • гнучкий графік роботи • скорочений робочий тиждень • часткова зайнятість
Поширення нестандартної зайнятості	<ul style="list-style-type: none"> • лізинг персоналу • аутсорсинг персоналу • аутстафінг • тимчасова зайнятість • часткова зайнятість • неоплачувана робота (праця у домашньому господарстві, догляд за людьми тощо) • інші гнучкі форми зайнятості (у тому числі самозайнятості)
Трансформація характеру праці	<ul style="list-style-type: none"> • багатозадачність (multitasking) • креативна компонента • інтелектуалізація • інформаційна насиченість
Диджиталізація (digitalization) управління людськими ресурсами (застосування електронних платформ і програм)	<ul style="list-style-type: none"> • е-рекрутинг • е-оцінювання персоналу • е-навчання для працівників • е-лідерство і віртуальна співпраця
Підвищення вимог до працівника (зростання ролі «м'яких» навиків – «soft» skills)	<ul style="list-style-type: none"> • гнучкість • креативність • різносторонні навички • інноваційне мислення • мобільність • адаптивність

Закінчення таблиці 5.1

1	2
Прекаризація праці (поширення нестабільності у становищі працівників, задіяних у нестандартних формах зайнятості, зростання їх соціальної незахищеності)	<ul style="list-style-type: none"> • нестабільний спосіб життя • низька соціальна захищеність працівників • велика кількість «прекаріату» (специфічного класу працівників, котрі позбавлені стабільної праці, соціального захисту і пов'язаних благ) • недоступність професійних спілок • дискримінаційні умови праці

Джерело: систематизовано О.Левицькою та О.Мульською на основі^{1, 2, 3, 4, 5}

Більшість перетворень на ринку праці детермінують такі глобальні передумови: розвиток інформаційної революції (тотальна диджиталізація людської діяльності та ринкових відносин, поширення ІКТ, зростання комп'ютерної грамотності населення, виникнення «інформаційних» працівників, які використовують знання та інформацію у прийнятті рішень або ж самі створюють інформацію); структурні зрушення в економіці, пов'язані з поширенням сфери послуг; активізація глобальної конкуренції на різних ринках і в різних сферах економіки, а також зростаюча роль нематеріальних мотивів поведінки людини. Застосування ІКТ значною мірою сприяло розвитку віртуальної зайнятості в усьому світі. Віртуалізація дозволила модифікувати просторові параметри роботи та зумовила перехід на гнучкий режим праці. У зв'язку з цим основні риси сучасної трудової концепції полягають в інтелектуалізації праці, в активному використанні ІКТ, у високій кваліфікації робочої сили, необхідність якої пов'язана із формуванням нового інформаційного та професійного простору, у підвищенні гнучкості зайнятості, в поширенні неформального віртуального характеру трудових відносин, зростанні самозайнятості тощо.

Таким чином, майбутнє за новими формами працевлаштування та організації праці (укладання договорів на фіксований термін, переорієнтація з повної зайнятості на зайнятість неповний робочий день, на проектний тип роботи, самозайнятості та інші форми реалізації гнучкості). Це веде до збільшення нестабільної (прекарної) зайнятості та до зростання потреби у постійному підвищенні кваліфікації чи перепідготовці. Згідно із дослідженнями МОП, робота на умовах неповного робочого

¹ Біль М.М. Інституціональні передумови європейського вектору розвитку ринку праці України / М.М. Біль // Регіональна економіка. – 2016. – № 3. – С. 128-134 (с. 130).

² Іванова Л.В. Застосування нестандартних форм зайнятості на сучасному ринку праці / Л.В. Іванова, В.Г. Никифоренко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 2(1). – С. 109-115 (с. 109).

³ Шильнікова З.М. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на ринок праці та сферу зайнятості / З.М. Шильнікова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – №7(196). – Ч. 2. – С. 192-199 (с. 193).

⁴ Ціжма Ю.І. Концепція флексік'юриті та нестандартні форми зайнятості: виклики сьогодення / Ю.І. Ціжма // Бізнес Інформ. – 2013. – № 7. – С. 197-202 (с. 198).

⁵ Як змінився фріланс в Україні за 5 років: конкуренція, спеціальності, рейти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://startupdepot.lviv.ua/yak-zminyvsya-frilans-v-ukrayini-za-5-rokiv/>

часу стає все більш поширеною на світових ринках праці, особливо в тих сегментах, які пропонуються іммігрантам. Так, у 2017 році частка працівників на неповній зайнятості в окремих країнах була такою: в Естонії – 21,2%, Японії – 24,0%, Канаді – 29,7%, Великій Британії – 33,7%, Німеччині – 33,4%, Італії – 26,2%, а в Україні – 9,6%¹.

Незважаючи на те, що нестандартні форми зайнятості набувають популярності, значна їх частина залишається за межами законодавчого поля (особливо в Україні та інших країнах, що розвиваються). За даними Державної служби статистики України², протягом 2017 року кількість офіційно зайнятого населення в Україні скоротилася на 125,3 тис. осіб або на 0,9%, а кількість тих, хто самостійно організовував свою діяльність (самозайняті), збільшилася на 6,9 тис. осіб або на 0,3%. У першому півріччі 2017 року кількість неформально зайнятого населення скоротилася на 299,1 тис. осіб та у порівнянні з відповідним періодом попереднього року становили 3,7 млн осіб (що становило 22,7% від загальної кількості зайнятого населення). Слід зазначити, що неформальна зайнятість, зазвичай, властива окремим соціальним групам, у тому числі мігрантам.

За критерієм статусу зайнятості неформальні трудові відносини у 2017 році, як видно з рис. 5.1, переважали у секторі самозайнятості, де частка неформально працюючого населення становила 74,3%. Проте серед тих, хто перебував у статусі найманих працівників, неформальна зайнятість охоплювала лише 25,7%. Інші структурні зміни на українському ринку праці стосувалися збільшення частки найманих працівників, зайнятих офіційно або формально (з 84,9% до 86,9% у 2016-2017 роках). Водночас серед офіційно самозайнятих осіб відбувалися протилежні процеси – зменшення з 15,1% до 13,1% відповідно (рис. 5.1). Представлений аналіз виявляє процеси руху до тіньової економіки через зростання неформального сегменту національного ринку праці.

Нестандартна зайнятість має різні підгрупи, серед яких специфічною формою вважається *фрілансинг*. Останній часто асоціюють із самозайнятістю, однак наведені поняття відрізняються. Самозайнятість – це особливий статус платника податку, перебуваючи в якому особа може наймати себе та інших працівників з метою надання послуг чи створення продуктів для різних клієнтів. Водночас, фрілансинг стосується оплачуваної тимчасової роботи на фірму або особу (трудового брокера, агента, іншого посередника), без використання офісом компанії на засадах повної зайнятості. Фрілансери не отримують допомоги з тимчасової непрацездатності, а також інші соціальні виплати, що робить їх «прекарними», соціально незахищеними працівниками.

Протягом останніх п'яти років основні показники розвитку ринку фрілансу в Україні показали його стрімке зростання. Проте 2016 рік був критичним для фрілансу в Україні. Позитивним поштовхом стало прийняття та підписання Закону України

¹ ILOSTAT, 2018. [online]. Key Indicators of the Labour Market. Informal Employment [viewed 17 August 2018]. Available from: http://www.ilo.org/ilostat-files/Documents/Excel/MBI_524_EN.xlsx.

² Ринок праці в Україні 2017: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2017. – 30 с.

№ 4496, який скасував адміністративні бар'єри на шляху експорту послуг та значно спростив юридичну процедуру ведення бізнесу фрілансерами. Це полегшення легалізувало фрілансинг як діяльність, і зараз Україна має всі шанси вийти на 3-є місце у світовій сфері фрілансу (на цьому етапі Україна посідає четверте місце після Індії, США та Філіппін). Оглядаючись назад, слід підкреслити, що український ринок фрілансу динамічно розвивається з 2006 року. За період з 2006 по 2011 рік українські фрілансери заробили 38 млн дол. США. Протягом наступних п'яти років ринок стрімко зростає: офіційна кількість фрілансерів збільшилась на 27,4%, а їхні доходи зросли на 49,0% (табл. 5.2). У 2012-2017 роках загальний заробіток фрілансерів склав 262 млн дол. США, а за останні десять років ця сума досягла 300 млн дол. США¹. Варто відзначити, що українські фрілансери стали високооплачуваними завдяки високій якості своїх послуг та за рахунок підвищення кваліфікації, як в частині функціональних навиків, так і стосовно здатності продавати ці навики.

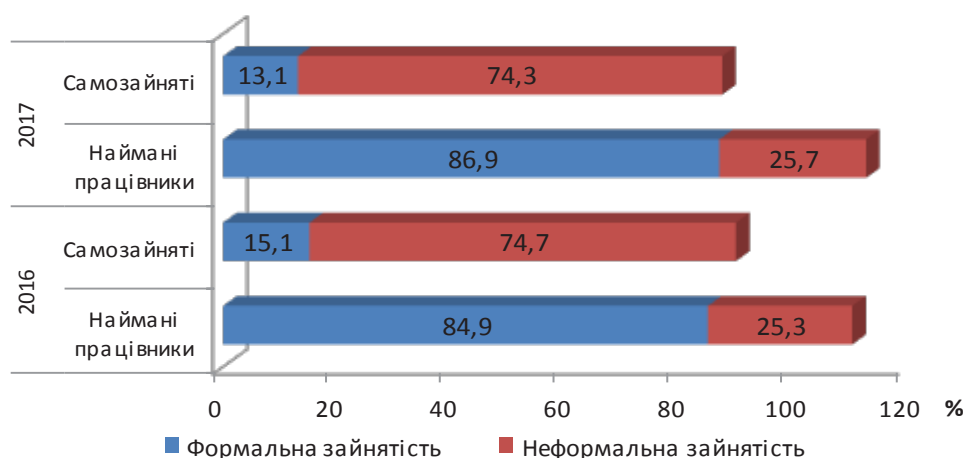

Рис. 5.1. Формальна і неформальна зайнятість в Україні
(% до відповідного статусу і форми зайнятості)
Джерело: побудовано О.Левицькою та О.Мульською на основі²

Таблиця 5.2

Динаміка ринку фрілансу в Україні за 2006-2016 роки

Показник	2006-2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість фрілансерів, осіб	9157	19105	26067	32973	52354	59648
Дохід фрілансерів, млн дол. США	38	32	50	61	55	65

Джерело: побудовано О.Левицькою та О.Мульською на основі даних³

¹ Як змінився фріланс в Україні за 5 років: конкуренція, спеціальності, рейти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://startupdepot.lviv.ua/yak-zminyvsya-frilans-v-ukrayini-za-5-rokiv/>

² Ринок праці в Україні 2017: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2017. – 30 с. (с. 4-5).

³ Як змінився фріланс в Україні за 5 років: конкуренція, спеціальності, рейти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://startupdepot.lviv.ua/yak-zminyvsya-frilans-v-ukrayini-za-5-rokiv/>

Як згадувалося раніше, сектор ІКТ є найбільш сприятливою платформою для впровадження та розвитку нових форм зайнятості та трудових відносин. Сектор ІКТ є каталізатором імплементації великої кількості інновацій на українському ринку праці, привабливою сферою для накопичення значних обсягів інвестицій та залучення висококваліфікованих спеціалістів. В умовах реформування теперішньої економіки розвиток ІКТ значною мірою визначає конкурентоспроможність країни на світових ринках. Тому аналіз особливостей зростання сфери інформаційних технологій в Україні та її впливу на розвиток ринку праці викликає особливий інтерес.

Розглядаючи сектор ІКТ в Україні, варто зауважити, що вона займає провідне місце серед європейських країн у сфері аутсорсингу та розробки програмного забезпечення. Значною мірою це сприяє розвитку можливостей для нової зайнятості та створення нових робочих місць у різних сегментах ІКТ (у розробці, тестуванні та розповсюдженні програмного і технічного забезпечення). Найбільш передові робочі місця та професії майбутнього стосуються когнітивної комп'ютерної техніки (інженер з машинного навчання), інженерії блоків транзакцій (*blockchain*), архітектури Інтернету речей, архітектури віртуальної реальності, проектування нейроінтерфейсів, дизайну аватарів і тестування нових технологій. Ці робочі місця визначають і нові вимоги до кваліфікації працівників, посилюють конкуренцію на світових ринках праці, а також сприяють трудовій міграції.

Кількість спеціалістів ІКТ на ринку праці України швидко збільшується протягом останнього десятиліття. Хоча за останні чотири роки динаміка загальної чисельності фахівців, котрі задіяні у цьому секторі, має тенденцію до зниження, кількість спеціалістів власне інформаційних технологій (ІТ), навпаки, зросла (рис. 5.2). У 2013 році чисельність зайнятих у сфері ІКТ загалом становила 299,9 тис. осіб, а у 2017 році їх кількість скоротилася до 274,1 тис. осіб. Водночас, кількість ІТ-фахівців за період 2013-2017 рр. збільшилася з 75,0 до 123,0 тис. осіб і продовжує зростати. Очевидно, що ІТ-спеціалісти складають найбільшу частку загальної кількості працівників ІКТ. Незважаючи на те, що за досліджуваний період спостерігається зростання кількості ІТ-спеціалістів на 64,0%, ринок все ще залишається незбалансованим. Основними причинами є високий та незадоволений попит на таких фахівців і мінливі вимоги до кваліфікації спеціалістів. Окрім зміни абсолютних показників зайнятості на досліджуваному ринку, мали місце також деякі структурні зрушення. У 2017 році кількість зайнятих у статусі найманих працівників скоротилася на 25,1% (з 210,6 тис. осіб до 157,7 тис. осіб за 2013-2017 рр.). Причиною такої тенденції є зростання самозайнятих осіб і збільшення доходу від їхньої діяльності.

Варто зазначити, що у секторі ІКТ працює значна частка українських фрілансерів. Це одна з небагатьох сфер національної економіки, що демонструє стійку позитивну динаміку¹. Як відомо, Україна є одним із лідерів Європи у сфері ІКТ і здійснює вагомий внесок у формування нових категорій працівників та створення нових напрямів роботи. Ключовими напрямками залишаються веб-розробка, дизайн,

¹ Україна займає 4-ту позицію на світовій фріланс-арені після Індії, США та Філіппін.

маркетинг соціальних медіа (SMM), копірайтинг, переклад, архітектура тощо. За останні п'ять років у категоріальній структурі вітчизняного ринку фрілансерів сформувались особливі тренди. Частка спеціалістів, які працюють у сфері Web-забезпечення, розробки мобільного та програмного забезпечення, становить 83%, 11% серед ІКТ-фрілансерів охоплюють спеціалісти, які здійснюють переклади, SMM-менеджмент або задіяні у сфері просування та маркетингу, а 6% працюють у сфері дизайну і творчості¹.

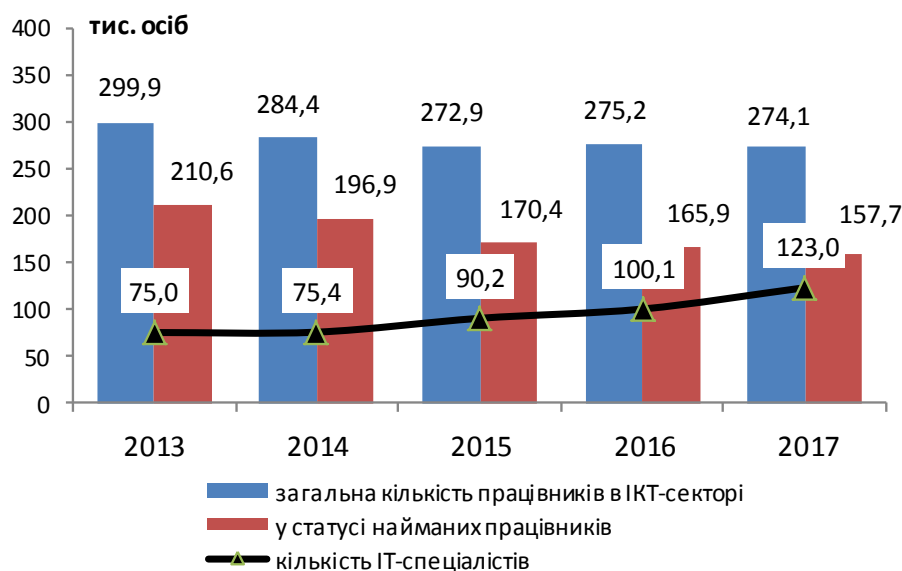

Рис. 5.2. Динаміка ринку ІКТ в Україні за 2013-2017 роки
Джерело: побудовано О.Левицькою та О.Мульською на основі даних^{2, 3, 4, 5}

Існує також тенденція до зростання фемінізації національної ІКТ-сфери. Частка жінок, зайнятих у зазначеному секторі, зросла від 8,1% у 2013 році до 15,0% у 2016 році⁶. Відомо, що жінки у соціально-трудових відносинах, як правило, недоотримують відповідний дохід у порівнянні з чоловіками. Така нерівність особливо простежується у стандартних формах зайнятості. Однак, у сфері ІКТ та інших передових галузях економіки жінки, як правило, менш дискриміновані.

¹ Як змінився фріланс в Україні за 5 років: конкуренція, спеціальності, рейти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://startupdepot.lviv.ua/yak-zminyvsya-frilans-v-ukrayini-za-5-rokiv/>

² Економічна активність населення України 2016: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2017. – 205 с. – С. 172.

³ Економічна активність населення України 2017: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2018. – 205 с. – С. 172.

⁴ Скільки ІТ-спеціалістів в Україні: підрахунок за даними Мін'юсту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine/>

⁵ Український ІТ-ринок: итоги 2016 и перспективы 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dou.ua/lenta/articles/2016-summary/>

⁶ Український ІТ-ринок: итоги 2016 и перспективы 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dou.ua/lenta/articles/2016-summary/>

Не менш цікавими є тенденції в оплаті праці спеціалістів ІКТ-сфери. Загалом, у 2016 році середньомісячний дохід ІТ-працівника в Україні становив близько 2 тис. дол. США (тоді як середньомісячний заробіток в Україні – лише 175 дол. США). Хоча суми заробітних плат варіюються від 1450 дол. США для проект-менеджерів до 3150 дол. США для розробників програмного забезпечення високого рівня¹, національні ІТ-спеціалісти все ще менш оплачувані порівняно зі спеціалістами за кордоном. Така диференціація в оплаті праці спричинила поширення аутсорсингу та офшорингу персоналу ІКТ, і зробило Україну однією з провідних країн у забезпеченні необхідних висококваліфікованих кадрів.

Привертають увагу регіональні особливості розвитку ІТ-сектору (табл. 5.3 та рис. 5.3).

Цілком очікувано, серед регіонів найбільша частка в Києві та області – 29%. І це без урахування тих ІТ-спеціалістів, які переїхали до столиці, але не змінили місце реєстрації. Наступні в рейтингу за кількістю ІТ-фахівців – Харківська (14%) та Львівська (10%) області.

Таблиця 5.3

Кількість ІТ-спеціалістів на тис. населення за областями в Україні 2017 році

Області	На тис. населення	Області	На тис. населення
Київська	7,86	Чернігівська	1,92
Харківська	6,35	Житомирська	1,81
Львівська	4,95	Полтавська	1,57
Миколаївська	3,25	Сумська	1,53
Дніпропетровська	3,24	Херсонська	1,47
Одеська	2,44	Івано-Франківська	1,45
Запорізька	2,33	Хмельницька	1,36
Черкаська	2,22	Чернівецька	1,31
Вінницька	2,21	Рівненська	1,29
Закарпатська	0,9	Кіровоградська	1,26
Донецька	0,64	Тернопільська	1,22
Луганська	0,56	Волинська	1,13

Джерело: побудовано О.Левицькою та О.Мульською на основі даних²

Якщо враховувати населення регіонів та порахувати кількість «айтішників» на тисячу населення, то рейтинг не зміниться: на першому місці Київ та Київська область, далі – Харківська та Львівська області.

¹ Украинский IT-рынок: итоги 2016 и перспективы 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dou.ua/lenta/articles/2016-summary/>

² Скільки ІТ-спеціалістів в Україні: підрахунок за даними Мін'юсту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine/>

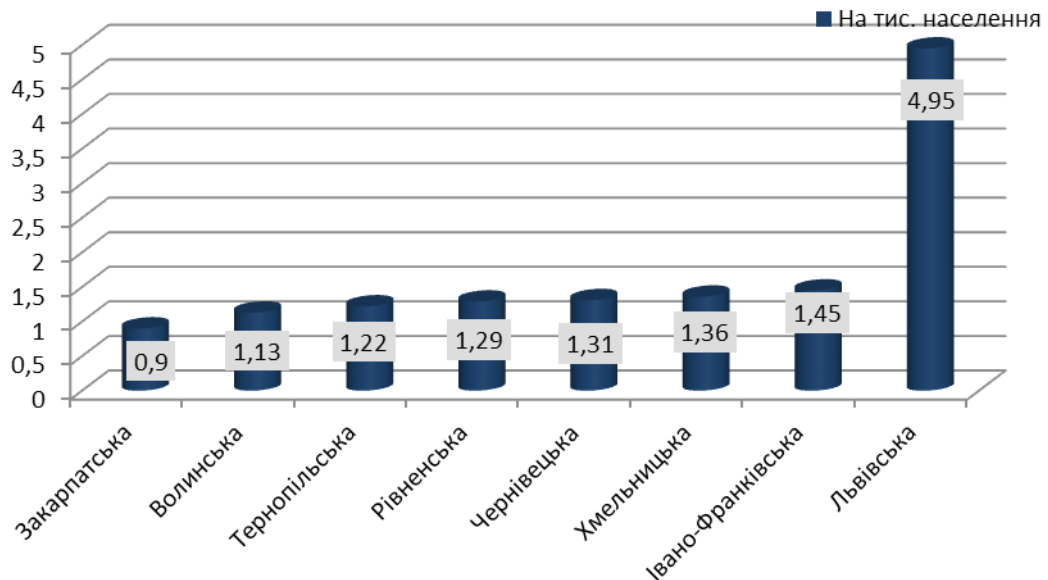

Рис. 5.3. Кількість ІТ-спеціалістів на 1 тис. населення у Західній Україні
Джерело: побудовано О.Левицькою та О.Мульською на основі даних¹

Підсумовуючи, можна помітити новітні тенденції розвитку національного ринку праці України в умовах інформаційної економіки.

З одного боку, процеси, що відбуваються на національному ринку праці, мають багато переваг, які, як правило, пов'язані з новими креативними формами зайнятості, гнучким режимом роботи та мобільністю людських ресурсів. Тут ще також варто виділити і спрощення процесу найму, високу оплату праці, ефективну платіжну систему, підвищення кваліфікації спеціалістів, а також організаційні та управлінські інновації. А з іншого боку, віртуалізація, диджиталізація, гнучкість у роботі та управлінні людськими ресурсами супроводжуються різними викликами, ризиками та втратами. Найбільш помітними серед них є такі:

1. Часткові, тимчасові та інші гнучкі інструменти управління позбавляють працівників багатьох переваг, які вони отримають у випадку стабільної, довгострокової роботи. Це стосується соціальної допомоги та забезпечення (грошової допомоги-лікарняних, допомоги по вагітності та пологах, відпустки по догляду за дитиною, виплат за отримані виробничі травми або травматизм на робочому місці, лікувально-оздоровче лікування), доплати за стаж, кар'єрне зростання та просування по службі тощо.

2. Працівники компаній (фрілансери та незалежні підрядники), які працюють у шкідливих та небезпечних умовах, не мають права на грошову компенсацію, оскільки такі спеціалісти офіційно перебувають у штаті кадрового агентства, де не зазначається про небезпечне середовище праці.

¹ Скільки ІТ-спеціалістів в Україні: підрахунок за даними Мін'юсту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine/>

3. Нестандартна робота та трудові відносини (що виникають внаслідок нестандартної зайнятості або важливих трансформацій на ринку праці) ведуть до ненадійного існування самого працівника, нестабільного способу життя та роботи без соціальних гарантій та надійних доходів. Сформований специфічний соціальний клас «прекаріатів» продовжує зростати у всьому світі завдяки представникам так званих «творчих професій» (акторів, письменників, художників, дизайнерів, ІТ-фахівців тощо) та трудових мігрантів. Цей тип працівників позбавлений можливостей колективного захисту своїх трудових прав (через членство в профспілках).

4. Доступ до великого обсягу інформації, як невід'ємної частини сучасної трудової практики, викликає серйозні проблеми зі здоров'ям, які пов'язані з тривалим стресом та труднощами в організації та плануванні особистого життя (наприклад, синдром професійного вигорання).

5. Мобільність людських ресурсів (просторова, віртуальна, соціальна) сприяє формуванню «ненадійних працівників», а також часто є причиною поширення представників когорти «соціально виключених» чи «відчужених», дискримінації (особливо серед мігрантів), зниження мотивації, лояльності та відданості працівників (зокрема, віддалених працівників).

6. Збільшення частки неформальних (незареєстрованих) трудових відносин провокує зростання «тіньової» економіки та дефіциту державного бюджету.

Беручи до уваги всі виклики та слабкі сторони сучасних трансформацій на ринку праці, слід зазначити, що існує потреба у проактивній, гнучкій та сек'юритизованій політиці зайнятості в Україні, яка розвивається шляхом соціальних та економічних реформ; потреба у пошуку ефективних методів регулювання ринку праці. Таким чином, в умовах розвитку інформаційного суспільства Україна повинна підтримувати впровадження ІКТ на ринку праці, просувати нові типи соціальних і трудових відносин, а також нові підходи до управління.

У цьому контексті *основні принципи та пріоритети політики зайнятості населення України*, які мають бути розроблені та впроваджені, стосуються:

- ратифікації конвенцій МОП щодо нових форм зайнятості та гнучкого режиму роботи, удосконалення Кодексу законів про працю України відповідно до міжнародних трудових стандартів та передової практики;
- внесення змін до Закону України «Про колективні договори та угоди» щодо договорів та угод, укладених на різних рівнях (національному, регіональному, галузевому та промисловому);
- створення нових робочих місць, у тому числі у сфері ІКТ, в креативних та інших прогресивних сферах економіки;
- розвитку та підтримки нестандартних форм зайнятості з посиленням їх переваг;
- сприяння диджиталізації управління людськими ресурсами (включаючи більш ефективний процес наймання, електронне навчання, електронну оцінку, цифрові програми для лідерства та віртуальну співпрацю для кращого прийняття рішень);

- розгляду віртуальної мобільності робочої сили як одного з рішень проблеми просторової мобільності.

Політика повинна відповідати викликам національної системи соціального захисту та конкретизувати вимоги до її подальшого розвитку з урахуванням впливу нових трансформацій на ринку праці України. Більше того, переглянути основні принципи взаємодопомоги і солідарності, а також змінити характер своєї діяльності повинні профспілки, які вважаються важливим інструментом регулювання нестандартних форм зайнятості.

Таким чином, у ході розвитку нових форм зайнятості соціально-трудові відносини в Україні зазнали значних трансформацій. Зараз ми спостерігаємо, як змінюється ставлення роботодавців до лояльності та мобільності працівників. Зміна ціннісних орієнтацій роботодавців стосується практики скорочення персоналу, його лізингу чи аутсорсингу (особливо серед динамічних українських ІКТ-компаній), роботи за договорами з фіксованим терміном тощо. У рамках віртуальної або іншої нестандартної зайнятості так звані «нові трудові договори» встановлюють нові відносини «роботодавець-працівник» шляхом затвердження нестандартних умов праці у трудових договорах (формальні відносини) або ж шляхом фактичної відмови від стандартних умов попри положення трудового договору (неформальні відносини). Ключовими індикаторами нового типу трудових відносин є відсутність постійної, довгострокової зайнятості, лімітовані гарантії щодо мобільності кар'єрного росту та пов'язаних із цим переваг (послідовне зростання у кар'єрі, підвищення кваліфікації, покращення професійного статусу тощо). Те, що, як правило, обіцяють працівникам, стосується цікавої роботи, яка вимагає значних зусиль, гнучкого режиму праці, професійного зростання та конкурентоспроможності на ринку праці, необхідної для пошуку нових робочих місць, інших перспектив. Водночас, переваги для роботодавців полягають у гнучкості трудових відносин, у здатності змінювати та пом'якшувати раптові коливання економічних умов, у можливості створення нових робочих місць для людей з обмеженими можливостями та у резервах зменшення витрат на персонал. Як наслідок, існує чіткий процес заміни закритої кадрової політики компаній відкритою політикою на основі тимчасових, зовнішніх працівників, які самі беруть повну відповідальність за свою кар'єру. Така ситуація призвела до прекаризації робочої сили в Україні, до переорієнтації з постійної праці до менш оплачуваних і більш небезпечних форм зайнятості.

Загалом, глобальні та українські ринки праці реформуються під впливом стрімкого розвитку сфери ІКТ – шляхом зміни концепцій праці та формування нових трудових відносин. Багато країн, включно з Україною, стикаються з проблемою неефективної політики зайнятості, яка не відповідає викликам, новим правилам та принципам швидкого зростання ринків праці. Політики, зазвичай, недооцінюють той факт, що нові форми зайнятості охоплюють великий інноваційний потенціал, а також тіньові аспекти (неформальні домовленості), котрі загострюють проблему недостатнього наповнення соціальних фондів та скорочення податкових надходжень

до державного бюджету. Таким чином, головні пріоритети ефективної політики зайнятості в Україні повинні ґрунтуватися на принципах флексик'юріті, передовому досвіді та впровадженні інноваційних рішень при побудові взаємовигідних та соціально відповідальних відносин роботодавця із працівником.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ДІЇ¹

“ Людина ніколи не повинна розглядатися як товар... Людська особа, у християнському розумінні слова, перебуває поза межами будь-якої системи, будь-якої часткової логіки, будь-якого редукціонізму та перебільшень, які не враховують належним чином гідність людської особи у її стосунках зі спільнотою ”

Папа Іван Павло II

РЕЗОЛЮЦІЯ

***Урочистої Конференції до 100 – річчя Міжнародної організації праці:
«100-ЛІТТЯ МОП. МАЙБУТНЄ ПРАЦІ: ФПУ – МОП
ДЛЯ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ» (7-8 лютого 2019 р., м.Львів)***

ВИТЯГ

Учасники урочистої Конференції, яка зібрала відомих лідерів профспілкового руху, державних діячів, представників бізнес-еліти і науки Західного регіону України, громадських активістів, щиро вітають представників Міжнародної організації праці з нагоди 100-річного ювілею цієї організації!

Виступи і дискусії, які були озвучені у процесі роботи Конференції забезпечили продуктивний обмін думками та досвідом між її усіма присутніми.

Відрадно, що порядок денний Конференції наповнений значними і актуальними питаннями побудови нового суспільства, в якому наступні десятиліття обіцяють повномасштабну революцію трудового життя.

¹ Садова Уляна Ярославівна, д.е.н., проф., П'ятковська Оксана Романівна, к.е.н, доц. (НУ «Львівська політехніка»), Селещук Павло Григорович (керівник департаменту МБФ «Карітас України»).

100-літній ювілей МОП, який нині широко відзначається за межами нашої країни, займе особливе місце в історії розбудови профспілкового руху в Україні! Сьогодні як ніколи важливо осмислити непрості проблеми соціально-трудових відносин Західного регіону України, які зрослися з викликами процесів міграції праці та капіталу. Нам слід визначитися у складних і суперечливих процесах глобалізації, зайняти принципову позицію у підготовці кадрів – нових профспілкових лідерів. Відрадно, що Конференція підтримує ідею створення регіонального навчально-методичного центру Федерації профспілок України у Львові на базі навчального комплексу «Гетьман» Об'єднання профспілок Львівщини, покликаного сприяти пошуку шляхів вирішення проблем регулювання праці та зайнятості трудових мігрантів, їх соціального захисту та захисту членів їх сімей.

Результатом роботи Конференції стали такі основні висновки:

1. Майбутнє праці в Україні тісно пов'язане з високою мобільністю українського населення. Цей зв'язок має свої закономірності і особливості, які пов'язані як з історичним минулим, так і новими геополітичними й економічними факторами розвитку українського суспільства і світу. Перед вітчизняними профспілками постає надзвичайно важливе завдання зважено підійти до вибору нової стратегії подальшого розвитку. Так, щоб люди праці, трудові мігранти повірили у реальну силу профспілок. Подібні проблеми є й у інших країнах-реципієнтах української трудової міграції. Важливу ідеологічну роль в гармонізації міжнародних зв'язків профспілок різних країн має відіграти МОП.

2. Майбутнє праці в Україні значною мірою визначається структурними змінами в системі зайнятості населення, що мало місце у минулі роки. Українська трудова міграція, яка значною мірою стала наслідком пониженої уваги держави до цих змін, нині перетворилася в рушійну силу національної економіки, впливає на фінансові основи реформ у державі, трансформує уяву про духовність, енергетику, працересурсний потенціал українського народу. Профспілкові організації Західного регіону України повинні активніше демонструвати свої здобутки у сфері захисту прав і свобод трудових мігрантів.

3. Майбутнє праці України – це її молодь. Це мільйони людей, які не тільки є успішні й перспективні. Багато з них шукає захисту і підтримки, в т.ч. в системі профспілок. Так, вони розраховують на свої сили. Проте, обставини бувають різні. Профспілки повинні не просто бути відкриті до розмови з трудовими мігрантами усіх вікових категорій, релігій, культур. Вони мають випереджати їх ризики і небезпеки.

Учасники урочистої Конференції звертаються з численними проханнями:

1. До Кабінету Міністрів України:

- продовжити подальшу реформу органів виконавчої влади у сфері міграції та забезпечити скоординовану діяльність різних відомств та органів влади різного рівня у сфері міграційної політики, зокрема створити центральний орган виконавчої влади з питань міграції та діаспори;

- створити базу даних кваліфікованих українських спеціалістів, які перебувають за кордоном (із представників української діаспори, трудових мігрантів, їхніх дітей, які навчаються у ВЗО за кордоном, та українських студентів, які поїхали на навчання за кордон) і бажають надавати консультативну та іншу допомогу Україні, з чітким розподілом за країнами перебування, кваліфікаціями, науковими ступенями, вченими званнями тощо.
- розробити програми повернення та реінтеграції українських працівників-мігрантів на батьківщину, які передбачали б допомогу реемігрантам у пошуку прийнятної місця роботи, забезпечення доступу до професійного навчання/перепідготовки, бізнес-курсів для тих, хто бажає започаткувати власну справу;
- активізувати потенціал роботи регіональних статистичних служб в частині обліку та статистики міграції, закласти єдиний методологічний, організаційний, термінологічний, фінансовий, технічний, інформаційний підхід до створення баз даних територіального рівня;
- запровадити регулярний моніторинг міграційних процесів в Україні, підтримувати дослідницькі проекти, спрямовані на вивчення особливостей міграції кваліфікованих спеціалістів.

2. До Міністерства закордонних справ:

- активізувати переговори з країнами-реципієнтами української робочої сили щодо розширення легальних каналів працевлаштування українців на їх території, гарантій їхніх прав;
- підписати міждержавні угоди щодо соціального захисту та пенсійного забезпечення працівників-мігрантів, які б передбачали врахування сукупного страхового стажу, набутого на території України та країн працевлаштування;
- надавати мігрантам через дипломатичні представництва за кордоном, кол-центри та веб-сайти державних органів в Україні надійну інформацію щодо їхніх прав та обов'язків, налагодити систему правової та соціальної допомоги за кордоном тим мігрантам, які її потребують;
- підтримувати тісний зв'язок і взаємодію з організаціями мігрантів, надавати допомогу в налагодженні культурного життя та української освіти в громадах працівників-мігрантів за кордоном.

3. До обласних державних адміністрацій, обласних та міських рад:

- підвищувати обізнаність громадян у сфері візової лібералізації, ризиків, пов'язаних із нелегальною міграцією та неофіційним працевлаштуванням за кордоном.

4. До Державної служби зайнятості:

- створювати та підтримувати центри консультування мігрантів, бізнес-клуби і мережі, які можуть забезпечити фахові консультації для потенційних репатріантів та підприємців-мігрантів, а також залучати інвестиції мігрантів/діаспори на місцевому рівні.

5. До громадських професійних спілок:

- організовувати активний і повномасштабний захист прав працюючих мігрантів,
- виступати дієвими суб'єктами міжнародних відносин у сфері укладання й реалізації двосторонніх договорів про соціальне забезпечення працівників за кордоном;
- розширювати мережу навчальних, профорієнтаційних, інформаційних центрів і інших структур соціального захисту трудових мігрантів, їх прав і свобод, забезпечувати обізнаність робочої сили у питаннях законодавства у сфері трудової міграції, праці та зайнятості.

1. UKRAINE IN THE GLOBAL LABOR MARKET: MIGRATION TRENDS IN THE FOCUS OF PROSPECTS OF LABOR MARKET DEVELOPMENT¹

The decisive sign of modern civilization advancement of humanity is globalization. It bursts so quickly and contradictorily into the various spheres of social life that generates ambiguous perceptions and assessments. Particularly noticeable its impact on the economy, the state, and society is in those countries that seek to mobilize their forces to carry out economic reforms, defend cultural values, and choose a model for future development. It also fully applies to Ukraine.

Historically, the phenomenon of globalization has more than once been present on the Ukrainian territory. Even in very distant times, when the movement of peoples from Asia to the Black Sea steppes took place, it was the manifestation of globalization. Of course, at that time it happened on a completely different technological basis.

In the 19th and 20th centuries, the participation of Ukrainians in the processes of globalization was also reflected by migration. It was a consequence of the development of socio-economic relations in the field of labor and employment. Thus, in the middle of the 19th century serfdom was abolished on the territory of Ukrainian settlements (in 1848 – Western Ukraine, and in 1861 – Eastern Ukraine). During the period until the beginning of the 20th century there were significant changes in the economic life of people (capitalism development, destruction of old economic ties, growth of medical care quality), which led not only to their welfare improvement, but caused the phenomenon of significant overpopulation of the territory, the rise in land prices, and subsequently – gave rise to the first large-scale wave of foreign migration of the Ukrainian peasantry to the West and East [Appendix 1]. According to the research of O. Subtelnyi before the First World War the Far East of the Russian Empire on the Pacific coast was permanently inhabited by about 2 million Ukrainians². According to the estimates of O. Malynovska, emigration from Galicia, Bukovyna, Transcarpathia covered 7% of the population. More than 400 thousand Ukrainians left for the

¹ *Zaishla Nataliia Oleksiivna*, English Teacher, *Sadova Uliana Yaroslavivna* Doctor of Science (Economics), Professor of NU “Lviv Polytechnic National University”, *Yuskiv Bohdan Mykolaiovych*, Doctor of Science (Politics) Professor of Rivne State Humanitarian University, *Pelekh Oksana Bohdanivna*, PhD (Economics), Assistant Professor of Rivne State Humanitarian University, *Trevoho Olena Ihorivna*, PhD (Economics), Assistant Professor of NU “Lviv Polytechnic National University”.

² *Subtelnyi Orest* History of Ukraine. – K.: Lybid. – 1991. – P. 232-233.

USA¹. Globalization itself became the reason for the transition of socio-economic relations in the labor and employment field of Ukrainians to a new quality. It also caused global emigration of the population from Ukraine, affected national and regional labor markets, human potential loss, the destruction of the foundations of the Ukrainian family and households traditions. “Look for the main causes of emigration and eliminate them! – wrote Ivan Franko – ... do not be content with grabbing the first-the better agent, but look at the daily needs, in which the people live, and meet, correct, establish strong borders not with bayonets, but with good order, with useful for the nation economic and public institutions”².

Close links between globalization processes, the development of the work and employment sphere, as well as the migration mobility of Ukrainians could be found in each migration wave:

- the second, in which the determining factors of changes were agriculture collectivization, the Holodomor (Famine) of 1932-1933, Stalin’s terror (repression of punitive bodies, concentration camps), new Soviet-style buildings;
- the third, with ethnic cleansings and intergovernmental “agreements” of the USSR government with the leaders of the neighboring states about the joint measures of the policy of the population resettlement (mixing of peoples by the eviction of Poles and Ukrainians from their own lands), the implementation by the same government of the USSR, of so-called grandiose projects of the century (virgin lands development, Baikal-Amur trunk-railway construction, etc.), but in reality – the implementation of “civilization” tasks of building a large empire;
- the fourth, marked by the collapse of the USSR and the fall of the “iron curtain” between the “socialist camp” countries and the free world countries, the “wild” privatization of state-owned enterprises assets, the primary accumulation of capital with the activation of criminal structures and power players and oligarchs, the deep and prolonged economic crisis, unemployment, and in the end – the military aggression of the eastern neighbor [Appendix 1].

Nowadays, Ukraine faces the threat of the fifth wave of Ukrainian migration, which, according to the experts (I. Markov and others) has begun since 2010 and has attracted young people, and, above all, well-educated, and unlike the previous (economic), is characterized by the transition to population migration as a way of life.

The new migration motivation is people’s response to numerous global and national challenges of the development of the state, its economy and society.

Ukraine currently is not ranking the best positions in the international indexes of the world’s safest countries (The Index of Global Peace Index³), The Index of Economic

¹ *Malynovska O. A.* Migration policy: global context and Ukrainian realities: monograph / O. A. Malynovska. – K.: NISR, 2018. – 472 p. (P. 333).

² *Franco Ivan* Collection of works in fifty volumes. – V. 44. – b.2 – Kyiv, 1985. – P. 313.

³ According to the international index of the safest countries (The Global Peace Index), Ukraine, in 2018 and 2017, ranked 152th and 154th respectively, of 163 positions. For comparison: in 2015 – 152th, in 2014 – 144th, from 2010 to 2013 – 120th, and in 2009 – 118th. Listed under: Crime in Ukraine: statistical manipulations of law enforcement officers. Analysis of the crime state, its structure and

Freedom, The Index of Happiness, Doing Business / ease of doing business, The Global Competitiveness Index (Fig.).

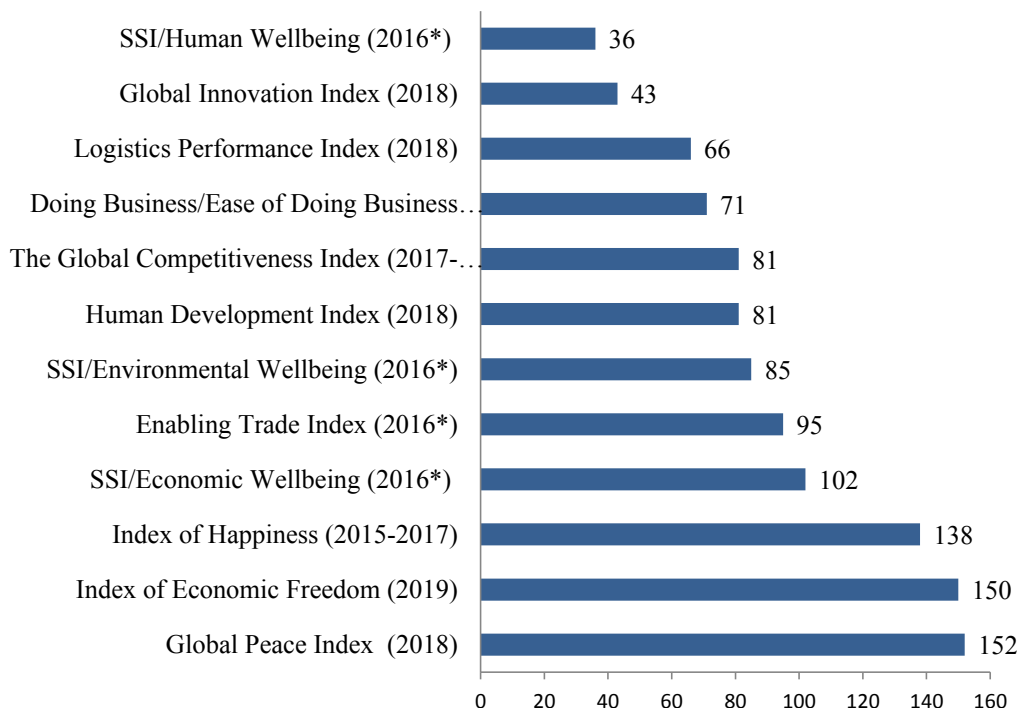

Fig. Ukraine in international indexes in 2015-2019 (rating position)

Source: developed under [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10]

dynamics in the country in 2017 (compared with the statistics in 2009, 2010, 2013-201) [Electronic resource]. Access mode: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/zlochynnist-v-ukrayini-statystychni-manipulyatsiyipravoohorontsiv-analiz-stanu-zlochynnosti-yiyi-struktury-i-dynamiky-na-terytoriyi-krayiny-za-2017-rik-u-porivnyanni-zistatystychnymy-danymy-za-2009/>

- ¹ Sustainable Society Index – your compass to sustainability. 2016. Sustainable Society Foundation, URL: <http://www.ssfindex.com/results/ranking-all-countries>. (estimations for 2017-2018 were not carried out).
- ² The Global Innovation Index: Country Ranking. 2018. URL: www.globalinnovationindex.org/Home.
- ³ Logistics performance index. World Bank. 2018. URL: lpi.worldbank.org/international/scorecard/radar/254/C/UKR/2018#chartarea.
- ⁴ Doing Business: Country Ranking. 2018. The World Bank. URL: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>
- ⁵ The Global Competitiveness Report (2017-2018). The World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
- ⁶ Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical update. 2018. URL: <http://hdr.undp.org/en/2018-update>.
- ⁷ The Global Enabling Trade Report. World Economic Forum. 2016. URL: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/economy-profiles/#economy=UKR> (estimation for 2017-2018 was not carried out).
- ⁸ Index of Happiness. The World Happiness Report 2018. URL: <http://worldhappiness.report/ed/2018>
- ⁹ Index of Economic Freedom. 2019. The Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking>
- ¹⁰ The Global Peace Index 2018. The Institute for Economics & Peace (IEP) URL: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2018/06/Global-Peace-Index-2018-2.pdf>.

Ukraine is the leader in corruption, according to the number of billionaires. According to the study of the international consulting company Wealth-X¹ in 2019 Ukraine entered the Top 10² countries with the fastest growing number of millionaires (owners of assets from 1 to 30 million dollars). Only in Lviv region, according to the results of the income declaration campaign, the official number of such persons increased by 1.3 times (from 176 in 2017 to 231 in 2018)³.

Ukraine is the country with an incredibly low price of human labor: the average monthly minimum wage (the basic social standard) – in contrast to such countries – the recipients of the majority of Ukrainian migrants like Poland (503 Euros), Portugal (677 Euros), Spain (858 Euros), Great Britain (1,401 Euros), Germany (1,498 Euros) – remains behind at times (in 2017 it was 110 Euros [Appendix]).

At the same time, Ukraine is part of the European continent. It is endowed with the most fertile black soil and minerals⁴. This is an aerospace state. Its aerospace industry has a full cycle of aircraft production. It can quickly convert the production of “Electron” TV sets into trams of the same brand, produce high quality skiing equipment (particularly of such famous brands as “Fisher”, “Blitsard”), produce good-quality weapons. Its population are able to surprise the world with volunteering.

Ukraine has enormous human potential, including for the purposes of sustainable business development, for the introduction of the principles of the European regulatory system – ranging from standardization, technical regulations, market surveillance, to consumer rights protection, conformity assessment (certification) of goods, the CE marking, metrology and metrological supervision, etc.

Civil society is actively developing in Ukraine. Public organizations – church, political parties, trade unions and others pursue different goals. Many of them are engaged in labor market research. Against this background, the role of Ukrainian trade unions is special – the protection of rights and freedoms of working people. Incidentally, it was Lviv region where two centuries ago the first trade union organization Piller (November 6, 1817)⁵ was established in the private printing house. Its powers, of course, were far from the same as today. However, it was the beginning of a great Ukrainian trade union movement. By the way, the institutionalization of trade unions varied in various countries of the world. In just a hundred years, this movement “gave birth” to the International Labor Organization. All the next 100 years have become a history of the struggle of

¹ Ultra Wealthy analysis: The World Ultra Wealth Report 2018/ *Wealth – X* URL: <https://www.wealthx.com/report/world-ultra-wealth-report-2018/#downloadform>

² Along with Egypt, Bangladesh, Vietnam, Poland, Kenya, India, the Philippines.

³ Burban Lesia Last year more than fifty more official millionaires appeared in Lviv region //Leopolis. news [Electronic resource]. – Access mode: <http://leopolis.news/torik-na-lvivshhyni-stalo-na-ponad-pivsotni-bilshe-ofitsijnyh-miljoneriv/>

⁴ With the territory of 0.4% of the world’s land area and the population of 0.8% of the total population of the Earth, it extracts 5% of the world’s mineral raw materials and products of its processing (in particular, 14% – iron ore, 30% manganese and 7% coal).

⁵ *Berest Roman* Essays on the history of the trade union movement in Western Ukraine (1817-1939). – Drohobych: Vidrodzhennia. – 1995.

representatives of labor and capital. The modern interaction of social partnership entities is a derivative of balancing their conflicting interests. Besides that, the 21st century creates new risks and challenges. Trade unions of Ukraine's western region (membership ranges from 1.5 to 2 million people) focus on the protection of rights and freedoms of migrant workers. At the same time, they are called to work effectively on the creation of skilled labor zones protection. The celebrations on the occasion of the 100th anniversary of the International Labor Organization, which are taking place now in Ukraine and in Lviv region, in particular, suggest the idea of moving away from the traditional coverage of labor migration problems. It should be done even if the analysis of Ukraine's regional labor markets and population's economic activity signals a whole range of negative trends – from the loss of human, labor and intellectual potential, educational migration and others to the growth of flows of illegal migration of people from other countries, labor shortages, etc. It is gratifying that the Ukrainian economy is growing¹ [Appendix] and these trends are primarily characteristic of the regions of Western Ukraine.

¹ The growth of the Ukrainian economy stopped in 2012. Real GDP in 2012 increased by 0.2% compared to real GDP in 2011. In 2013, real GDP growth in relation to 2012 was 0%. In 2014 and 2015, real GDP fell by 6.6 percent and 9.9 percent, respectively, driven mainly by the loss of industrial regions. (Because of the loss of separate territories of Donetsk and Luhansk regions Ukraine lost 15.1% of GDP per year, Crimea – 3.6% of GDP per year). Starting from 2016, Ukraine's economy began to grow: real GDP in 2016 in relation to GDP in 2015 increased by 2.3%; GDP in 2017 increased by 2.5% in relation to GDP in 2016, in the first quarter of 2018 and the second quarter of 2018, real GDP grew by 3.1 and 3.6 percent respectively.

APPENDIX

1.1. PRECONDITIONS AND REGIONAL SPECIFIC FEATURES OF THE UKRAINIAN MIGRATION WAVES

Migration wave reasons	Demographic and social factors of the Ukrainian population migration	Regional specific features of the economic factors of the Ukrainian population migration	Directions of migration flows
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
1ST WAVE: the end of the 19th – the beginning of the 20th century			
Economic and demographic reasons *** - Capitalism development, - Destruction of old economic ties, - Growth of medical care quality, - Growth of the population's welfare level - Demographic explosion	<i>Rapid population growth. Situation of the territory overpopulation of the territory (however, the level of total mortality remained high): at the beginning of the 20th century in the Ukrainian left- and right-bank village, where the majority of people lived, almost twice as many people lived per acre of arable land¹ compared to 1860 [1].</i> *** <i>POPULATION NUMBER [2]:</i> 1897 – 28,860 thou. persons 1914 – 36,782 thou. persons	- Land reform - (with a lack of knowledge and experience, financial resources). Land was owned by the representatives of privileged classes (individual owners, the state, the church, etc.). Peasants owned land (according to 1877 census data), in particular: ✓ Southern Ukraine – 39%, ✓ Right-bank Ukraine – 43% ✓ Left-bank Ukraine – 52% ² . *** - Significant growth of land prices- *** - Population impoverishment -	✓ <i>“Eastern” Ukrainians</i> – the development of lands on the Pacific Coast of Russia (in 1914 approximately 2 million Ukrainians lived in the Far East [3]). ✓ <i>Western “Ukrainians”</i> (Austro-Hungarian Empire) – migration to the West: • - to Bosnia and Herzegovina – 8-10 thousand people; • - to the USA (1897-1907) – 284.4 thousand people; • - to Canada – 170 thousand people; • - to South America – in 1920 in Brazil – 47 thousand people, in Argentina – 15 thousand people [4]. *** ✓ According to some estimates, the emigration from Galicia, Bukovyna, Transcarpathia covered 7% of the population. By the beginning of the First World War more than 400 thousand Ukrainian had left for the USA [14]

¹ One imperial (international) acre equals 0.40468564224 hectares (4046.86 m²). Listed by: Imperial and Metric Units' Online Conversion [Electronic resource] / Imperial To Metric.com Digital Converter - Access mode: <http://www.imperialtometric.com/>

² Southern Ukraine (Katerynoslav, Tavriia, Kherson provinces), Right-bank Ukraine (Volyn, Kyiv, Podilia provinces), Left-bank Ukraine (Poltava, Kharkiv and Chernihiv provinces). Given and estimated for: Yakymenko M., Krasnikov O. Land trade in Ukraine and its socio-economic consequences (1861-1918) / Economy of Ukraine. – 1999. №8. – P. 66.

1	2	3	4
<p>Socio-economic and political reasons. ***</p> <ul style="list-style-type: none"> - Agriculture collectivization; - The Holodomor of 1932-1933; - Stalin's terror (repression of punitive bodies, concentration camps); - New buildings of the USSR 	<p>Deformation of the population sex-age structure. Population losses against the background of devastating social disasters:</p> <ul style="list-style-type: none"> - the famine of 1921-1923, - the Holodomor of 1932-1934 - Great Terror (1937-1938). <p>***</p> <p>Loss of 3.9 million people (1932-1934) or 13% of the total population of Ukraine [6, 7, 8, 9, 10]).</p> <p>***</p> <p><u>POPULATION NUMBER [10]:</u> 1939 – 40,861 thou. persons</p>	<p><u>Soviet part of Ukraine:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - before the formation of the USSR (1922): unsuccessful battles and the attack of the Red Army (the end of 1920); mass transfer of the UNR (Ukrainian People's Army) command and Ukrainian troops to the territory of Poland (the State Treasury, the State Bank and the Expedition of State Securities were transferred, subsequently – the civilian state institutions and the army, which were sent to interned camps) [12]). - after the formation of the USSR and the introduction of Soviet power (a policy of strict control of population displacements through the introduction of a passport system, 1932; organization of the apparatus of population accounting and regulation of their departure and entry). <p>Organized kits for population resettlement.</p> <p>***</p> <p><u>Western part of Ukraine</u> (under Poland): an active labor migration policy of the Second Rzeczpospolita (the Second Commonwealth of Poland) in order to deprive the land of their owners [13].</p>	<p>✓ <u>Socio-economic Ukrainian migration</u> (the policy of “unloading” of overpopulated regions of Ukraine) [4]:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>voluntary resettlement</i> – in the second half of the 1920s, about 40 thousand people moved to Siberia, 50 thousand people to the Far East. • <i>forced relocation</i>: <ul style="list-style-type: none"> - individuals – members of the “dismantled” farms during collectivization – 1 million people; - individuals – repressed and deported after the accession of Western Ukraine (autumn 1939 – autumn 1940) – 1.2 million people. <p>✓ Organized relocation to Ukraine (from 1926 to 1939, the number of Russian-speaking population increased from 2.7 million to 4.2 million people [4].</p> <p>✓ <u>Political Ukrainian emigration</u> – there is no reliable information on the volumes. At the same time, approximate scientists' estimates indicate the following number [12]:</p> <ul style="list-style-type: none"> - as of October 1, 1923 – 30 thousand people. - as of 1929 – according to the data of the Ukrainian Sociological Institute in Prague (M. Shapoval) – 4 emigration groups were registered: <p>✓ from former servicemen (including prisoners of war from the Russian army) – 15 thousand people;</p> <p>✓ former servicemen of the UNR [UPA] (Ukrainian People's Army), ZUNR [WUPR] (Western Ukrainian People's Republic) and Kuban People's Republic – 60 thousand people;</p>

1	2	3	4
			<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ukrainians who fought in the armies of Denikin and Wrangel, mostly forcibly mobilized – 100 thousand people; migrant workers from the western regions of Ukraine – up to 30 thousand people (see also [17]).
3RD WAVE: from 1947 to 1953			
Political reasons *** Ethnic cleansings. Intergovernmental “agreements” on the eviction of Poles and Ukrainians. Implementation of “civilization” tasks of the USSR building.	<p>Emergence of wave-like dynamics in many demographic processes, an increase in the mortality rate of the population of older age groups (repression of punitive bodies and concentration camps), the aging of motherhood.</p> <p><u>POPULATION NUMBER [10]:</u> 1949 – 35,964 thou. persons</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Policy of organized large-scale population movements within the USSR (from Ukraine to Central Asia and Siberia – new Soviet-era buildings and from Russia to Ukraine). ✓ Operation “Visla” (ethnic cleansing, 1947). The purpose was to deprive the population of land rights, eliminate native schooling and cultural and educational institutions, and eliminate the Ukrainian Greek Catholic Church. ✓ The famine of 1946-1947. 	<ul style="list-style-type: none"> - Internal migration and resettlement: <ul style="list-style-type: none"> ✓ From 1944 to 1952, 2,103,662 people accused of participating in or sympathizing with the OUN-UPA [OUN-UIA] (Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian Insurgent Army) were evicted from the territory of Ismail and western regions of Ukraine [4]. - <i>External migration and resettlement</i>: <ul style="list-style-type: none"> ✓ Eastern vector – “forced evacuation and refugeeing of wartime period; organized workforce direction for the remote areas development; repressive deportations of Soviet power opponents and “unreliable” from its point of view population” [14]. ✓ Western vector – compulsory or political (more than 2 million people were taken to hard work in Germany, at least 100 thousand people are estimated to have been emigrating in politics) [14]. In particular: <ul style="list-style-type: none"> - within the framework of the operation “Visla”, Ukrainians were relocated from Poland mainly to the eastern regions of Ukraine (267,640 people were displaced to 11 eastern regions). 38,166 people were displaced to the western regions [15]. - emigration of Ukrainian returnees from the occupation zones (English, American, French) – at the end of the war there were 2.3 million Ukrainians [4].

1	2	3	4
			- migration of “Ostarbeiters” (persons exported from Ukraine during the Second World War to forced work in Germany); ✓ Refugees and former UPA soldiers [UIA] (Ukrainian Insurgent Army), veterans of the Ukrainian division “Halychyna” (those who went to the West and escaped the punishment of Soviet special services). Most of the emigrants of this wave settled in Canada, the United States, Great Britain, Australia, Brazil, Argentina, France (there were 37 thousand people who came to Canada at that time, the United States – 80 thousand people, 20 thousand people –to Australia).
4 TH WAVE			
Economic and political reasons. *** Deep and prolonged economic crisis. Unemployment. Military aggression.	The right to free travel abroad and return to their homeland. Population aging. <u>POPULATION NUMBER:</u> 1989 – 51,448 thou. persons 2002 – 48,241 thou. persons 2014 – 45,246 thou. persons 1918 – 42,216 thou. persons [12]	✓ Democratization of social life. ✓ The basis of the state migration policy of Ukraine was initiated: - the basic principles are enshrined in the Constitution of Ukraine (Articles 25, 26, 33); - the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) was opened (1994, Kyiv); - the Agreement between Ukraine and UNHCR was signed (1996); - Ukraine is a full member of the International Organization for Migration (since 2002); - migration regulation is considered as a means to improve population depopulation (“Strategy of the Demographic Development of Ukraine for the period up to 2015” (2006)). ✓ Return of the Crimean Tatars	✓ During the years of independence about 2 million people left for the post-Soviet states, more than 2.2 million people arrived from there [3]: ✓ according to the data for 2017 – the total number of Ukrainian labor migrants is estimated as: • 5.9 million people (the Report of the UN Special Committee on Migration for 2017 [17]) or 4 million people or 16% of the country’s population (the Study of the Center for Economic Strategy, 2017) [16]. ✓ The number of Ukrainians who <u>work temporarily</u> outside the country (among those who pay taxes in Ukraine): • 3 million people: according to the IDSR (Institute of Demography and Social Research) of the National Academy of Sciences of Ukraine [2], • 2.6-2.7 million people: according to the Center for Economic Strategy [16].

1	2	3	4
		<p>✓ Liberalization of the border regime ✓ Market reforms have led to the elimination of labor application places ✓ The difference in living standards and wages has created a powerful wave of labor migration.</p>	<p>***</p> <ul style="list-style-type: none"> • From 2002 to 2017 (15 years) left Ukraine and did not return: - 6.3 million people (3.1 million – through the western border, 3.2 million people – through the eastern border) • <u>The duration of work</u> of most Ukrainian workers abroad (who returned home) – <u>does not exceed one year</u> (29% – worked more than a year, 14% – several years). <p>***</p> <p><i>Forced displaced persons:</i> There were more than 760,000 refugees from Ukraine abroad in March 2015, of whom, more than 625 thousand in Russia, over 80 thousand in Belarus, over 44 thousand in Poland [18] The number of <u>internally displaced persons</u> as a result of the conflict in Donbas – 1.6 million people.</p>

2. UKRAINIAN LABOR MIGRATION IN THE MIRROR OF STATISTICS

In Ukraine, precise data on the volumes, structure and directions of the population migration movements are absent. The reason for this is a long delay on the conduct of the demographic census (the last one was conducted in 2001), the lack of incentives for proper registration statistics keeping, difficulty with the organization of data collection on migrant workers, their employment, income, travel, duration, etc. The overview of available sources on the volumes of modern Ukrainian labor migration allows getting the following results:

- ✓ Total number of migrant workers:
 - 5.9 million people (Migration Report of the UN Special Commission for 2017)¹.
 - 4 million people (16% of the population) – data of the Center for Economic Strategy (for 2017)².
- ✓ The number of Ukrainians who work temporarily outside the country is (among those who pay taxes in Ukraine):
 - ✓ - 3 million people. (according to the IDSR of NASU³),
 - ✓ 2.6-2.7 million people. (according to the Center for Economic Strategy⁴)
 - ✓ During the period of 15 years (2002-2017), 6.3 million people left Ukraine and did not return (3 million left through the western border, 3.2 million people – through the eastern one)⁵
 - ✓ The duration of work abroad by the vast majority of Ukrainian migrant workers who returned to Ukraine does not exceed one year (29% worked more than a year, 14% – several years.⁶
 - ✓ The number of internally displaced persons as a result of the conflict in Donbas is 1.6 million.

¹ Filed under: International migration report high lights 2017 [Electronic resource]. – Access: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf

² Ukrainians mostly work abroad, but return to Ukraine / Center for Economic Strategy – April 23, 2018 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://ces.org.ua/ukraintsi-vse-chastishe-pratsiuiut-za-kordonom/>

³ E. M. Libanova Foreign labor migration of Ukrainians: scales, causes, implications / Demography and Social Economy, 2018, No. 2 (33). – P. 11-26.

⁴ Ukrainians more and more often work abroad, but return to Ukraine / Center for Economic Strategy – April 23, 2018 // [Electronic resource]. – Access mode: <https://ces.org.ua/ukraintsi-vse-chastishe-pratsiuiut-za-kordonom/>

⁵ How many Ukrainians have gone abroad and what the state should do with it. Analytical Note (April 23, 2018). / Center for Economic Strategy – 2018. – 50 p. // [Electronic resource]. – Access mode: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>

⁶ The mood among Ukrainian-workers. – 01/02/2017 / Sociological group “Rating” [Electronic resource]. – Mode of access: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_sredi_ukraincev-zarobitchan.html (Optional: Audience: respondents who have been working abroad for the last 5 years.) Selected population: 436 respondents. Personal formalized interview (face-to-face) Error in the representativeness of the study: no more than 5%. Terms of carrying out: December 1-10, 2016).

4.1. EDUCATIONAL MIGRATION IN UKRAINE AND ITS TRANSFORMATION IN LABOR¹

Factors of Educational Migration Growth in Ukraine

The accession of Ukraine to the Bologna Process (2005), the Revolution of Dignity (2013), the annexation of the Crimea (2014), the military events in the East of Ukraine (from 2014 to the present), the Association Agreement between Ukraine and the European Union (2014), have led to active processes in the educational migration of Ukrainians.

The Law of Ukraine “On Higher Education”, adopted in 2014, declared international integration and the integration of the higher education national system in the European educational space as one of the main principles of the state policy in education. The Law identifies twelve areas in the field of international co-operation on the activities of universities, including participation in student, lecturer and researcher exchange programs and the organization of international scientific events, etc. [2].

The participation of Ukrainian universities in the Erasmus +, Horizon-2020 programs, which expand the opportunities for Ukrainians to obtain higher education abroad in the framework of international academic mobility, has become an additional institutional catalyst for educational migration.

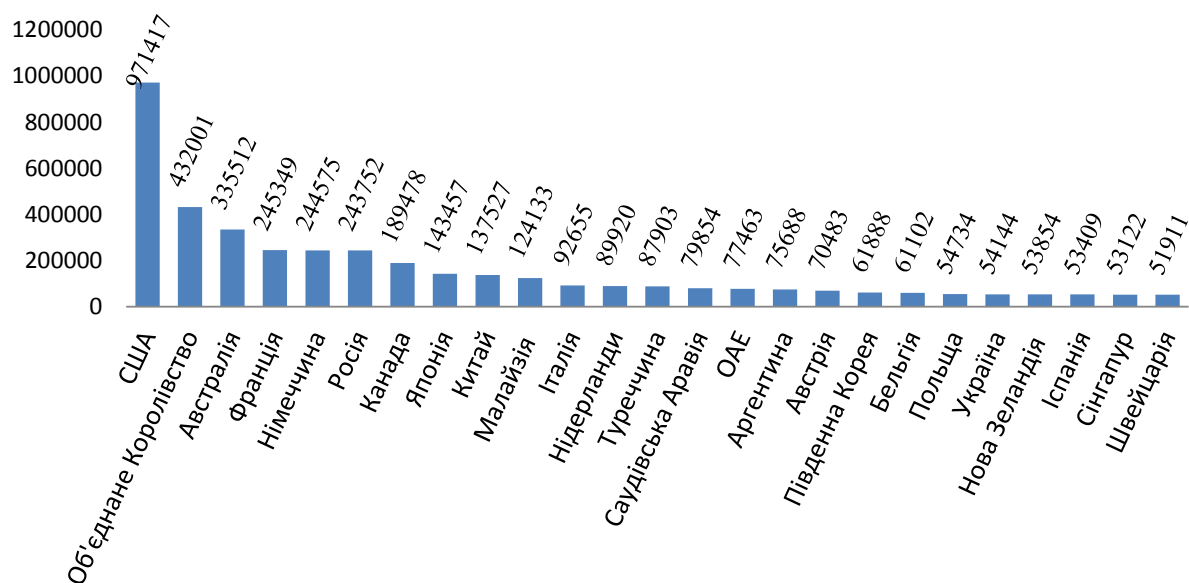
The freedom of choice as one of the main European values has become the main institutional condition for the academic freedom and the growth of international and interregional educational migration in the Ukrainian society.

Ukraine on the Map of International Flows of Educational Migration

Despite the national security problems associated with Russia’s aggression in the East and the slow pace of economic growth, Ukraine continues to remain attractive for foreign students, reaching TOP 25 countries with the largest number of foreign students (Fig. 4.1).

¹ *Olha S. Hrynkevych* IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV (UKRAINE) Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor

² On Higher Education: Law of Ukraine of 01.07.2014. No. 1556-VII with amendments and additions. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (last accessed: 14.01.2019).

*USA, United Kingdom, Australia, France, Germany, Russia, Canada, Japan, China, Malaysia, Italy, Netherlands, Turkey, Saudi Arabia, UAE, Argentina, Austria, Southern Korea, Belgium, Poland, Ukraine, New Zealand, Spain, Singapore, Switzerland

Fig. 4.1. TOP-25 countries exporting educational services
by the number of foreign students in 2016, persons
Source: drawn up under [1].

At the same time, according to the UNESCO Institute for Statistics, in 2016, for the first time in the last ten years, the number of Ukrainians graduating abroad exceeded the number of foreign citizens coming to study in Ukraine (Table 4.1).

Table 4.1

International Student Mobility in Ukraine between 2012 and 2017

Indicator	Years					2017
	2012	2013	2014	2015	2016	
Number of students from Ukraine studying abroad, persons	37,216	42,530	49,966	68,295	77,263	77,219
Number of foreign students in Ukraine, persons	43,609	49,686	60,037	57,583	54,144	52,768
Net flow of international student mobility, persons	6,393	7,156	10,071	-10,712	-23,119	-24,451

Source: drawn up under [2].

¹ Education: International student mobility in tertiary education. UNESCO-UIS. URL: <http://data.uis.unesco.org>. (Last accessed: 12.01.2019).

² Education: International student mobility in tertiary education. UNESCO-UIS. URL: <http://data.uis.unesco.org>. (Last accessed: 12.01.2019).

The relative level of outbound student mobility (the ratio of those going to study abroad to the total number of students in the country) for the period 2001-2017 grew in Ukraine almost 5 times (Fig. 4.2).

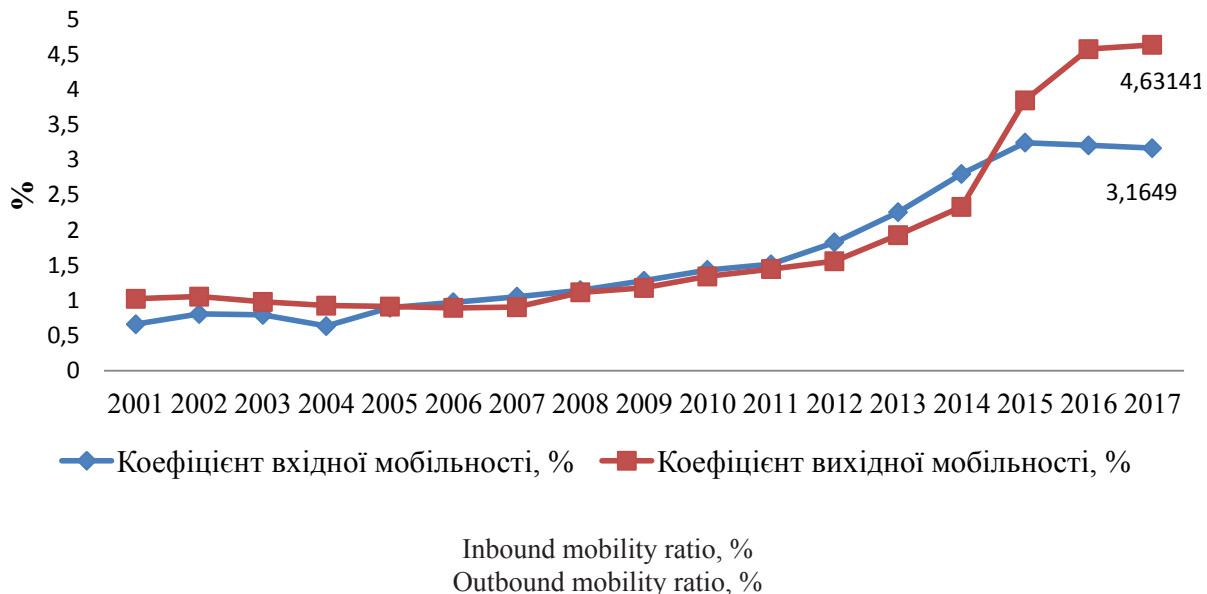

Fig. 4.2. Ratios of international inbound and outbound student mobility in the higher education sector of Ukraine, %
Source: drawn up under [1].

The attractive side of the positive dynamics of educational migration of Ukrainians abroad (in terms of the prospects for intercultural communication) “hides” the problem of the loss of youth social capital, who intend to stay after studying abroad. If the vast majority of foreign students return to their homeland after completing their studies in Ukraine (which is largely due to Ukraine’s migration policy and the relevant regulatory framework for foreign students), Ukrainian youth, as sociological surveys show, are interested to find a job and stay in the country of getting a foreign diploma.

External Educational Migration of Ukrainians and Their Transformation into Labor

The main factors determining the intensity and direction of international flows of Ukrainian students are the cross-border nature of territories and the asymmetry of socio-economic development of countries and regions.

The analysis of the geographically closest countries-competitors in the international labor market and educational services market gives grounds to conclude that Russia and Poland are such for Ukraine. By the number of foreign students in 2016, Poland for the

¹ Education: International student mobility in tertiary education. UNESCO-UIS. URL: <http://data.uis.unesco.org>. (Last accessed: 12.01.2019).

first time left Ukraine behind by actively implementing the strategy of the higher education system internationalization and solving its own problems of human capital loss due to the growth of Poles' migration to more developed countries of the European Union, the USA, Canada and other advanced economies (Table 4.2).

Table 4.2

Top 10 foreign countries where Ukrainian students studied in 2014 and 2016

Country	Number of Ukrainian students, persons	
	2014	2016
1. Russian Federation	12,043	22,440
2. Poland	9,485	29,253
3. Germany	5,444	5,850
4. Czech Republic	2,098	2,674
5. Italy	1,903	2,552
6. USA	1,392	1,615
7. Hungary	1,169	1,105
8. France	1,131	1,226
9. Great Britain	1,035	978
10. Austria	964	1,194

Source: drawn up under [1].

Sociological studies carried out in Poland from 2014 to 2015 among foreign students show that more than two thirds of Ukrainian students intended to stay in this country after completing their studies (Table 4.3).

Table 4.3

Plans of foreign students from individual countries after graduation in Poland
(surveys from 2014 to 2015)

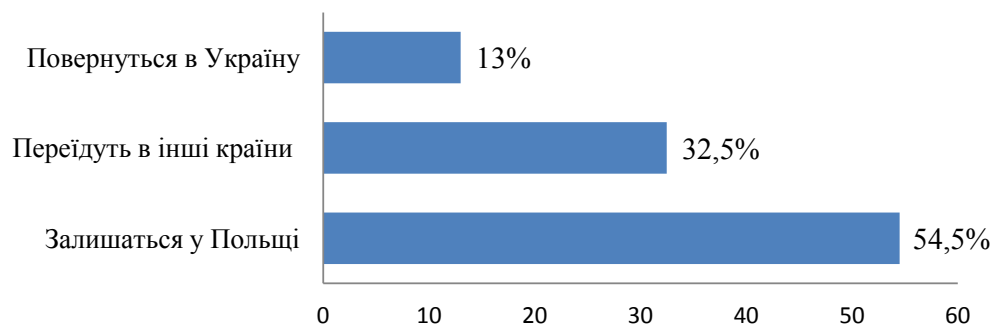
	Intend to stay in Poland, %	Intend to work in Poland, %
Ukraine	70	77
Belarus	63	81
Russia	75	75
Other countries	58	59

Source: drawn up under [2].

¹ Global Flow of Tertiary-Level Students / UNESCO. URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flow-viz.aspx>. (Last accessed: 17.01.2019)

² Trzeciński R. Zagraniczni studenci – czy potencjalni uczestnicy polskiego rynku pracy? *Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy : Raport z badań 2014–2015* / w: J. Konieczna-Sałamatin (red.); Wyd. iSEE i Fundacja «Nasz Wybór». Warszawa, 2015. S. 175–210. (Last accessed: 19.12.2018).

Similar surveys carried out by Polish researchers in 2015 and 2017 provided the basis for concluding that Ukraine would not have significant benefits as a result of gaining higher education in Poland by Ukrainian students, since only 13% of Ukrainians surveyed intend to return to their homeland (Fig. 4.4).

Will return to Ukraine Will move to other countries Will stay in Poland

Fig. 4.4. Plans of Ukrainian students after completing studies in Poland

(surveys from 2015 to 2017)

Source: drawn up under [1].

However, according to the Polish researchers, student answers on their life plans are only declarations of intentions. Many respondents among Ukrainians believe that the current crisis in Ukraine is temporary, the situation in the homeland will improve and young people will be able to achieve their life goals in Ukraine [2].

Internal Interregional Educational Migration of Ukrainians

Due to the whole complex of socio-cultural, political and institutional factors, in particular, the military events in eastern Ukraine, the introduction of electronic forms for filing documents for entry into higher education institutions, the internal interregional migration of Ukrainian students is actively growing.

Due to the military events in Eastern Ukraine, 8,000 students were transferred to other regions, 16 universities and 10 academic institutions were evacuated [3]. The problems of preserving the personnel potential and providing conditions for their work (lack of housing, necessary equipment, laboratory equipment, etc.), full educational activities (in most evacuated HEIs distance education prevails), the insufficient level of financial and logistical support of scientific activity have become serious problems for the evacuated HEIs. The problem of financial support of teachers, teaching staff, students whose families

¹ Długosz P. Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie Integracja ukraińskich studentów podejmujących naukę w Polsce. STUDIA MIGRACYJNE – PRZEGLĄD POLONIJNY MIGRATION STUDIES – REVIEW of POLISH DIASPORA nr 2 (168)/2018, ss. 67–92 DOI: 10.4467/25444972SMPP.18.020.9146

² Długosz P. Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie Integracja ukraińskich studentów podejmujących naukę w Polsce. STUDIA MIGRACYJNE – PRZEGLĄD POLONIJNY MIGRATION STUDIES – REVIEW of POLISH DIASPORA nr 2 (168)/2018, ss. 67–92 DOI: 10.4467/25444972SMPP.18.020.9146

³ Higher Education in Ukraine: Briefing Paper. British Council. 2015. URL: <https://www.britishcouncil.org>. (Last accessed: 09.09.2018).

are in a difficult financial situation is the acute one, they must first solve the problems of buying or renting accommodation, finding a job in the regions of a new residence.

Along with the struggle of Ukrainians to form a united political nation and economic independence, there is an active growth in the volumes of interregional youth mobility in the Ukrainian space of higher education, and thus, the modernization of the young Ukrainian elite. An example is the dynamics of students from other regions of Ukraine who enter Ivan Franko National University of Lviv (Fig. 4.5).

Number of students from other regions, persons
Share of students from other regions, %
Fig. 4.5. Number and share of students from other regions of Ukraine
among first-year students of Ivan Franko National University of Lviv
Source: drawn up under [1].

During the period of 2004-2018, the number of first-year students at Ivan Franko National University of Lviv from other regions of Ukraine almost doubled, while the geography of first-year students covers not only the nearest regions, but also the more distant central and southeastern regions of Ukraine.

The intensification of the processes of internal migration has caused a new important problem – the loss of a large number of school graduates (in some regions almost half) in many regions of Ukraine (Kirovograd, Chernihiv, Zhytomyr, Transcarpathian, Donetsk, Volyn), who select universities from other regions of Ukraine, connecting their future jobs in the regions where they receive higher education.

¹ Summary data on the entrance to Ivan Franko National University in the sub-system in the «Abiturient». LNU named after Ivan Franko. Department of Automation and Control Systems «Sigma», 2019.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
1. УКРАЇНСЬКІ МІГРАЦІЙНІ ТРЕНДИ У ФОКУСІ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ	6
2. УКРАЇНСЬКА МІГРАЦІЯ І ЇЇ ВИМІРИ	18
3. НОВІТНІ ФАКТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ	32
4. ОКРЕМІ ВИДИ МІГРАЦІЙ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ	63
4.1. ВИМУШЕНІ ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ	63
4.2. ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ У ТРУДОВУ	68
5. МАЙБУТНЄ ПРАЦІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ МІГРАЦІЙ	74
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ДІЇ	88

1. UKRAINE IN THE GLOBAL LABOR MARKET: MIGRATION TRENDS IN THE FOCUS OF PROSPECTS OF LABOR MARKET DEVELOPMENT	92
1.1. PRECONDITIONS AND REGIONAL SPECIFIC FEATURES OF THE UKRAINIAN MIGRATION WAVES	97
2. UKRAINIAN LABOR MIGRATION IN THE MIRROR OF STATISTICS	102
4.1. EDUCATIONAL MIGRATION IN UKRAINE AND ITS TRANSFORMATION IN LABOR	103

Наукове видання

УКРАЇНЬСЬКА МІГРАЦІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ХХІ СТОЛІТТЯ

Переклад текстів *Наталія Олексіївна Зайшла*

Комп'ютерне верстання *Світлана Сеник*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 12,78. Тираж 100 прим.